İSTİKAMET ÜZERE OLMAK

Hakikat Krizi, Anlam Kaymaları ve İrşad Dili

İnsanların giderek birbirinden soyutlanan, duyarsızlaşan, hatta bencilleşip vicdansız bir karakter kazanan yönlerini görmeye şöyle ufak bir gözlem yeterlidir. Gün geçmiyor ki dinin emirlerinin ya da geleneksel değerlerin geçerliliğini kaybetmesinin ötesine geçen durumlar çoğalmasın. Bugün yıkıcı baskısı içten gelen insanlar hiç olmadığı kadar kalabalık ortamlarda yaşamasına rağmen yalnızdırlar. Modern zamanlarla birlikte kulluğun ima ettiği tüm anlamlar muğlaklaşmıştır. Hakikat ile yalan arasındaki ayrımın altı oyulmuştur.

Şunu kabul edelim: Kesintisiz iletişimle tanımlanan fakat günden güne yoksullaşan bu yüzyılda *yeni bir nihilizm* yaygınlık kazanıyor. Hakikatin kendisine duyduğu inancı kaybeden günümüz insanı kendini yalnız ve sahipsiz hissediyor. İnsanlar, sahte haber, dezenformasyon ve komplo teorisi çağında gerçekliği ve olgusal hakikatleri yitiriyor. Tıkınırcasına izlenen dizilerle beslenenlerin dikkatle dinleme yeteneği kayboluyor, tribünlere oynayanların alanı genişliyor, dünya sevgisi artıyor. Palavracılığın sınırları aşması hasebiyle günümüz insanı hakikat karşısında kayıtsızlaşmıştır. Anlamadıkları şeyler hakkında konuşanların dillerinden palavranın sadır olması ise kaçınılmazdır. Hâl böyle olunca hakikat kolaylıkla dijital rüzgârın savurduğu enformasyon tozuna dönüşür; hakikat kısa bir epizot derekesine indirilmiştir.

Narsistlerin bugün her yerde olması şaşırtıcı değildir; artık onlar sokakta, otobüste veya dağ başında, kendini cep telefonu ekranından seyrediyor. İlla seyretmesine de gerek yok. Baktığı her şey, alışveriş merkezindeki her ürün, okuduğu her tweet hatta bir başkasının yüzü bile ona kendi muhteşemliğini yansıtıyor bugün. Fakat bunun zehirli bir tarafı da var; gizlenmiş bir iktidar mantığı, zorun sapkın bir içselleşmesi. Aynının sonsuz yeniden üretiminde kişi, kendisine biçim verecek soruyu kaybetmiş durumdadır. Hâkim görüşlerden birine göre, dijital yaprakların hışırtısıyla yaygınlaşan *hakikat krizi* aslında bir toplum krizidir. Dostluklardan, arkadaşlıklardan, ilişkilerden, ilgisizlikten, kalabalıklar içinde yalnızlıktan yakınılmasının sebebi toplumun içsel olarak çözülmesidir.

Günümüzde tüm insani değerler ekonomik hâle getirilmektedir. Anlatısını kaybetmiş enformasyon toplumunda meta, hakikatin yerini almış vaziyettedir. Özellikle hiper-gerçek bir uzayda dönüp dolaşan gençler aile sıcaklığı eksikliğinden, yakınlık olmayışından, dertlerinin dinlenmemesinden mustarip. Oysa yaşamak anlatmaktır. Haddizatında öncelikle söylenenlerin içeriğine değil, kişiye odaklanan dinlemek pasif bir eylem değildir. Başkasına anlatması için ilham verir ve anlatının kale alındığını, kendisine hitap edildiğini, duyulduğunu hatta sevildiğini hissettiği yankılanan bir alan açar.

İslâm'ı ve genelde dinleri reddetmiş enformasyon tufanında sürüklenen *din-zede bilincin* Müslümanlara telkin ettiği İslâm tasavvurunun, elbette modern seküler dünya ile uyumlu olması hiç de şaşırtıcı değildir. Hâlbuki dünyayı değiştiren ve açan hakiki bilginin, enformasyondan çok farklı bir boyutu vardır. Enformasyon çok kısa bir güncellik aralığına sahipken hakikatin alametifarikası *süreklilik*tir. Zira bilgi ancak ve ancak insanlığın hayrına vesile oluyorsa meşru ve makbuldür. İlahi vahiy bilgisi ve nübüvvet pratiği mutlak iyidir. İnsanlığın felahı bu mutlak iyiden esinlenen bilgi ile mümkündür. Müslüman olduktan sonra İslâm'ı bütün yönleriyle benliğinde göstermenin zorunluluğu çok daha baskın ve varoluşsal biçimde ifade edilmeli. İslâm, Allah'tan bağımsız bir insanı ve din ile dünya ayrımını tanımamaktadır. Bu sebeple de modern sekülarizm ile telifine imkân yoktur. Çünkü Allah, başlangıçta yaratıp kenara çekilmiş bir 'ilk neden'den ibaret değildir; bilakis, her an her var olan onunla vardır.

Hakikat krizinin, anlam kaymalarının ve belirsizliklerin çözümü gözümüzün önünde durduğu hâlde çoğu kimse onu göremiyor, görmek istemiyor. Hatırlatmak gerekir ki bugün *istikamet üzere olmak* için daha çok çaba harcama zamanıdır. İstikamet yok ise, hiçbir şey yoktur. Zira istikamet dosdoğru yolda doğru yürümek demektir. Hem yolun dosdoğru hem de yürüyenin dosdoğru olması şarttır. İfrat ve tefritten uzak, aşırılığa kaçmadan, itidal üzere bulunup orta yolu takip etmek demektir. İstikamet; kalbe tevhit, davranışlara ise salih amel şeklinde yansır. İstikamet üzere olmak, her türlü aşırılıktan uzak, dengeli, kararlı ve hak yol üzere istikrarlı bir hayat yaşamanın adıdır.

Anlatmak ve dinlemek birbirini besler; inananlar aynı zamanda dikkatli dinleyicilerden oluşan bir cemaattir. İtinalı dinlemenin tabiatında özel bir tür dikkat vardır. Dikkatle dinleyen insanlar kendilerini hakikate açarlar; duyduklarını tefekkür ederler. Parolası like olmayan âlimin içtihadı ise bilgi, görgü, tecrübe ve kavrayışının sonucudur. Her içtihadın sonunda "En iyisini Allah bilir!" sözü kesinlik iddiasında bulunmayı kerih gören yaklaşımın neticesidir. Tribünlere oynamayan bu yaklaşım, asırlarca tefekkürü ilmî/entelektüel dinamizmin muharrik güçlerinden biri olmuştur.

***

Şüphesiz İslâm'ın en temel hususiyetlerinden biri, belki de birincisi, mutlak bir tevhit anlayışıdır. Bir Müslüman için Allah, mutlak birliği ve sonsuz kudreti içinde, zaten var kıldığı tüm âlemi her an görüp gözetmekte ve idare etmektedir. Bu evrende O'na rağmen hiçbir şey gerçekleşmez ve her ne olursa olsun ancak O'nun ile gerçekleşebilir. Allah, yalnızca olağanüstü olayları yaratan değil, fakat özellikle güneşin ve ayın doğup batması, rüzgârın esmesi ve yağmurun yağması gibi her türlü tabii hadiseyi, kendi takdiriyle ilerleyen bir düzen içinde var etmektedir. Böyle bir kâinat içinde yaşadığına inanan bir Müslüman açısından 'insanoğlu', Allah'ın hitabına dahi -hiçbir boşluk olmaksızın- muhataptır. Kur'ân'ı dikkat ve insafla okuyan herkes, İslâm'ın, insanı her şeyiyle -yaşamı ve ölümüyle- talep ettiğini rahatlıkla görebilir.

Peki, o hâlde hakikat krizi, anlam kaymaları, irşad dili ve ramazan orucu arasında nasıl bir ilişki var? Bilindiği üzere ramazan orucu tüm ibadetleri çağırır. Dünyaya başka bir ritim ve ifade katan ramazan bütün boyutlarıyla dini yaşam alanımıza çıkarır. Gelgelelim İslâm milleti bir ramazan ayına daha çetin sınavlarla, acılarla, sıkıntılarla, hüzünlerle ve kederlerle giriyor. Özellikle Filistin'de devam eden soykırım yanında, işgal rejiminin sözcülüğünü yapanların Gazzelileri sürgün ederek yersiz yurtsuz bırakmayı hedefleyen kirli tasarılarının karşılık bulması hepimizi derinden üzüyor. Müslümanlar, bütün insani denge ve ilkelerin parçalandığı Filistin/Gazze'deki emperyalist işgale bir an evvel son vermek zorundadır. Bu sebeple saatler *dirilişe* ayarlanmalıdır. Müminler ramazan ayında kendilerini tepeden tırnağa hesaba çekmeli, istikamet üzere olmak için neler yapılması gerekiyorsa ertelemeden onları yapmalıdır.

Günümüzde kaliteli ve verimli hayat, ne yazık ki sadece fazla performans ve fazla tüketim anlamına geliyor. İnsanların durmadan ürettiği ve aynı hızla tükettiği mekanik bir hayat tarzının propagandası yapılıyor. Dur durak bilmeyen kimi faaliyetlerimize bir son vermemizi sağlayan ramazan orucunu tamamlamak her bakımdan yenilenmek anlamına gelir ki bu da Müslüman'ın bütün seneyi ilahi iradeye uygun yaşamasıdır. Denilebilir ki oruç, imanın, İslâm topraklarında gözlemleyebileceğimiz en önemli kolektif *tezahürü*dür. Burada tezahürün çok önemli bir yan anlamının bulunduğu göz ardı edilmemelidir: Ramazan zahiridir, göz önündedir ve kamusal hayatta gözlemleyebileceğiniz değişikliklere yol açar. Bu vesileyle ramazan ayının ümmetin topyekûn dirilişine, mazlumların kurtuluşuna vesile olması duası ile.

Umran

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04
Direniş ve Diriliş Ayı Ramazan
Abdullah YILDIZ

08
21. Asırda Ümmet Şuurunun Yeniden İnşası-4: Ümmet Kavramının Değer Boyutlu Analizi
Burhanettin CAN

18
Bilge Lider Gannuşi'nin Siyasi ve Fikrî Mücadelesi
Yasin AKTAY

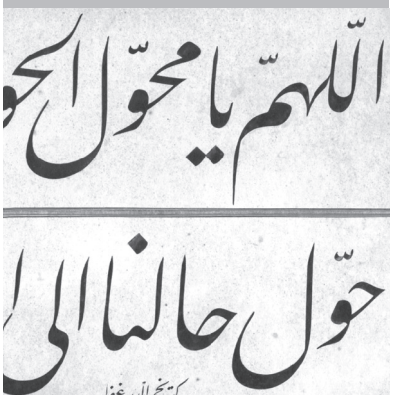
22
ORTADOĞU'DAN

28
Popülizm Yılı
Frank FUREDI

DOSYA

30
Hutbe, Vaaz ve İrşad Dili Üzerine Tenkit, Teklif ve İnşa
Ercan YILDIRIM

34
Din-Zede Bilince İlişkin Bir Deskripsiyon Denemesi
Mehmet Fatih BİRGÜL

48
Anti-Kolonyalist Bilincin İnşası İçin Şeriatın Gölgesine Sığınmanın Zaruretine Dair
Kamil ERGENÇ

53
Duyarsızlaşan İnsanlık ve Çözüm Arayışları
Mehmet Furkan ÖREN

57
Selefilikle İlgili Güncel Tartışmalar
Yakup ÇETİNKAYA

Umran

Sahibi
Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni
Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Metin Çığrıkcı

İdare Merkezi
Akşemsettin Mah. Çifte Kumrular Sok. No: 44/5, 34080
Fatih/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler
Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen
Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Mart 2025 Sayı: 367
(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten, 1993 Umran adıyla)
Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.

Yazıların ve ilanların sorumluluğu sahiplerine aittir. Bu dergi basın meslek ilkelerine uymayı taahhüt eder. *Umran* dergisi TÜRDEB ve DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm Bak. Kurumsal Abonesidir.

KRİTİK

63
7 Ekim ve Ötesi
Ali AKGÜN

YAŞAYAN İSLÂM

66
Ramazan:
Dünyaya İnen Bir Arş Aşısı
Alaaddin YURDERİ

69
Cuma Kayıtları
Sulu Sepken
Aytaç ÖREN

KÜLTÜR SANAT

71
Yayıncılar Zirvede Buluştu
Mehmet Akif MEMMİ

75
Ahmet Mercan'ın Dünyası
Üzerine Birkaç Söz
Kaan KÜÇÜK

79
İnsanın Faniliği yahut
Yalan Dünya
Selvigül KANDOĞMUŞ ŞAHİN

82
Şehir Kültürü ve Kültürlü
Şehirler Bilgi Şöleni Üzerine
Bedir SALA

85
Liz Behmoaras, Yahudilik ve
İsmet Özel
Nazgülü ÇARKANAT

88
Kaligraf ve Ressam:
Etem Çalışkan'ın İzleri
Halim SEZER

91
Senaryon mu Var Derdin Var
Sahne 1: Yazarın Beyni, İç-Gece
Hasan ALKAN

94
Meriç Ökten Hoca
Mevlüde ACARTÜRK

Hakk'ı batıldan ayıran, insanlara rehber Kur'ân'ın nâzil olduğu, rahmet, mağfiret ve kurtuluş ayı Ramazan'ın İslâm alemi ve insanlık için huzura, barışa vesile olmasını Allah'tan niyaz ediyoruz.
Umran

Nasıl Abone Olabilirsiniz?
1. Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
2. www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Fomu'nu doldurarak abone olabilirsiniz.
Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)
Yurt içi: **1.500 TL** (Öğrenci: **1.300 TL**), Yurt dışı: **120 Euro**
Birim Fiyatı: **145 TL**

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?
1. Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırarak.
Posta Çeki Hesap No: 654482 **Alıcı Adı:** Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
2. Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR460020500000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

DİRENİŞ VE DİRİLİŞ AYI RAMAZAN

ABDULLAH YILDIZ

Bir hadis-i şerifte, "evveli rahmet, ortası mağfiret ve ahiri de ateşten (cehennemden) azat oluş"[1] diye muştulanan direniş ve diriliş ayı Ramazan-ı Şerif'i idrak etmiş bulunuyoruz. Sadece açlığa, susuzluğa ve nefsani arzulara karşı değil, zalimlere, insan ve cin şeytanlarına, haramlara ve günahlara karşı da oruçla sabrı ve sebatı kuşanarak direndiğimiz, yine Kur'ân-ı Kerim'i tefekkür ve tedebbür ederek okumak, anlamak ve yaşamak suretiyle de adeta yeniden dirildiğimiz muazzam "direniş ve diriliş ayı" Ramazan...

SORUMLULUK BİLİNCİ VE SABRI KUŞANMAK

Ümmet-i Muhammed bir Ramazan ayına daha çetin sınavlarla, acılarla, sıkıntılarla, hüzünlerle ve kederlerle giriyor. Kur'ân-ı Kerim'de haber verildiği üzere, âlem-i İslâm, Gazze-Filistin ve Doğu Türkistan başta olmak üzere, korku ile açlıkla ve mallardan, canlardan, ürünlerden kayıplar ile imtihan olunuyor:

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!" (Bakara 2/155)

Oruç tutmanın müminlere farz kılındığını emir buyuran ayet-i kerimede, bu muhteşem ibadetin hikmetinin "Allah'a karşı sorumluluk bilincine ermek" olduğu açıklanıyor:

"Siz ey imana ermiş olanlar! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı ki Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincine varasınız." (Bakara 2/183)

Öyleyse, müminler bu ayda kendilerini tepeden tırnağa hesaba çekmeli, inanmış bir fert ve ümmet olarak zorlu sınav sürecinde üzerimize düşen görev ve sorumlulukları tekrar hatırlamalıyız. Bakara Suresi'nin 152-157. ayetleri çerçevesinde vazifelerimizi şöyle anlamaya çalışabiliriz:

Bakara Suresi'nin 155. ayetinin sonundaki *"sabredenleri müjdele"* ifadesi, savaş, afet ve musibet anlarında ve diğer zamanlarda müminlerin sabrı kuşanarak zorluklara karşı direnmelerini ve Allah'a dayanarak önlerine çıkan engellerle mücadele etmelerini özendirir. Böyle durumlarda mümin, *"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ûn (Muhakkak ki biz Allah'tan geldik ve muhakkak biz Allah'a döneceğiz)"* (Bakara 2/156) diyerek, Allah'a ait olduğu bilincini sürekli diri tutmalı ve Allah'ın sabredenlerle beraber olduğunu hatırından çıkarmamalıdır. Bunun için de *"Siz ey imana ermiş olanlar! Sarsılmaz bir sabır ve namaz ile (Allah'tan) yardım dileyin: zira kesinlikle Allah zorluklara karşı sabredip direnenlerle birliktedir."* (Bakara 2/153) emrine uyarak, sabrın ve namazın hakkını vermeli, sabırda ve namazda devamlı ve ısrarlı olmalıdır. Bazı müfessirlere göre bu ayetteki "sabır" kelimesi ile "oruç" kastedilmiştir; zira oruç mahzâ

1 Beyhaki, Şu'abu'l-Îmân, 3/306.

sabırdır, sabır işidir, sabrı ve sebatı gerektiren bir ibadettir. Dahası, günde beş vakit ikame edilmesi farz olan namaz da sabır ve sebat gerektiren bir ibadettir.

Keza sabır ve ısrar gerektiren bir başka ibadet ise Allah'ı zikretmektir: *"Öyleyse Beni anın ki Ben de sizi anayım; Bana şükredin ve Beni inkâr etmeyin."* (Bakara 2/152) *"Ey iman etmiş olanlar! Allah'ı çokça zikr ile zikrediniz."* (Ahzâb 33/41)

Allah'ı çokça, âdeta sürekli ve kesintisiz olarak zikretmek elbette bir sabır ve kararlılık işidir ama ödülü de pek büyüktür: Biz O'nu yani âlemlerin rabbini zikrettiğimiz sürece O'nun da bizi zikretmesi ne muazzam bir bahtiyarlıktır! Öyleyse, hâlimize şükretmeli, Allah'a karşı nankörlük etmemeliyiz. Alvarlı'nın ifadesi ile "Kahrın da hoş, lütfun da hoş" diyebilmeliyiz. Ve bütün bunları yaparsak, Allah'ın mağfiret, rahmet ve hidayetine nail olacağımızı, sonunda da cehennemden kurtulacağımızı umut edebilmeliyiz: *"İşte onlar, Rablerinden mağfiretler ve rahmet onlaradır ve işte hidayete erenler onlardır."* (Bakara 2/157)

RAMAZAN AYI VE DİRİLİŞ MEVSİMİ

Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçen ve değeri vurgulanan yegâne ay Ramazan ayıdır. Orucun farz kılındığını bildiren ayetlerin hemen ardından Ramazan ayının insanlara doğru yolu gösteren ve hakkı bâtıldan ayıran Kur'ân'ın indirildiği ay olduğu belirtilmiş, bu aya ulaşanların oruç tutmaları emredilmiştir (Bakara 2/185).

Elmalılı, bu ayet-i kerimeyi tefsir ederken, "Ramazan" kelimesinin anlamlarına dair önemli açıklamalar yapar. Bunlara özetle yer vermeye çalışalım: Mücahid'den yapılan bir rivayete göre "Ramazan", esmâullahtandır, yani Allah'ın isimlerinden biridir. Dolayısıyla, "Şehr-i Ramazan" bu anlamıyla "Şehrullah" (Allah'ın Ay'ı) demek olur. Böylece, kendisinde oruç tuttuğumuz ve Kur'ân'ın da içinde nazil olduğu Ramazan ayı muazzam bir ulviyet kazanmış olur. İmam Halil'den aktarılan bir diğer görüşe göre, Ramazan ismi "ramazî"den türemiştir. Bu da *güz yağmuru* anlamına gelir. Güz yağmuru, yazın sonunda susuzluktan, kuraklıktan çatlayıp adeta ölü hale gelmiş olan toprağa yeniden hayat verir. *"Allah gökten su (yağmur) indirdi de onunla ölümünden sonra arzı (toprağı) diriltti."* (Nahl 16/65, Rûm 30/50, Fatır 35/9...)

Bir başka görüşe göre ise; "günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması" anlamlarındaki "ramaz" mastarından veya "güneşin güçlü ısısından çok fazla ısınıp kızmış yer" manasındaki "ramza" kelimesinden ya da "kılıcı veya ok demirini, inceltip keskinleştirmek için iki yalçın taş arasına koyup dövmek" anlamındaki "ramz" mastarından türediği de ileri sürülen Ramazan ayı, kamerî

Müminler Ramazan ayında kendilerini tepeden tırnağa hesaba çekmeli, inanmış bir fert ve ümmet olarak zorlu sınav sürecinde üzerimize düşen görev ve sorumlulukları tekrar hatırlamalıyız.

yılın Şaban'dan sonra, Şevval'den önce gelen dokuzuncu ayının adıdır.[2] Bütün bu manalardan hareketle, "şehrullah" demek olan Ramazan-ı Şerif'te, bir sıfatı da "rahmet" (İsrâ 17/82) olan Kur'ân-ı Kerim'in diriltici mesajlarını çoraklaşan gönüllerine bir güz yağmuru gibi yağdırabilenler manevi olarak yeniden dirilecekler; hararet-i sıyamla yani orucun harareti ile susuz kalıp kavrulan bedenleriyle daha önce işledikleri günahlardan da kurtulacaklar ve hem şeytana hem de nefislerine karşı irade kılıçlarını keskinleştirip, savunma oklarını sivrilteceklerdir inşallah.

Yukarıda kelime anlamlarından da yola çıkılarak yapılan açıklamalar, Ramazan ayını bir "diriliş mevsimi" olarak tanımlamamızı mümkün kılar. Bu ayda yapılan ibadetlerle kuşanılan sabır, gark olunan rahmetler, mağfiretler ve bereketlerle Ramazan-ı Şerif diriliş ayına dönüşür.

Peygamberimiz (s.) Ramazan ayı girdiğinde cennet kapılarının açıldığını, cehennem kapılarının kapandığını ve şeytanların bağlandığını;[3] inanarak ve karşılığını yalnız Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutan kişinin geçmiş günahlarının bağışlanacağını[4] müjdelemiştir. Ramazan ayı geldiğinde Hz. Peygamber (s.)'in manevi yaşantısında fark edilecek derecede bir değişiklik meydana gelir, bu ayda daha çok Kur'ân okur, cömertliği doruk noktasına ulaşırdı.[5] Ramazan ayının son on günü girdiğinde geceleri ihya edip ev halkını uyandırır ve kendisini tamamen ibadete verirdi.[6] O hâlde biz Müslümanlar da bu ayı, her sene büyük bir coşku ve heyecanla karşılamalıyız.

KUR'ÂN VE ÖTELERE SEYAHAT

Kur'ân-ı Kerîm bu ayda indirilmeye başlanmıştır: *"Ramazan ayı ki onda Kur'ân, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi."* (Bakara 2/185) Bu sebeple Ramazan ayına "Kur'ân ayı" denilir. Bir başka ayette *"mübarek bir gecede"* (Duhân 44/1-3), bir diğerinde ise Kadir gecesinde inmeye başladığı (Kadr 97/1) bildirilmiştir. Kadir Suresi'nin 3. ayetinde ve bazı hadis-i şeriflerde[7] Kadir gecesinin *"bin aydan daha hayırlı"* olduğu bildirilmiştir. Kadir gecesi Ramazan ayı içinde mübarek bir gece olduğundan ayetler arasında bir çelişki yoktur. Bir hadiste ilk vahyin Ramazan'ın 27. gecesinde geldiği;[8] buna göre Kadir gecesinin 27. gece olduğu şeklinde genel bir kabul varsa da son on gecesi veya son gecesi içinde inmeye başladığı rivayeti de vardır. Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, bunlardan hareketle Kadir gecesinin faziletlerinden feyz alınabilmesi ve insanların bir gecelik ibadetle yetinmeyip daha fazla gecede ibadet etmeleri için Hz. Peygamber'in Kadir gecesine belli bir geceyi tayin etmemiş olabileceği kanaatindedir.[9] Elmalılı'ya göre de Kadir gecesi bütün sene içinde gizli bir takdir gecesi olarak tekrar eder. Öyleyse müminler her geceyi "Kadir" bilip, her günü ve geceyi ibadet, zikir, kıraat ve dualarla ihya etmelidirler.[10]

Farz olan oruç Ramazan ayında tutulur.[11] Konuyla ilgili ayet-i kerimede, orucun bu ayda tutulması emredilir: *"Ramazan ayı ki onda Kur'ân, insanlara yol gösterici ve doğruyu yanlıştan ayırıcı belgeler olarak indirildi. Sizden bu ayı idrak eden, onda oruç tutsun..."* (Bakara 2/185)

Oruç hasbî bir ibadettir. Allah Resûlü şöyle buyurur: *"Allah 'İnsanın oruç dışında her ameli kendisi içindir. Oruç benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim.' buyurmuştur. Oruç kalkan-*

2 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 1/643-644; *TDV İslâm Ansiklopedisi*, "Ramazan", cilt: 34, s. 433.
3 Buhârî, Savm 5; Müslim, Sıyâm 1,2.
4 Buhârî, Savm 6; Müslim, Müsâfirîn 175.
5 Buhârî, Savm 7; Müslim, Fezâil 50.
6 Buhârî, Leyletü'l-Kadr 5; Müslim, İ'tikâf 7, 8.
7 Nesâî, Sıyâm 5.
8 Buhârî, Bed'ü'l-vahy 3; Müslim, İman 252.
9 Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, Kadir Suresi tefsiri.
10 Elmalılı M. H. Yazır, *age*., Kadir Suresi tefsiri.
11 Buhârî, Savm 1; Müslim, Îmân 8, 9.

dır. Biriniz oruç tuttuğu gün kötü söz söylemesin ve kavga etmesin. Eğer biri kendisine söver ya da çatarsa: 'Ben oruçluyum' desin..."[12]

Elmalılı M. H. Yazır, Tevbe 9/112. ayetteki "sâihûn" terimini açıklarken, Peygamberimiz (s.)'in, *"Ümmetimin seyahati oruçtur."* hadis-i şerifine yer vererek; orucun iki bakımdan seyahate benzediğini söyler: Birisi; seyahat eden kimse, işi icabı yiyip içmek ve dinlenmekten mahrum kalır, bazı sıkıntılara katlanmak zorunda kalır. Oruç tutmak da insanı nefsani arzulardan uzak tutmak açısından çok önemli bir yolculuğa benzer. İkincisi de seyahat; insanın görmediği, bilmediği birtakım şeylerle karşılaşmasına vesile olan bir dış dünya yolculuğudur. Bunun gibi, oruç da insanın kendi iç dünyasında gizli kalmış birtakım özelliklerin tanınmasına, mülk ve melekût âleminin birtakım sırlarına vakıf olmasına vesile olur. Seyahat bir bedenî riyazet olduğu gibi, oruç da bir ruhî riyazet ve seyahattir. Seyahat edenlerin, mücahidler veya "Mekke'den Medine'ye hicret edenler" ya da "İlim tahsili için yolculuk yapanlar" veya "Allah'ın yarattığı ayetleri ve yeryüzündeki gariplikleri görüp tanımak ve onlara ibretle bakmak için seyahat edenler" (bk. Ankebût 29/20, Rûm 30/42) demek olduğu da söylenmiştir.[13] Bu yorum, oruçla ötelere kanatlanmanın kapısını aralar bize.[14]

RAMAZAN AYINDAKİ DİĞER İBADETLER

Peygamberimiz (s.)'in, inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek kılan kişinin geçmiş günahlarının bağışlanacağını bildirdiği ve kendisinin de bizzat kılarak ümmeti için sünnet olduğunu gösterdiği[15] teravih namazı bu aya özgü ibadetlerdendir. Teravih kelimesi Arapça "tervîha"nın çoğuludur ve "oturmak, istirahat etmek" anlamına gelir. Her dört rekâtın sonunda biraz oturulup dinlenildiği için bu adı almıştır.

Mali bir ibadet olan fitre (*fıtır sadakası*) bu ayın sonunda ve bayramdan önce ödenir. Bu ayda yapılan diğer yardımların da öteki aylara göre

daha sevap ve faziletli olduğuna dair hadisler vardır.[16] Bu sebeple, Ramazan ayında ödenmesi gerekli olmasa da zekâtları bu ayda ödemek Müslümanların âdeti olmuştur.

Bu ayın sonunda itikâfa girmek sünnettir. Peygamberimiz, Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmiş ve bu âdetini vefatına kadar devam ettirmiştir, O'nun ardından hanımları da itikâfa girmişlerdir.[17]

Kütüb-i Sitte'de yer alan bazı hadislerde bu ayda umre yapanın hac sevabı alacağı ifade edilirken,[18] bazı hadislerde diğer ibadet ve amellere de diğer aylara göre daha çok ödül verileceği bildirilmiştir.[19]

Ramazan ayında çokça Kur'ân okuyup tefekkür etmek müstehab kabul edilmiştir. Allah Resûlü'nün Cebrail ile karşılıklı Kur'ân okumasına dayanan mukabele uygulaması da bu aya özgü geleneklerdendir.[20]

Ramazan ayının ümmetin topyekûn dirilişine, mazlumların kurtuluşuna ve Gazze direnişinin zaferle taçlanmasına vesile olması duası ile.

12 Buhârî, Savm 9; Müslim, Sıyâm 163.
13 M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili,* Tevbe 9/112. ayetin tefsiri.
14 Geniş bilgi için bk. Abdullah Yıldız, *Oruç Ötelere Seyahat*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2013.
15 Buhârî, Salâtü't-Terâvîh 1; Müslim, Müsâfirîn 173-178.
16 Buhârî, Savm 7; Müslim, Fezâil 50; Tirmizî, Zekât 28.
17 Buhârî, İ'tikâf 1; Müslim, İ'tikâf 1-5.
18 Buhârî, 'Umre 4; Müslim, Hac 221, 222.
19 İbn Huzeyme, Sahih, III, 191-192; Beyhaki, Şu'abü'l-Îmân, V, 224.
20 *TDV İslâm Ansiklopedisi*, "Ramazan" maddesi.

21. Asırda Ümmet Şuurunun Yeniden İnşası-4: ÜMMET KAVRAMININ DEĞER BOYUTLU ANALİZİ

BURHANETTİN CAN

"Biz sizi, insanlara şahit ve örnek olmanız için mutedil, adil ve seçkin bir ümmet kıldık." (Bakara 2/143)

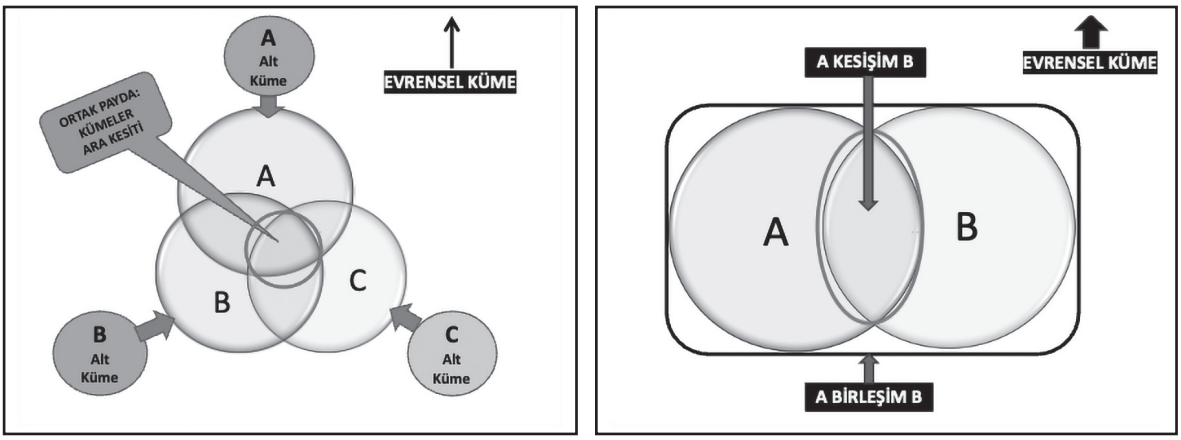
Şer İttifakı'nın insanlığı Üçüncü Dünya Savaşı'na sürükleyerek; "tek dünya devleti, tek dünya hükûmeti, tek hukuk ve tek para sistemi" kurma stratejisini bozabilecek tek güç, iki milyara yakın Müslümanın, ümmet kimliği etrafında birleşip bütünleşmesidir. Bunun için uzun vadeli bir strateji belirleyip bir yol haritası ortaya koymak zorunluluğu vardır. Okuduğunuz yazı serisinde yol haritasının kilometre taşlarına değinilecek, ümmetin yekvücut hareket edebilmesi için bir strateji ortaya konmaya çalışılacaktır.

Geçen yazıda öngörülen yol haritası ve stratejinin altyapısını oluşturma bağlamında ümmet kavramının semantik alanı değişik boyutlarıyla ele alınmıştır. Ümmetin sahip olduğu evrensel küme kavramı ile ilgili kavramsal boyutlu bir analiz yapılmış; ümmet kavramının semantik alanında yer alan -değer eksenli kısım hariç- kavramlar değişik boyutları ile analiz edilmiştir. Bu kadar farklı bir kavram kümesinin Kur'ân'da bu denli yer almasının sebebi hikmeti nedir? Allah, bu kavramsal uzay üzerinden kıyamete kadar vuku bulacak durumlarla ilgili bize özel birer mesaj vermekte ve yol göstermektedir. Geçmiş nesillerin başına gelenler, geçmişte kalan tekrarlanmayacak basit birer kıssa şeklinde görülmemelidir. Ayrıca kıssalar, İblis'in yolundan gidenlerin kıyamete kadar uygulayacakları strateji ve taktiklerin bir göstergesi, bir ifşası kabul edilmelidir. Vuku bulan/bulacak/bulabilecek olan olayları, klasik/Aristo mantığının "0-1" düzleminde (ya "0" ya "1") düzleminde değil; fuzzy lojiğin/saçaklı mantığın, "0" ile "1" arasındaki sonsuz değer düzleminde değerlendirmek gerekmektedir. Bu yazıda, "ümmet" kavramının değer merkezli olarak kazandığı boyut üzerinde durulacaktır.[1]

ÜMMET KAVRAMINDA GENETİK VE DEĞER BOYUTLARI

Ümmetin gerek sözlük ve gerekse ıstılahi anlamına kümeler teorisi (fuzzy/saçaklı küme) açısından baktığımızda, kavramın evrensel uzayında farklı özellikleri merkeze alan, farklı insan topluluklarının bulunduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda iki ana boyutun varlığını göz önüne almak gerekmektedir: 1. Genetik merkezli oluşumlar, 2. Değer merkezli oluşumlar. Önceki yazıda genetik merkezli oluşumlar incelenmişti. Burada ise değer merkezli oluşumlar göz önüne alınarak ümmet kavramının evrensel kümesi üzerinde durulacaktır. Önceki yazıda ele alınan genetik merkezli oluşumlar, kümeler teorisi bağlamında belli boyutları ile yeniden değerlendirilecektir.

1 Bu yazının kapsam alanının daha iyi anlaşılabilmesi için aşağıda kaynak olarak verdiğimiz iki yazının okunmasında fayda vardır. Burhanettin Can, "21. Asırda Ümmet Şuurunun Yeniden İnşası-1: Genel Bir Değerlendirme", *Umran*. 2024, sayı: 344, s. 4-17. "21. Asırda Ümmet Şuurunun Yeniden İnşası-3: Kavramsal Bir Analiz", *Umran*. 2025, sayı: 366, s. 4-17.

Şekil 1: Kümeler teorisinde kümelerin gösterimi ve birleşme-kesişme özelliği

GENETİK DÜZLEMDE ÜMMET KAVRAMI VE KÜMELER TEORİSİ

Ümmet kelimesinin anlam alanını ve etkileşim ağını daha iyi anlayabilmek için, matematikteki küme teorisini göz önüne almakta fayda vardır. Kümeler teorisinde, aralarında ortak bir özellik veya özellikler olan elemanlar topluluğuna *küme* denmektedir. Burada önem taşıyan, dikkate alınarak gruplandırılan elemanların tümünün en az bir ortak özelliğinin bulunmasıdır. Bir küme olarak gruplandırılan elemanların bütün özelliklerinin aynı olması gerekmemektedir. Bir kümede bulunan elemanlar (ana kümenin elemanları), kendi aralarında daha başka özellikler göz önüne alınarak daha alt gruplara ayrılabilir. Bu şekilde meydana gelen kümelere ana kümenin *alt kümesi* denmektedir.

İlgilenilen elemanların tümünü içeren kümeye evrensel küme/ana küme adı verilmektedir. Evrensel küme/ana küme elemanlarında belli özellikler göz önüne alınarak yapılan kümelendirmeye alt küme denmektedir. Evrensel kümede hiçbir ortak özelliği bulunmayan elemanlar topluluğu boş küme şeklinde isimlendirilmektedir. Kümelerle ilgili üç ana işlem söz konusudur: 1. Kümelerin birleşimi, 2. Kümelerin kesişimi, 3. Kümelerin tümleyeni (*Şekil 1*).

Farklı özellikler göz önüne alınarak oluşturulan kümelerin birleşimi, her iki kümedeki elemanların tümünün bir araya getirilmesi ile oluşan yeni kümedir. Kümelerin kesişimi ise her iki kümedeki ortak elemanlar topluluğudur. Bir kümenin tümleyeni, kümedeki elemanların dışındaki evrensel kümedeki tüm elemanlar topluluğudur.

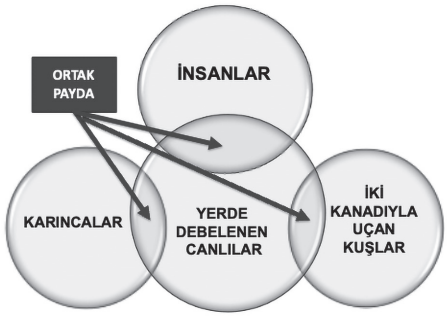
Ümmet kavramı da belli bir özellik etrafında canlı varlıkların gruplandırılması olan bir küme şeklinde tanımlanabilir. Tüm canlılar, canlı olma ortak özelliğine göre bir küme, *canlılar kümesi*/canlılar topluluğu/canlılar ümmeti olarak değerlendirebilir. Ana küme konumundaki canlılar ümmeti tüm canlıları ihtiva ettiğinden *evrensel küme*dir. Canlı olma özelliğine sahip bu elemanlar topluluğu/evrensel küme/canlılar ümmeti kendi içinde daha farklı özelliklere göre yeniden gruplandırılarak canlılar kümesinin değişik alt kümeleri elde edilebilir. Kümeler teorisindeki alt kümeler için geçerli birleşme, kesişme ve tümleme özellikleri, ümmet evrensel kümesindeki alt kümeler için de geçerlidir. Alt kümelerde ortak bazı özellikler varsa bu alt kümelerde ara kesitler oluşmaktadır. Bu ara kesitler, kesişim kümelerinin oluşmasına imkân vermektedir.

Canlı olma özelliğine sahip varlıkları evrensel küme/ümmet diye isimlendirdiğimizde, bu evrensel kümede/ümmette canlı özelliğini taşıyan, fakat başka özelliğe sahip elemanları da alt küme/alt ümmet şeklinde gruplandırabiliriz. Canlılar ümmeti/kümesinin bir alt kümesi, hayvanlar kümesi olup Kur'ân'da hayvanlar ümmeti diye nitelendirilmiştir. Bu noktada hayvanlar kümesini/ümmetini evrensel küme şeklinde ele aldığımızda, Kur'ân'da hayvanlar kümesindeki "yerde yürüyebilenler" ile "gökte uçabilenler",

yerde yürüyebilme, gökte uçabilme özelliklerine göre bir alt gruplandırmaya tabi tutulmuş ve her biri hayvanlar ümmetinin birer alt kümesi olan ümmetler şeklinde nitelendirilmişlerdir:

"Yerde debelenen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, ancak sizin gibi ümmet olmasınlar..." (En'âm 6/38) Hz. Peygamber (s.) tarafından karıncaların da "ümmetlerden biri" olarak zikredilmesi karıncaların hayvanlar kümesinin bir alt kümesi/bir alt ümmeti oldukları anlamına gelmektedir (*Şekil 2*):

"Karınca, ümmetlerden biridir."[2]

Şekil 2: Canlılar dünyasında farklı kümeler/ümmetler ve arakesitleri

Küme elemanlarının canlı hele insan olması durumunda klasik küme teorisi isteneni tam anlamıyla temsil edememektedir. O sebeple saçaklı mantık teorisini kullanmak daha anlamlıdır. Kur'ân-ı Kerim'de bizzat ümmet ile ilgili ayetleri ve ümmet semantik alanında yer alan/etkileşimde bulunan ayetleri kümeler teorisi açısından değerlendirmekte fayda vardır. İnsanlığın başlangıcında Hz. Âdem ve eşi iki kişilik bir aile iken daha sonra çocukları ve torunları olmuştur. İki kişilik aile önce geniş aileye, daha sonra da geniş bir akraba topluluğuna dönüşmüştür. Hz. Âdem'in çocukları çoğalıp değişik coğrafyalara yayılmışlardır. Renk, dil, genetik farklılaşma, çoğalma ve yayılma ile ayrı soy, oymak, kabile, kavim, millet ve ümmet gibi değişik gruplar meydana gelmiştir. Yapı, basitten karmaşığa doğru giderken ortak payda olan özellikler azalmakta, farklılıklar ve çeşitlilikler artmaktadır. Dil, renk, soy, etnisite, tarih, coğrafya, din, örf-âdet, değerler, vatandaşlık ve kader birliği, *kimlik belirleyici* parametreler olarak tezahür etmiştir.

2 Müslim, Selâm 148.

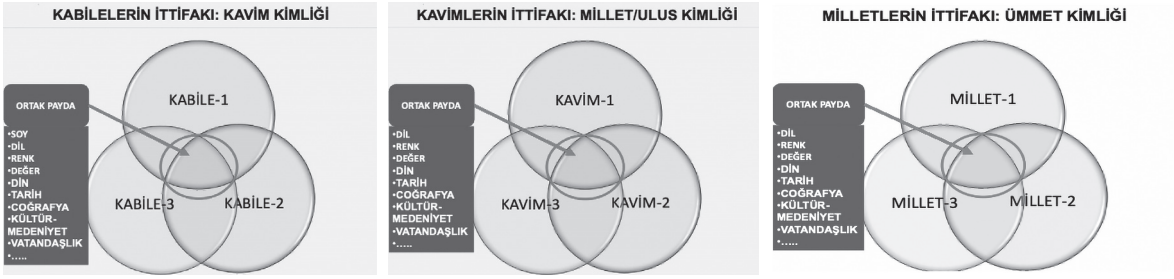
Farklı renk, dil ve genetiğin nasıl meydana çıktığını ya da ilk renk, dil ve genetik farklılaşmanın nasıl olduğunu şimdilik bilmiyoruz. Aynı ana babanın çocuklarının bu denli farklılaşmalarının sebebi, bugünkü ilmî araştırmalarla (antropoloji, etnoloji, sosyoloji...) tatminkâr bir şekilde izah edilebilmiş değildir. Bu konuda söylenen her şey, öngörü, tahmin ve zandan öteye geçmemektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim, renk ve dil farklılaşmasının, üzerinde düşünülmesi gereken Allah'ın ayetlerinden olduğunu bize haber vermektedir **(**Rûm Suresi 30/22). Renk ve dil farklılaşmasının büyüklüğü ve esrarının önemini daha iyi anlayabilmek için okuyucunun Rûm Suresi 19-26. ayetlerini birlikte değerlendirmesinde fayda vardır. Burada sadece Rûm Suresi 22. ayete yer verilecektir: *"Göklerin ve yerin yaratılması ile dillerinizin ve renklerinizin ayrı ayrı (farklı ve değişik) olması O'nun ayetlerindendir. Hiç şüphe yok ki bunda, ilim sahibi olanlar için gerçekten ayetler vardır."*

Rûm Suresi 19-26'da Allah'ın ayetleri sayılan konular; kendi nefislerinizden eşler yaratma ve arada bir sevgi ve merhamet kılma, göklerin ve yerin yaratılması, dillerin ve renklerin ayrı ayrı (farklı ve değişik) olması, gece ve gündüzün uyuma, geçimi temin için rızık arama, korku ve umut (unsuru) olarak şimşeği gösterme, gökten su indirmek suretiyle ölümünden sonra yeri onunla diriltme, göğün ve yerin O'nun emriyle durmasıdır.

Bunlardan göklerin ve yerin yaratılması ile dillerin ve renklerin ayrı ayrı (farklı ve değişik) olması âlimler için ayet olurken; diğerleri ise düşünebilmekte olan bir kavim, aklını kullanabilecek bir kavim, işitebilen bir kavim için ayetler olmaktadır. Bu konumlandırma, renklerin ve dillerin farklı olmasındaki hikmet ve esrarın büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Hz. Âdem'in çocuklarının çoğalması ve dünyaya yayılmaları ile birlikte âl, ehl, benûn/benîn, aşiret/soy/oymak, kabile ve şa'b, kavim, millet, ümmet gibi farklı insan topluluklarının meydana gelmiş olduğu tarihî bir gerçek olarak ortaya çıkmaktadır.[3]

3 Bu nedenle konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramların ana özellikleri, bir önceki yazımızdan tekrar okunmalıdır.

Şekil 3: Kavim, millet ve ümmet kimliklerinin kümelerle gösterimi

Aynı anne babanın çocuklarının farklı renk ve dile sahip olması nasıl Allah'ın yaradılış kanununun bir sonucu ise, Âdem'in çocuklarının çoğalmaları ile farklı soy, oymak, kabile ve şa'ba ayrılması da sünnetullahın bir sonucudur**.** Hucurât Suresi'nin 13. ayetinde bunu görebilmekteyiz: *"Ey insanlar, gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi şaab şaab (halklar/kavimler/milletler) ve kabileler (şeklinde) kıldık. Hiç şüphesiz, Allah katında sizin en üstün (kerim) olanınız, takvaca en ileri olanınızdır."* Şaabdan ümmete varan insan topluluklarının oluşumunu, kümeler teorisi bağlamında ortak payda belirlemektedir (*Şekil 3*).

Kur'ân-ı Kerim'de ümmet kelimesi tekil olarak 51, çoğul olarak 13 olmak üzere toplam 64 yerde geçmektedir. Önceki yazımızda Kur'ân-ı Kerim'de ümmet kavramının geçtiği ayetlerde bazı özellikler merkeze alınarak bir sınıflandırma yapılmıştı. Sınıflandırmada, ilgili ayetlerde (2/213; 10/19; 21/92; 23/52; 6/38) ümmet kavramı, insan topluluğu anlamında yer almakta ve başlangıçta "insanların tek bir ümmet olduğu" ifade edilmektedir. Aşağıda bu konu üzerinde durulmaktadır.

İNSANLAR TEK BİR ÜMMETTİ

Allah Hz. Âdem ile eşini yaratmış ve onları cennete yerleştirmiştir. Allah, Hz. Âdem ile eşine cennette yaşayabilmeleri için "yasak ağaçtan yememe" kapsamında bir hukuk tayin etmiş, şartları, tehlikeleri ve İblis'in düşmanları olduğunu kendilerine açık bir şekilde belirtmiştir. Hz. Âdem'le eşi, Allah'ın kendilerine yaptığı uyarıları unutmuşlar, İblis'in kendilerine yaptığı olağanüstü vaatleri gerçek kabul edip yasak ağaçtan yiyerek cennette kendilerine tayin edilen hukuku ihlal etmişlerdir. Bunun üzerine Allah kendilerine daha önce bildirdiği cezanın gereği olarak cennetten çıkarılıp yeryüzüne gönderileceklerini söylemiştir. Hz. Âdem ile eşi yaptıkları hatayı kabul ederek Allah'tan af dilemişler ve Allah da onların günahlarını affetmiş, kendilerine yeryüzünde yaşayabilmeleri için gerekli bilgileri vermiş ve nesillerine peygamberler/hidayetçiler/nebiler göndereceğini belirtmiştir (2/30-39; 7/11-35; 15/26-48; 17/61-65; 18/50; 20/115-127; 23/12; 32/7; 35/11; 37/11; 38/71-85; 40/67; 53/32; 55/14-15; 71/19).

Hz. Âdem ile eşinin yeryüzüne indirilmesi ile yeryüzünde başlayan insan yaşamı, yeni bir neslin, insan topluluğunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu ilk nesil insanlar, aynı değerler etrafında şekillenmiş tek bir ümmettiler: *"İnsanlar tek bir ümmetti. Allah, müjdeciler ve uyarıcı-korkutucular olarak peygamberler gönderdi ve beraberlerinde, insanların anlaşmazlığa düştükleri şeyler konusunda, aralarında hüküm vermek üzere hak kitaplar indirdi."* (2/213; 10/19; 21/92; 23/52). *"İnsanlar, tek bir ümmetten başka değillerdi; sonra anlaşmazlığa düştüler. Eğer Rabbinden geçmiş (verilmiş) bir söz olmasaydı, anlaşmazlığa düştükleri şey konusunda mutlaka aralarında hüküm verilmiş olurdu."* (10/19). *"Gerçek şu ki, sizin bu ümmetiniz tek bir ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim, öyleyse bana ibadet ediniz."* (21/92). *"İşte sizin ümmetiniz bir tek olan ümmettir ve ben de sizin Rabbinizim, öyleyse benden korkup-sakının."* (23/52)

TEK ÜMMETİN BÖLÜNMESİ

Allah, Hz. Âdem ile eşine cennette yaşamaları ile ilgili nasıl bir hukuk tayin etmiş ise benzer şekilde dünyadaki yaşamaları ile ilgili de aynısını yapmıştır. Allah'ın vazettiği hukuka bağlı olarak öte dünyada bir yargılama yapılacak, yar-

gılamanın sonucuna göre insan ya cennete ya da cehenneme gönderilecektir. O sebeple Allah yeryüzündeki insanları, şeytan ve taraftarları karşısında başıboş ve yardımsız bırakmamış, yol boyu değişik zaman ve mekânlarda insanlığa doğru yolu gösterecek peygamberler/nebiler/hidayetçiler göndermiştir:

"Andolsun, biz her ümmete: 'Allah'a kulluk edin ve tağuttan kaçının' (diye tebliğ etmesi için) bir peygamber gönderdik. Böylelikle, onlardan kimine Allah hidayet verdi, onlardan kiminin üzerine de sapıklık hak oldu." (26/36; 10/47; 23/44; 35/24-25; 13/30; 16/63)

İlgili ayetlerde her ümmete, yol gösterici, aydınlatıcı birer peygamber gönderildiğini, onun ümmetini uyarıp kokuttuğunu (35/24), onlara helal ve haramı bildirdiğini, aralarında adalet ile hükmettiğini (10/47) görmekteyiz. Bu peygamberler, tarih boyu birbirini destekleyecek şekilde görevlerini ifa etmişlerdir (23/44; 16/63). İblis'i rehber edinip peygamberlerin davetine karşı çıkanlar, tepki koyanlar, düşmanlık gösterenler yeryüzündeki ilk yaşamdan itibaren tek olan ümmetin bölünmesine sebep olmuşlardır.

Dikkat çekici ilk bölünme, Hz. Âdem'in ailesinde olmuş; oğullarından biri kıskançlık/değer farklılaşması yüzünden kendi öz kardeşini öldürmesi ile ortaya çıkmıştır: *"Onlara Âdem'in iki oğlunun gerçek haberini oku: Onlar (Allah'a) yaklaştıracak birer kurban sunmuşlardı. Onlardan birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen demişti ki: 'Seni mutlaka öldüreceğim.' (Öbürü de:) 'Allah, ancak korkup-sakınanlardan kabul eder.'"* (5/27)

"Eğer sen beni öldürmek için elini bana uzatacak olursan, ben seni öldürmek için elimi sana uzatacak değilim. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım." (5/28) *"Şüphesiz, senin kendi günahını ve benim günahımı yüklenmeni ve böylelikle ateşin halkından olmanı isterim. Zulmedenlerin cezası budur."* (5/29) *"Sonunda nefsi ona kardeşini öldürmeyi (tahrik edip zevkli göstererek) kolaylaştırdı; böylece onu öldürdü, bu yüzden hüsrana uğrayanlardan oldu."* (5/30) *"Derken, Allah, ona, yeri eşeleyerek kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini gösteren bir karga gönderdi. 'Bana yazıklar olsun!' dedi. 'Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten aciz miyim?' Artık o, pişmanlık duyanlardan olmuştu."* (5/31)

Hz. Âdem'in iki oğlu aynı kan bağına, aynı aileye sahip olmalarına rağmen bu, birliklerini korumaya yeterli olmamıştır. Değer bağı, kan bağına baskın gelmiştir. Allah'ın vazettiği değerlere ve yaşam sistemine olan bağlılıkla, şeytanın vesvesesi, tahriki sonucu insanın nefsinin, heva cephesinin insan bünyesinde etkin olması sonucu iki farklı değer sistemi karşı karşıya gelmiş ve Allah tarafından "kurbanı kabul edilmeyen kardeş", "kurbanı kabul edilen kardeşi öldürmüştür." Hz. Âdem'in iki oğlu arasında başlayan bu çatışma değişik vesilelerle bugün bile hayatiyetini sürdürmektedir.

İlginç örneklerden biri de Hz. Yusuf'un, kardeşleri tarafından kuyuya atılması ile ölüme terk edilmesidir (12/1-111). Kur'ân'da bir başka olumsuz örnek, Hz. Davud'a gelen mal paylaşımında ihtilafı bulunan iki kardeş örneğidir. 99 koyunu olan kardeş, tek koyunu olan kardeşin koyununu alıp kendi koyunlarına katmak için kardeşine psikolojik baskı uygulamakta ve onu kandırmaya çalışmaktadır (38/17-29).

Kardeşler düzleminde çok olumlu bir örnek, Hz. Musa'nın kardeşi Hz. Harun'un tutum ve tavrıdır. Hz. Musa'ya olağanüstü bir destek vermiştir. Hz. Musa ve Hz. Harun hadisesinde kan bağı ile değer bağı birleşerek çok yüksek bir dayanışmanın ve enerjinin ortaya çıkmasını sağlamıştır ve Hz. Musa'nın ümmetinin bölünüp dağılmasını engellemiştir (28/33-36; 20/42-48; 79/17-21; 25/35-36; 10/84-89).

Peygamberlerin ümmetlere getirdiği değerlerden sapma, İblis'in yoluna tabi olma, tek ümmetin bölünmesini sağlamıştır. Toplumlarda bunalımın, zulmün zirveye tırmanması, Allah tarafından yeni peygamberlerin gönderilmesine sebebiyet vermiştir. Gönderilen peygamberler beraberlerinde *yeni değerler sistemi* getirmiştir. Getirilen tevhidi değerler, ümmetin tüm yaşam, davranış ve düşünce biçimini yeniden şekillendiren değerlerdir. Şeytani değerler ile tevhidi değerlerin mücadelesi, genellikle ümmetin birliğini, beraberliğini yeniden sağlamış, parçalanmış ümmet tekrar tevhidi değerler etrafında bir ve bütün olmuştur. Bu mücadele, hidayetçilerin

yolundan gidenlerle İblis'in yolundan gidenler arasında tarih boyu sürüp gitmiştir ve gidecektir (42/13-14):

"O: 'Dini dosdoğru ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin' diye dinden Nuh'a vasiyet ettiğini ve sana vahyettiğimizi; İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da vasiyet ettiğimizi sizin için de teşri' etti (bir şeriat kıldı). Senin kendilerini çağırmakta olduğun şey müşrikler üzerine ağır geldi. Allah, dilediğini buna seçer ve içten kendisine yöneleni hidayete eriştirir." (42/13)

"Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra, yalnızca aralarındaki 'tecavüz ve haksızlık' dolayısıyla ayrılığa düştüler. Eğer senin Rabbinden, adı konulmuş bir ecele kadar geçmiş (verilmiş) bir söz olmasaydı, muhakkak aralarında hüküm verilmişti (iş bitirilmişti). Şüphesiz onların ardından Kitab'a mirasçı olanlar ise, herhâlde ona karşı kuşku verici bir tereddüt içindedirler." (42/14)

Her ümmete, tarih boyu birbirini destekleyecek şekilde yol gösterici, aydınlatıcı peygamberler gönderilmiştir. Bunlar uyarıp kokutarak, helal ile haramı, hakla batılı, maruf ile münkeri, doğru ile yanlışı öğreterek, aralarında adaletle hükmederek ümmetlerine yol göstermişlerdir. Ancak peygamberlerin getirdiği yeni değerler sistemine karşı var olan ümmetin cevabı aynı olmamış, farklı tavırlar takınmışlardır. Allah'tan gelen değerlere karşı takındıkları tavra bağlı olarak tek ümmetten (evrensel ümmet kümesi) başlayan bölünme tarih boyu devam etmiştir:

"İşte sizin ümmetiniz bir tek olan ümmettir ve ben de sizin Rabbinizim öyleyse benden korkup-sakının." (23/52; 21/92)

"Ancak onlar, işlerini kendi aralarında (farklı) kitaplar hâlinde parçalayıp-bölündüler; her bir grup, kendi ellerindeki olanla yetinip-sevinmektedir." (23/53; 21/93).

Bu bölünme ile bir kısmı hidayet yolunu (alt ümmet kümesi), bir kısmı da dalalet yolunu (alt ümmet kümesi) tercih ederek yollarını ayırmışlardır. (16/93; 11/118). Tek olan ümmet evrensel kümesi içerisinde farklı alt ümmet kümeleri meydana gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin tebliğine muhatap olanların tebliğ karşısında aldıkları tavra göre yeni bir ümmet veya ümmetler ortaya çıktığını bize haber vermektedir. Kur'ân'daki isimlendirmelerde bazı özellikler, iman-inkâr düzlemi esas alınarak ortak payda yapıldığını görmekteyiz. İnsanlık kimliğinin altında *iman edenler* ve *inkâr edenler* diye iki ana alt kimlik ortaya çıkarak iki farklı ümmet teşekkül etmiştir. Bu iki farklı ümmet müntesipleri, kendi içlerinde *yeni bir aidiyet, konumlanma, güven duygusu oluşturmuşlardır*.

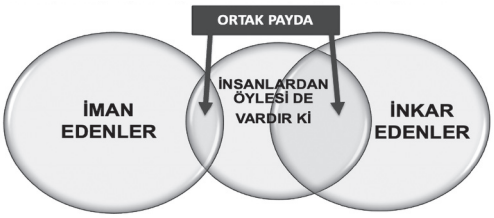
Tek ümmetin bölünmesi, peygamberlere/nebilere/resûllere/hidayetçilere tâbi olanlar ile İblis'e/şeytana/tağuta tâbi olanlar şeklinde iki ana eksen etrafında gerçekleşmiştir:

- *Peygamberlerin/nebilerin/resûllerin/hidayetçilerin yolunu izleyen, onlara tâbi ümmetler*
  - İman edenler ümmeti (2/128; 3/104, 110; 5/ 66, 67; 7/159-160; 11/ 48)
  - Tebliğ edenler ümmeti (3/104, 114; 7/159, 163, 164, 181; 9/122)
  - Tek başına bir ümmet (16/120)
  - Mutedil vasat ümmet (2/143; 5/66; 3/114)
  - Namaz kılanlar ümmeti (3/113-114)
- *İblis'in/şeytan'ın/tağutun yolunu izleyen, onlara tâbi ümmetler*
  - Kâfirler ümmeti (43/24)
  - Yalanlayanlar ümmeti (16/36; 35/25; 29/28)
  - Rahmân'ı tanımayanlar ümmeti (13/30)
  - Ateşe girmeyi hak edenler ümmeti (7/38)
  - Atalarının izinde körü körüne yürüyenler ümmeti (43/23)

Bu ana ayırıma karşılık Kur'ân-ı Kerim'de bazı ayetlerde *"insanlardan öylesi vardır ki"* ifadesi kullanılarak melez değerlerin (Hak ve batıl değerlerin harmanlanması) sahibi bir insan kümesinden/ümmetinden/topluluğundan da bahsedilmektedir (*Şekil 4*):

"İnsanlardan öyleleri vardır ki: 'Biz Allah'a ve ahiret gününe iman ettik.' derler; oysa onlar inanmış değildirler." (2/8). *"Güya Allah'ı ve iman edenleri aldatırlar. Oysa onlar, yalnızca kendilerini aldatmaktadırlar da şuurunda değildirler."* (2/9). *"Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırmıştır. Yalan söylemekte*

olduklarından dolayı, onlar için acıklı bir azap vardır." (2/10). "*İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider ve kalbindekine rağmen Allah'ı şahit getirir; oysa o azılı bir düşmandır.*" (2/204). "*O, iş başına geçti mi yeryüzünde fesat çıkarmaya, harsı ve nesli helak etmeye çaba harcar. Allah ise, fesadı (bozgunculuğu ve kışkırtıcılığı) sevmez.*" (2/205). "*Ona: 'Allah'tan kork!' denildiği zaman, onu büyüklük gururu günaha sürükleyerek alıp-kuşatır. Böylesine cehennem yeter; ne kötü bir yataktır o.*" (2/206).

Şekil 4: İnsanlar evrensel kümesi içerisinde iman edenler, inkâr edenler ve insanlardan öylesi var olanlar kümeleri

TEK ÜMMET NİÇİN BÖLÜNMÜŞTÜR?

Kur'ân-ı Kerim'de ümmet kavramının geçtiği ayetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde, ilk nesilden günümüze gelinceye kadar her peygamber gelişinde ümmetler içinde ve arasında genel olarak bir anlaşmazlığın ortaya çıktığı görülmektedir (11/118). Bu ayetlerde ifade edilen anlaşmazlığın, ihtilafların temel sebepleri gelen tevhidi değerlerle saptırılmış/bozulmuş değerlerin çatışmasıdır. Bu çatışmayı sağlayan ana unsurlar şu şekilde sınıflandırılabilir: 1. İblis/şeytan faktörü, 2. Mele-mütref takımının fitne ve fesadı/refahtan şımarıp azan önde gelenlerin fitne ve fesadı, 3. Hevasını ilahlaştıranların fitne ve fesadı, 4. Bağy'e tâbi olanlar/bağy edenlerin fitne ve fesadı, 5. Kalplerin katılaşması, 6. Allah tarafından kalplerin ve kulakların mühürlenmesi, 7. Allah tarafından gözlere perde indirilmesi, 8. Öğüt alıp düşünülmemesi, 9. Küfür ve münafıklık batağına saplanılması.

Bunların içinde İblis/şeytan ana etken olup çok önemli bir dış faktördür. İblis, Allah'ın "*Hz. Âdem'e secde edin!*" emrine itaat etmeyip isyan etmesinden ve yine Allah'tan, kıyamete kadar yaşama izni almasından sonra insanoğluna savaş açmıştır. İnsana sürekli vesvese vermekte ve insanın yaptığı kötü işleri ona süslü göstererek saptırmaya çalışmaktadır (16/63; 6/43). Allah'ın dosdoğru yolu üzerinde pusu kurup oturarak hidayet üzere olan bir ümmeti bölmeye çalışmaktadır. Bu konuda ettiği yemin ve Hz. Âdem'le eşini kandırmak için kurduğu tuzak asla unutulmamalıdır:

"*Dedi ki: Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onları (insanları) saptırmak için mutlaka senin dosdoğru yolunda pusu kurup oturacağım. Sonra da onların önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın.*" (A'râf, 7/16, 17) İblis'in insanoğluna açtığı sınırsız ve topyekûn bir savaşın kapsamını Allah, Kur'ân'da değişik vesilelerle açıklayarak insanlara yol göstermektedir:

"*Onlardan güç yetirdiklerini sesinle sarsıntıya uğrat, atlıların ve yayalarınla onların üstüne yaygarayı kopar, mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol ve onlara çeşitli vaatlerde bulun. Şeytan, onlara aldatmadan başka bir şey vadetmez.*" (İsrâ 17/64)

Mele-mütref takımı (refahtan şımarıp azan yönetici-patronlar) fert açısından bir dış faktör olup tarih boyu mevcut sistemde, yol gösterici hidayet rehberlerine karşı daima mücadele başlatmışlardır (22/67-69). Refahtan şımarıp azdıkları için müstağnileşmişlerdir. Her şeyi kendileri için meşru, başkaları için gayrimeşru gördüklerinden adaleti çarpıtıp zulme sapmışlardır. Bunlar, adil bir düzenin ilk ve baş düşmanlarıdırlar. Bu sebeple de ümmetlerin bölünmesinde, şeytandan sonra ikinci derecede rol oynarlar. Zaten bunlar şeytanın başyardımcılarıdır:

"*İşte böyle; senden önce de (herhangi) bir memlekete bir peygamber göndermiş olmayalım, mutlaka onun 'refah içinde şımarıp azan önde gelenleri' (şöyle) demişlerdir: 'Gerçek şu ki, biz, atalarımızı bir ümmet (din) üzerinde bulduk ve doğrusu biz, onların izlerine (eserlerine) uymuşlarız. (O peygamberlerden her biri de şöyle) demiştir: 'Ben size, atalarınızı üstünde bulduğunuz şeyden daha doğru olanını getirmiş olsam da mı?' Onlar da demişlerdir ki: 'Doğrusu biz, kendisiyle gönderildiğiniz şeye (karşı) kâfir olanlarız.'*" (43/23-24)

Refahtan şımarıp azan önde gelenler, peygamberleri yalanlamışlar (23/44; 35/25), onları susturmak istemişler (40/5) ve Hakk'ı ortadan kaldırabilmek için batıla dayanarak mücadele etmişlerdir (40/5). Kendilerine yapılan tebliğ nefretlerini artırmış, büyüklük taslayıp her türlü hile ve desiseye başvurmuşlardır (35/43).

İnsanın kendi heva-hevesini ilahlaştırarak Allah'tan gelen temel değerlerin yerine şeytanın nefsine üflediği batıl değerleri yerleştirmek için mücadele etmesi ve bundaki ısrarı, ümmetin bölünmesinde etkin bir başka unsur olarak ortaya çıkmaktadır (5/48).

İnsana tercih etme hak ve hürriyeti verilmiştir. Kendi serbest iradesi ile yapacağı tercih, insan için bir imtihandır, bir denemedir. Dolayısıyla insan, kendisine tanınan bu hürriyetten dolayı da hesap verme sorumluluğunu yüklenmiştir. Nitekim yukarıdaki ayette bu durum çok açık bir şekilde ifade edilerek hidayet yolcularının dimdik durması istenmektedir.

Tarihî süreçte insanlığın en büyük düşmanlarından birisi de insanın içindeki "bağy" duygusudur (azgınlık içeren haset, kıskançlık). Bu duygu, göz ardı edilip önemsenmediğinde insanın içindeki bu olumsuz özellik ümmetin, milletin, cemaatin bölünmesinde etkin rol oynar. Hz. Âdem'in oğulları arasındaki ihtilafın kökeninde, "kurbanı kabul edilmeyen" kardeşin bağy'in etkisinde hareket etmesi vardır. Akraba ilişkilerinden toplumun değişik kesimleri arasındaki ilişkilerde, fesadın ortaya çıkmasında, ümmetin bölünmesinde bağy etkili ve tahrip edici bir unsurdur (2/213). Bu sebeple Hz. Muhammed, bağy duygusunu tahrik edecek mal, mülk, makam ve ırk ile övünmeyi, ümmetin birlik ve beraberliği için tehlikeli görerek cahiliye davranışı saymıştır: *"Ümmetimde dört şey vardır ki, cahiliye işlerindendir, bunları terk etmeyeceklerdir: Haseple (mal, mevki, zenginlik gibi dünyevî özelliklerle) iftihar, nesebi (ırkçılığı) sebebiyle insanlara taan (küçük görüp hakaret), yıldızlardan yağmur bekleme, (ölenin ardından) matem!"*[4]

Gerek birey gerekse toplum, kötülüklerle iç içe olmaya başladıklarında tepki vermeyip nemelazımcılık yaptıklarında, bir müddet sonra kötülükleri meşru görmeye başlarlar. Böyle bir değişim, onların kalplerinde siyah bir nokta olarak başlar, kalplerini kirletir, katılaştırır, paslatır. Duyarsızlıklarının devamında, Allah'ın tayin ettiği eşik seviye aşıldığında kalpleri Allah tarafından mühürlenir ve kalpleri kaskatı kesilerek taşlaşır. Kalplerin taşlaşmış olması sonucu, kalbi olumlu yönde etkileyecek tüm uyarıcı sinyaller reddedilir. Bunun sonucu duygu, düşünce ve davranışları itibari ile kendine yabancılaşmış bir insan unsuru ortaya çıkar. *"Andolsun, senden önceki ümmetlere (peygamberler) gönderdik de onları dayanılmaz zorluk (yoksulluk) ve sıkıntılarla çeviriverdik. Umulur ki yalvarırlar diye!" "Onlara, zorlu azabımız geldiği zaman yalvarmaları gerekmez miydi? Ama onların kalpleri katılaştı ve şeytan onlara yapmakta olduklarını çekici (süslü) gösterdi."* (6/42-43).

Hevanın ilahlaştırılmasında ve bağy'in çok baskın hâle gelmesinde eşik seviye aşılmış ise bir başka ilahi yasa devreye girerek bu tür insanların kalpleri ile kulakları mühürlenmekte ve gözlerine perde çekilmektedir: *"Şimdi sen, kendi hevasını ilah edinen ve Allah'ın bir ilim üzere kendisini saptırdığı, kulağı ve kalbi üzerine mühür vurduğu ve gözü üstüne de bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Artık Allah'tan sonra ona kim hidayet verecektir? Siz yine de öğüt alıp düşünmüyor musunuz?"* (45/23). *"Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerinde de perdeler vardır. Ve büyük azap onlarındır."* (2/7). *"Onlardan seni dinleyenler vardır; oysa biz, onu kavrayıp anlamalarına (bir engel olarak) kalpleri üzerine kat kat örtüler ve kulaklarında bir ağırlık kıldık. Onlar, hangi 'apaçık belgeyi' görseler, yine ona inanmazlar. Öyle ki, o küfretmekte olanlar, sana geldiklerinde, seninle tartışmaya girerek: 'Bu, öncekilerin uydurma-masallarından başka bir şey değildir' derler."* (6/25) *"Hayır; onların kazandıkları, kalplerini paslandırıp köreltmiştir."* (83/14). *"Ümmetler yol boyu gerçeği görebilmeleri, müstağnileşmemeleri için aciz olduklarının kendilerine hatırlatılması amacıyla zorluklarla, sıkıntılarla ve bollukla imtihan edilip uyarılmışlardır."* (6/42-44).

4 Müslim, Cenâiz 9, Hadis No: 934.

SONUÇ:
"EY İMAN EDENLER, İSLÂM'A GİRİN!", "EY İMAN EDENLER, İMAN EDİN!"

İnsan yapısında fıtrat ve heva olmak üzere birbirinin zıddı olan ve insanı tamamen zıt istikametlere götürmeye/sevk etmeye çalışan iki ana yapı vardır: *"Nefse hem fücûru (kötülük duygusunun tohumlarını) hem de takvayı (onu bunlardan koruyacak istidadı) ilham edene yemin olsun ki, nefsini temizleyen iflah olmuş, kirletip örten ise ziyana uğramıştır."* (Şems 91/8-10)

Bu şekilde bir yapıya sahip insan doğduğunda hâkim unsur fıtrat yapısı iken içinde doğup büyüdüğü toplumun değer sistemi, yaşam tarzı doğan çocuk üzerinde etkili olmaya başlar. *"Doğan her çocuk fıtrat üzere doğar. Sonra ebeveyni onu ya Yahudi yapar ya Hıristiyan ya da Mecusi... Eğer ebeveyn Müslüman ise çocuk da Müslüman olur."*[5] *"Rabbim buyuruyor ki, ben bütün insanları salim fıtrat üzere dünyaya gönderdim, sonra şeytanlar onları dinlerinden saptırdılar."*[6]

Eğer çocuk tevhidi değerlerin hâkim olup yaşanmadığı bir toplumda doğmuşsa -cahiliye dönemi/cahiliye aşaması (*Şekil 5*)- ve o toplumun hayat tarzını ve değerlerini benimserse ona göre yaşar ve ona göre düşünür. Fakat genelde yaratılış yasalarının gereği gerçeği aramak ve bulmak gibi bir eğilim söz konusudur. İnsan üzerinde etkili diğer bir unsur okuyup öğrendikleri bilgilerdir. Fıtratın etkisi, içinde yaşanan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çevre ile ferdin okuyup öğrendikleri, onun hem düşünce hem de hayat tarzını şekillendirir. Onu ya cahili sistemde yaşamaya veya Hakk'a yöneltebilir, tevhidi değerleri arayıp bulma ve ona göre bir hayat kurma aşamasına götürebilir: *"O hâlde sen yüzünü/özünü hanif olarak dine yönelt; Allah'ın, insanları üzerinde yaratmış olduğu fıtratına sarıl. Allah'ın yaratmasında değişiklik olmaz."* (Rûm 30/30)

İslâm dönemi, genel hatlarıyla cahiliye döneminden iman dönemine bir ara geçiş dönemidir. İman etmeye karar vermiş olmak, o istikamette gayret sarf etmek, insan bünyesindeki heva cephesi ile fıtrat cephesinin savaşını kızıştırır: *"Şüphesiz Âdemoğlu'nun kalbinde şeytanın bir lümmesi/iğvası, meleğin de bir lümmesi/yönlendirmesi vardır. Şeytanın iğvası/vesvesesi şerre yöneltmek ve Hakk'ı tekziptir. Meleğin lümmesi ise hayra yöneltmek ve Hakk'ı tasdiktir. Kim bu ikincisini kendisinde hissederse bilsin ki o Allah'tandır. O zaman Allah'a hamd etsin. Kim de diğerini fark ederse tart edilmiş Şeytandan Allah'a sığınsın."*[7] *"Şeytan, insanoğlunun damarlarında kanın dolaştığı gibi dolaşır. Onun sizin kalbinize bir şey atmasından korktum."*[8]

Şekil 5

Bu noktanın daha iyi anlaşılabilmesi için Şah Veliyyullah Dihlevi'nin, *Huccetullâhi'l-Bâliğa* eserindeki değerlendirmesinin dikkate alınmasında fayda vardır: "İnsan iyi bir amel işlediği zaman bu, onun emrine tahsis edilmiş meleklerden sürur veren manevi şualarının çıkmasına sebep olur; kötü bir fiil işlemesi hâlinde ise onlardan nefret şualarının yayılmasına sebep olur. Meleklere has bu şualar, söz konusu kişinin iç dünyasını sararak o kişide neşe ya da nedamet şeklinde ortaya çıkar."[9]

İslâm dönemi, tam bir arınmanın olmadığı, fakat arınıp iman dairesine geçmeye karar verilen bir dönemdir. Kalpteki siyah noktalar tamamen beyazlaşmamış, siyah ve beyaz noktalar iç içe geçmiş vaziyettedir. Bedeviler Hz. Peygamber'e "iman ettik" dedikleri zaman Kur'ân'da onlara verilen cevap konunun daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır: *"Bedeviler, dedi ki: 'İman ettik!' De ki: 'Siz iman etmediniz; ancak 'İslâm (Müslüman veya teslim) olduk' deyin. İman henüz*

5 Buhârî, Cenâiz 80, Müslim, Kadev 23-25.
6 Müslim, Cennet 63; Müsned, IV, 162.
7 Tirmizi, Tefsîr-u Sûre (2), 35.
8 Buhârî, Bedu'l-Halk 2; Ebû Dâvûd, Edeb 81, Savm 78.
9 Şah Veliyyullah Dihlevi, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, çev. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, cilt: 1, s. 49.

kalplerinize girmiş değildir. Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, O, sizin amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Hiç şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok esirgeyendir.'" (49/14). *"Mümin olanlar, ancak o kimselerdir ki, onlar Allah'a ve Resûlü'ne iman ettiler, sonra hiçbir kuşkuya kapılmadan Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte onlar, sadık (doğru) olanların ta kendileridir."* (49/15). *"De ki: 'Siz Allah'a dininizi mi öğreteceksiniz? Oysa Allah, göklerde ve yerde olanları bilir. Allah, her şeyi bilendir.'"* (49/16). *"Müslümanlar oldular, diye, sana minnet etmektedirler. De ki: 'Müslümanlığınızı bana karşı minnet (konusu) etmeyin. Tam tersine, sizi imana yöneltip ilettiği için Allah size minnet etmektedir. Eğer doğru sözlüler iseniz (bunu böyle kabullenmeniz gerekir.)"* (49/17). *"Hiç şüphesiz Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Allah, yapmakta olduklarınızı görmekte olandır."* (49/18).

Yukarıdaki ayet ve hadisleri, İblis'in yeminini ve insanoğluna açtığı savaşı göz önüne aldığımızda, iman edenlerin, insan hayatındaki üç evre (cahiliye, İslâm ve iman) arasında gidip gelme ihtimallerinin var olduğunu göz önüne alması ve sürekli teyakkuz hâlinde bulunması gerekmektedir. Nitekim bu bağlamda Allah iman edenleri uyarmakta, dikkatli davranmalarını istemektedir. *"Ey iman edenler, iman edin!"* ve *"Ey iman edenler, İslâm'a girin!"* ayetlerini bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir: *"Ey iman edenler, Allah'a, Resûlü'ne, Resûlü'ne indirdiği kitaba ve bundan önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse, kuşkusuz uzak bir sapıklıkla sapıtmıştır."* (Nisâ 4/136). *"Gerçek şu, iman edip sonra küfre sapanlar, sonra yine iman edip sonra küfre sapanlar, sonra da küfürleri artanlar... Allah onları bağışlayacak değildir, onları doğru yola iletecek de değildir."* (Nisâ 4/137).

Bu ayetler iman edenlerin düşünce ve hayat tarzlarında meydana gelen değişikliklerin onları İslâm evresine doğru geri çevirdiği bağlamında çok ciddi bir uyarıdır. Bu değişim, İslâm dönemine yönelmekle bitmeyebilir. İslâm evresinden de cahiliye evresine bir geçiş olabilir. Bu kapsamda da Kur'ân iman edenleri uyarmaktadır: *"Ey iman edenler, hepiniz topluca İslâm'a girin ve şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır."* (2/208). *"Ey iman edenler, Allah'a ve Resûlü'ne ihanet etmeyin, bile bile emanetlerinize de ihanet etmeyin."* (Enfâl 8/27). *"İman etmekte olanların, Allah'ın ve Hakk'tan inmiş olanın zikri için kalplerinin saygı dolu bir korku ile yumuşaması zamanı gelmedi mi? Onlar, bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun bir süre geçmiş, böylece kalpleri de katılaşmış bulunanlar gibi olmasınlar. Onlardan çoğu da fasık olanlardı."* (Hadîd 57/16).

Bütün bu ayet ve hadisleri göz önüne aldığımızda günümüz dünyasındaki Mümin ve Müslimlerin kendi durumlarını göz önüne alarak dosdoğru yol üzerinde olabilmek için yeniden iman etmesi ve iman etmiş olmanın gereği olan Allah uğrunda gereği gibi cihad etmesi olmazsa olmaz bir durumdur. Bugün, basiret ve feraset sahibi olma zamanıdır. Bugün, birr ve takva konusunda yardımlaşma, konuşma, bu yolda dayanışma zamanıdır (Mâide 5/2; Mücâdele 58/9). Bugün, adalet ekseninde bir barış ortamının sağlanması için duruş ortaya koyma, nemelazımcılığı terk etme zamanıdır (Hucurât 49/9-10). Başkalarının hatalarını görmekten kendi hatalarını göremeyen, başkalarının haksızlıklarını görüp de kendi haksızlıklarını göremeyen, başkalarının zulmünü görüp de kendi yaptığı zulmü göremeyen toplumların zaman içerisinde nasıl çürüyüp yok olduğunu tarih bize bildirmektedir.

O sebeple ey iman edenler; *"Siz, insanlara iyiliği emrediyorken, kendinizi mi unutuyorsunuz? Oysa siz Kitab'ı okumaktasınız. Yine de akıllanmayacak mısınız?"* (2/44) Ey iman edenler, unutmayın! *"Hepiniz Allah'ın ipine sımsıkı yapışın. Dağılıp ayrılmayın. Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırıp-ısındırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler olarak sabahladınız. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındayken, oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete erersiniz diye, Allah, size ayetlerini işte böyle açıklar."* (Âl-i İmrân 3/103)

Ya Rabbi, bu ümmete şuur ver, basiret ve feraset sahibi kıl! Ya Rabbi, bizi nefsimizin, heva ve hevesimizin kölesi yapma! Ya Rabbi, bizi bağy hastalığı ile imtihan etme! Ya Rabbi, bizi sırât-ı müstakîmden ayırma!

BİLGE LİDER GANNUŞİ'NİN SİYASİ VE FİKRÎ MÜCADELESİ

YASİN AKTAY

Tunus'ta "devletin güvenliğine karşı komplo kurmak" suçlamasıyla haksız yere tutuklanan Nahda lideri Raşid Gannuşi'nin de aralarında bulunduğu 41 siyasetçi, gazeteci, blog yazarı ve iş adamına, 5 ila 54 yıl arasında değişen hapis cezaları verildi. Şüphesiz Gannuşi'nin İslâm dünyasındaki önemi sadece siyasetçi olmasından değil, çağdaş İslâm siyasal düşüncesine entelektüel katkılarından kaynaklanıyor. Gannuşi yönetime katılım, halkın yönetimi denetlemesi ve diktatörlüğe karşı bütün güçlerini seferber ederek mücadele etmesinin yöntemi, insan hakları, sivil toplum, laiklik, özgürlükler ve demokrasinin gelişmesi için kafa yormuş bir şahsiyet. Türkçeye tercüme edilen kitapları ve söyleşileri onun zorbaları reddeden bu entelektüel kimliğinin izini 1980'lerden günümüze kadar sürmeyi mümkün kılmaktadır. Gannuşi İslâm'ı "tam kapsamlı bir özgürlük devrimi" olarak tanımladığı için hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Azzam Temimi onun için "İslâmcılık geleneğinde bir demokrat" der.

MUHALEFETİ SİNDİRMEYİ AMAÇLAYAN YARGILAMALAR

Raşid Gannuşi, Tunus Ulusal Halk Meclisi Başkanı iken parlamentonun Cumhurbaşkanı Kays Said tarafından feshedilmesine karşı koymuş fakat darbeyi engelleyememişti. İsteseydi kendisi de seçimlerden birinci parti olarak çıktığında yavaş yavaş otoriteyi ele geçirip bütün muhaliflerini susturabilirdi. Ancak o fedakâr, mütevazı ve asil yolu seçerek böylesi girişimlere hiçbir zaman tevessül etmedi. Gelgelelim Gannuşi, bir toplantıdaki sözleri sebebiyle "halkı iç savaşa yönlendirmek" suçlamasıyla evine düzenlenen baskınla 17 Nisan 2023'te gözaltına alınmaktan kurtulamadı. Ulusal ve uluslararası arenadaki tepkilere rağmen, 48 saatlik polis sorgusunun ardından tutuklandı. Sonraki süreçte Gannuşi'nin haklı davasını ve açlık grevindeki siyasi tutukluları desteklemek amacıyla başladığı açlık grevini haberleştirerek dünya kamuoyuna duyuran yayın kuruluşları Tunus'taki demokrasi açısından önemli bir misyon üstlendi.

Ne hazindir ki uzun süredir haksız yere tutulduğu hapisten çıkması beklenirken Gannuşi ve beraberindekilere verilen ceza yargılamada adil şartları sağlamayan rejimin neler yapabileceğini bir kere daha gözler önüne serdi. "Instalingo" diye bilinen yargılamalar muhalifleri susturmayı amaçlayan ve bir arada yaşamanın temeli demokrasiyi rafa kaldıran cezalarla sonuçlandı. Aynı davada ileri yaşı ve sağlık sorunları göz önüne alınmayan Gannuşi'nin yanında Eski Başbakan Hişam el-Meşişi gıyaben 35 yıla mahkûm edildi.

Instalingo, seçim kampanya hizmetleri de dâhil olmak üzere dijital içerik üretimi ve çevirisi konusunda uzmanlaşmış bir medya şirketidir.

Gannuşi

İddiaların aksine, şirket 2019 seçimlerinde Nahda'nın adayı için hiç çalışmadı, bunun yerine Nahda'nın siyasi muhalifi Abdülkerim ez- Zübeydi'ye hizmet verdi. Bu karar, özellikle Nahda üyelerini, gazetecileri, blog yazarlarını ve bağımsız devlet yetkililerini hedef alan, siyasi muhalefeti ortadan kaldırmak için daha geniş kapsamlı bir baskının parçası gibi görünüyor. Aynı dava kapsamında Eski Bakan Riyad Bittayib ve Milletvekili Said Fercani de dâhil olmak üzere diğer siyasi figürler, kendilerini Instalingo şirketine, "devlet güvenliğine karşı komplo kurmaya" veya "ekonomik krizi körüklemeye yönelik adımlara" bağlayan herhangi bir delil bulunmaksızın mahkûm edildi. Gannuşi veya diğer sanıklara yönelik suçlamaları destekleyecek hiçbir maddi kanıt sunulmadı.

Gannuşi'nin avukatları ve insan hakları savunucuları, açılan davanın "siyasi" olduğunu ve entelektüel siyasetçinin "mesnetsiz suçlamalara maruz kaldığını" belirttiler. Zira siyasi baskı altındaki soruşturma hâkimi Gannuşi hakkında devletin güvenlik güçlerine "tağutun askerleri" dediği gibi mesnetsiz yeni suçlamaları dava dosyasına ekledi. Siyasi baskıların en önemli göstergesi Adalet Bakanlığı'nın Sousse Mahkemesi'ndeki altı soruşturma hâkimiyle savcıyı siyasi otoritenin taleplerine uymadıkları gerekçesiyle görevden almasıydı. Ayrıca aile üyeleri de bu davada hedef gösterilerek cezalandırıldı. Gannuşi'nin oğlu Muaz 35 yıl, kızı Sümeyye 25 yıl, damadı ve Eski Dışişleri Bakanı Refik Abdüsselam ise 34 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Sindirme operasyonları kapsamında siyasi muhaliflerin mal varlığına el konulması uygulaması getirildi. Bu tırmanış, baskının endişe verici yeni bir aşamaya ulaştığını gösteriyor; yargı makamları sadece muhalif figürleri hapse atmakla kalmıyor, aynı zamanda onları ve ailelerini mali ve kişisel kaynaklarından da mahrum bırakıyor. Dahası davada ilişki ağları ve suçlar uydurularak yargılananların bazılarının Türk vatandaşı olmasına da özellikle işaret ediliyor. Bu gelişmeler adalet sisteminin tümüyle siyasallaşması bir yana Türkiye'ye karşı belli bir merkezden yürütülen bir kışkırtmanın olduğu yönündeki yorumları haklı kılıyor. İslâm dünyasının yetkin entelektüellerinden Vadah Hanfar'ı da davaya katarak 35 yıl ceza verilmesi endişe verici bir intikam ve tasfiye hareketinin adım adım uygulandığını gösteriyor.

Gannuşi'nin fikirlerinin tartışılıp, tavsiyelerine kulak verilmek yerine siyasi-güvenlik bürokrasisinden müteşekkil Tunus müesses nizamı tarafından zindanlara tıkılması, İslâm dünyasının içinde bulunduğu ve bir türlü çözülemeyen buhranlarının sebebini başka bir yerde aramamızı gereksiz kılan bir durum. Hâlbuki Gannuşi, İslâm dünyasında ılımlılığın, demokrasi ve insan hakları müdafaasının sembol ismidir. Afganistan, Suriye ve Gazze'de silahın gücüyle özgürlüklerin kazanıldığı bir vasatta onun cezalandırılması Gannuşi'nin tarz-ı siyasetinin İslâm dünyasında hiçbir şansının olmadığı anlamına mı geliyor? Önümüzdeki günlerin tartışması bu olacak gibi görünüyor.

Gannuşi Filistin davası konusunda da İslâm dünyasının ihtiyaç duyduğu birlik ruhu ve motivasyonunun en güçlü filozoflarından biridir. Filistin davasında ortaya bir tavır koymak gerekiyorsa her şeyden önce böylesi entelektüellerin konuşmalarına, sahada bulunmalarına imkân tanımak gerekiyor. Bunun yerine onları zindanda tutmak, izole etmek İsrail'in ve dostlarının önünü açmaktır. Gannuşi'nin Filistin'le ilgili teşhisleri olabildiğince netti ve uzun yıllarını sürgünde, Batı'da geçirdiği için Batı'nın İsrail'e yönelik aşırı olumlu tutumunun, İslâm ile Batı arasındaki anlayış ve diyaloğu engellediğini görmüştü.

Gannuşi Tunuslu bir siyasetçi ama çabası yalnıza siyasetle sınırlanamayacak boyutlar içeriyor. O bütün İslâm dünyası için, hatta kadri bilinirse bütün çağdaş dünya için çok önemli açılımlar sunabilen bir mütefekkir. Yazdıkları, insanlığın şu ulvi sesi işitmesi için çaba harcadığının kanıtıdır: *"Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir kadından yarattık ve tanışıp kaynaşasınız diye sizleri ırklara, milletlere böldük. Biliniz ki Allah nezdinde en değerli olanınız ona karşı en saygılı ve takvalı olanınızdır. Doğrusu Allah sonsuz ilim sahibidir, her şeyden haberdardır."* (Hucurât Suresi, 13. ayet) İbn Haldun'un yetiştiği topraklardan düşünce ve tarih ufkunu beslemiş bir filozof, belki kelimenin tam anlamıyla bir bilge siyasetçi. Kitaplarında, konuşmalarında kendini hemen hissettiren entelektüel derinliği, ufku, siyasi kişiliği ve liderliği ile uyguladığı tarz-ı siyaseti ve bunun altını entelektüel ve fıkhi açıdan doldurma şekli İslâm siyaset düşüncesi açısından kelimenin tam anlamıyla bir içtihat yolu oluşturur. Tabi bütün içtihatlar gibi isabet etme ihtimali bulunduğu gibi hata payı da içeren bir yol.

İslâm dünyasında fikir, entelektüel seviye, derinlik veya ufuk arayanların ilk elde uğraması gereken bir kapıdır Gannuşi. Entelektüel dediysek, bir fildişi entelektüeli değil elbet. Sahada, elini taşın altına koyarak, insanlarla iç içe, çilesini çekerek, bedelini ödeyerek ve gerçeklerle sürekli yüzleşerek ama iddialarından da vazgeçmeyerek yaşanan bir kültürdür onun için entelektüellik. O yüzden yolunu yalnız yürümedi, hep yol arkadaşları oldu. O yol arkadaşlarıyla, dostluğun da hakkını vererek, yardımlaşma ve dayanışma içinde, çilesini de çekerek yürüdü.

GANNUŞİ'NİN SİYASAL İÇTİHATLARI

Bir süre önce Ankara'da İslâm Düşüncesi Enstitüsü'nde Amerikalı siyaset bilimci Andrew F. March, Gannuşi ile yaptığı mülakatların ve tartışmaların yer aldığı, Oxford Üniversitesi tarafından yayınlanan *Müslüman Demokrasisi Üzerine* (2023) adlı kitabını sundu. Eser tahmin edileceği üzere Gannuşi'nin ömrünün tamamına yayılan mücadelesinden süzülüp gelmiş, belki de o mücadeleyi de yönlendirmiş fikirlerinin güncellenmiş bir özeti gibi. Çalışma March ile Gannuşi'nin müşterek entelektüel çabasının ürünü olarak ortaya çıkmış.

Andrew March genellikle eserlerinde İslâm ahlakı, şeriat ve demokrasi de dâhil olmak üzere modern siyasal ideolojiler arasındaki ilişkiyi ele alan bir akademisyen. En önemli katkılarından biri, Müslüman çoğunluklu toplumlarda İslâmî ilkelerin demokratik yönetimle nasıl uyumlu olduğu üzerinde duran "Müslüman Demokrasisi" fikrinin analizidir. March, İslâmî çerçevelerin çoğulculuğu, bireysel hakları ve siyasi katılımı nasıl barındırabileceğini, aynı zamanda dinî otorite ile seküler demokratik normlar arasındaki gerilimden kaynaklanan zorlukları hangi açılardan ele alabileceğini vurguluyor. Araştırmalarının sonuçları dinî değerlerin demokratik

ilkelerle bütünleştirilebileceğini ortaya koyuyor. March, "Müslüman Demokrasisi" kavramını ve özellikle Tunus tecrübesini anlama arayışı bağlamında, birçok Tunuslu lider ve düşünürle bir araya geldiğinde Gannuşi'nin kişiliğinin, düşünce tarzının, önemsiz meselelerden ve her türlü şüphe ve yolsuzluktan uzaklığının ortaya çıkardığı fark üzerine nadir bir fikir birliği oluştuğunu kaydediyor. March, bu farkın Arap siyasetçiler arasında yok denecek kadar az bulunduğu düşüncesinde.

March, Gannuşi ve Nahda hareketinin zor kararlar almasına rağmen her zaman demokratik ilkeleri hayata geçirmeye çalıştığı kanaatinde. March'ın Ankara'daki toplantıda sunduğu kitabı, Gannuşi'nin yayımlanmış on makalesinin yanı sıra onunla demokrasi kavramı ve İslâm devleti kavramı üzerine yaptığı 80 sayfayı aşkın yazışmaya yer veriyor. March Gannuşi'nin siyasete ilişkin tarzını açıklarken, bir siyasetçinin kendini izole etme lüksüne sahip olmadığını, herkesle etkileşim içinde bulunması ve beraber çalışması gerektiğini vurguladı.

Türkiye'nin İslâm dünyasında öne çıkmasını sağlayan demokratik adımların önemine değinen March ayrıca Gannuşi ile demokrasi, çoğulculuk ve laiklik kavramları üzerine gerçekleşen diyaloğun içeriğini değerlendirdi. Ona göre Fransız tarzı modele dayanan ve dini tümüyle reddeden Burgiba'nın seküler Tunus tecrübesinin, Gannuşi'yi, etik ve değerler sisteminin dışlanmasının ve bunun sonucunda halkın ve ülkenin maruz kaldığı tecavüzlerin doğurduğu tehlikelerden milleti koruyacak yeni siyasal kavramlar geliştirmeye teşvik etmiş olabileceği tespitini yaptı. Yazışmalarda Gannuşi'nin, siyasi eylemin temelinin toplum üyeleri arasındaki anlaşma olduğu, insanları belirli bir dini veya ideolojiyi benimsemeye zorlamaya kimsenin hakkının olmadığı ve siyasi inanç özgürlüğüne ve bireysel özgürlüğe saygının esas olduğu yönündeki vurguları öne çıkıyor.

Gannuşi, Medine'de toplumun tüm kesimlerinin katılımı ve başkalarına saygı temelinde özgürlük ve katılımı temin eden Medine Vesikası'ndaki ifadeleri bütün söylemlerinde özenle işler. March özelikle onun bu konudaki vurgularının çok önemli bir referans oluşturduğunu kaydeder. March sunumunda ayrıca Gannuşi'nin tecrübelerinden, Seyyid Kutub'un kitaplarını okumalarından ve Cezayirli düşünür Malik Bin Nebi ile yaptığı tartışmadan kesitler sundu ve bu fikirlerden nasıl faydalandığını ve gerçek demokrasi kavramını zenginleştirmek için nasıl kullandığını anlattı.

Raşid Gannuşi'nin maruz kaldığı muamele karşısında demokratik dünyanın sessizliği İslâm dünyasında demokrasinin ve fikir özgürlüğünün düşmanlarının kimler olduğunu yeterince göstermiyor mu?

March'ın Gannuşi'yi ve düşüncelerini tartışan sunumu Gannuşi'nin düşüncelerinin siyaset ve sosyal bilimciler nezdinde nasıl bir bağlama oturduğunu göstermesi açısından değerliydi. Gannuşi demokrasi tartışmaları konusunda kendi içinde son derece sağlam, tutarlılığı bulunan bir yaklaşıma sahip. Demokrasi derken asla bir araçtan bahsetmiyor. Bununla klasik anlamda İslâmî şûra uygulamasının anakronik bir uygulamasından da söz etmiyor. Bilakis şûra, her Müslümana olduğu gibi kendisine de bir değer ve ilke olarak yol veriyor. Ancak Gannuşi tabiri caizse çağdaş Müslümanlar için, şûra fikrinden de ilham alan yeni siyasal içtihatların imkânlarını araştıran bir düşünür.

Raşid Gannuşi, sadece Tunuslu değil, bütün İslâm dünyasının en önemli düşünürlerinden ama varlığı Tunus'a ayrı bir değer katan, ülkesi için büyük fırsat olan bir şahsiyet. Onun hapiste tutulması Tunus için utanç verici, tıpkı diğer İslâm âlimi ve düşünürlerinin kendi ülkelerinde hapiste tutulması gibi, ancak aynı zamanda bütün İslâm dünyası için haysiyet kırıcı. Gannuşi'nin ve diğer İslâm düşünürlerinin maruz kaldığı muamele karşısında demokratik dünyanın sessizliği İslâm dünyasında demokrasinin ve fikir özgürlüğünün düşmanlarının kimler olduğunu yeterince göstermiyor mu?

BARIŞ ADI ALTINDA UKRAYNA RUSYA'YA, GAZZE İSRAİL'E

Pierre AKIKI

ABD Başkanı Donald Trump, Beyaz Saray'daki ikinci döneminin üçüncü haftasında toprak bağışçısına dönüştü. Gazze'yi Filistinliler hariç İsrail'e, ABD'ye veya dünyadaki herkese veriyor. Keza Rusya'nın Ukrayna toprakları -en azından Kırım, Lugansk ve Donetsk bölgeleri- üzerindeki egemenliğini tanıma kararı aldı.

Barış adı altında Trump, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu gibi yanlış tarafta olsalar dahi bu çağın güçlüleri için Filistin ve Ukrayna halklarının doğal haklarını görmezden gelmeye karar verdi. Bu denklemde en önemli husus, Trump'ın kararlarında Doğu ve Batı eksenlerinin parçalanmasıdır. Örnek bağlamında Ukrayna savaşında Rusya'yı destekleyen ve Gazze'de Filistinlileri savunan İran, Gazze'de Filistinlilerin yerlerinden edilmesine karşı çıkarken Ukrayna ile ilgili olarak -Rusya ile ilişkilerine yansımadan- Trump'ın kararlarını nasıl kabul edebilir? Yine aynı şekilde Rusya ile ittifakına rağmen Ukrayna'nın 1991 sınırlarına göre bağımsızlığını destekleyen Çin, Trump'ın Ukrayna ve Gazze'deki kararlarına nasıl onay verebilir? Bu arada, bu durum Tayvan'ı güç kullanarak ilhakını teşvik mi edecek?

Dahası, Rusları 2008'de Gürcistan ve Ukrayna'da yaptıkları gibi üç Baltık ülkesi Litvanya, Estonya ve Letonya'yı bu ülkelerdeki "Rus azınlığı koruma" adı altında kontrol etme ve Moldova'ya doğru genişleme emellerinden kim caydıracak? Gazze'yi yerinden etme planı başarılı olursa İsrail'in yerinde etme bağlamını Batı Şeria, 1948 sınırları ve diğerlerine genişletmesini kim engelleyecek? ABD Savunma Bakanı Pete Hegseth'in geçen günlerde NATO savunma bakanları toplantısına katılmak için Brüksel'de bulunduğu sıralarda "güç yoluyla barışı gerçekleştirmek" konusunda tekrarladığı sözler ABD'nin nüfuz gücünün gerçekliğini göstermiyor sadece, aynı zamanda Beyaz Saray'ın zalim de olsalar güçlülere dünyaya hükmetmelerine imkân tanıyan bir yaklaşımı benimseme eğilimini de gösteriyor.

Belki de bu durum Putin'in bir süredir çağrısını yaptığı bir tür "çok kutupluluk" göstergesi sayılabilir. Bu ayrıca İsrail'e Ortadoğu'da, Çin'e de Uzak Doğu'da komşu ülkeleri kontrol altına alma yönünde daha fazla hareket etmelerine imkân sağlayacaktır. Daha da tehlikelisi "güç yoluyla barışı gerçekleştirmek", ABD'nin gümrük tarife savaşlarını aşacak şekilde Kanada, Grönland ve İran'a yönelik açık niyetinin göstergesi olabilir.

Trump'ın kararları, tüm zaaflarına rağmen Birleşmiş Milletler'in İkinci Dünya Savaşı sonrası kurmaya çalıştığı düzeni fiilen sona erdirecektir. Bu durum da kaçınılmaz olarak kurumsallaşma çerçevesinde olmasa bile, yeni dünya düzeninin kurulmasına yol açacaktır. Zira yeni düzenin BM'nin geçen on yıllar boyunca desteklediği toplumların ve devletlerin haklarıyla ilgili tüm yasalarla çelişmesi izahat için yeterlidir. Hatta Filistinlilerin ve Ukraynalıların taleplerini görmezlikten gelen ve onlar yerine karar veren Trump, 28'inci ABD Başkanı Woodrow Wilson'un desteklediği "kendi kaderini tayin etme hakkı" ilkesini görmezlikten gelmektedir.

Trump ve ekibinin tabiriyle bu gerçekçilik veya pragmatizm, daha çok güç kavramına teslimiyettir. "Sahadaki gerçekleri tanımanın" 2029'da sona erecek Trump döneminin çalışma tarzı olduğu inancı, daha da ötesinde güçlü olduğuna inanan her devleti "öldürme ruhsatıdır". Sözgelimi Arjantin Devlet Başkanı Javier Meli'nin ihtilaflı sınır toprakları üzerindeki çekişmeyi gerekçe göstererek komşusu Şili'ye saldırma kararı verdiğini düşünün. Arjantin Şili'nin varlığına son verecek, dünya da "sahadaki gerçekleri" ve "güç yoluyla barışı" tanıyacaktır.

Trump'ın ikinci döneminin ilk üç haftası bu şekilde geçtiyse -Filistin davasının ve Ukrayna'nın haklarının tasfiyesini içerdiyse- sırf geleceği düşünmek bile gezegendeki hak sahipleri için korkunç olacaktır. Geriye sadece dünyanın bu değişimlerden kurtulmak için "anlaşmalar adamına" anlaşmalar sunması kalıyor. Bu daha başlangıç!

(*El-Arabî El-Cedîd* gazetesi, العربي الجديد Lübnanlı gazeteci, 15 Şubat 2025)

BALFOUR DEKLARASYONU'NDAN TRUMP DEKLARASYONU'NA

Hamza ZUBA

Trump'ın Gazze Şeridi'ni Ortadoğu'nun Riviera'sına dönüştürme planı bir skandal ve oldukça korkunçtur. Gazze nüfusunun zorla yerlerinden edilmesi kabul edilemez." (Almanya Başbakanı Olaf Schulz'un ABD Başkanı Donald Trump'ın 5 Şubat 2025'teki önerisine yorumu)

Siyonist Chaim Weizmann'ın hayranı İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 2 Kasım 1917'de Yahudilere Filistin toprakları üzerinde bir devlet kurma sözü verdi. Balfour'un İngiliz Yahudi toplumunun önde gelen liderlerinden Lord Lionel de Rothschild'a gönderdiği mektupta şu ifadeler yer alıyordu: "Majestelerin hükûmeti Filistin'de Yahudi halkı için millî bir vatan kurulmasına olumlu bakmaktadır ve bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştırmak için elinden gelen çabayı harcayacaktır. Filistin'de ikamet eden Yahudi olmayan toplulukların yararlandığı medeni ve dinî haklardan veya Yahudilerin başka herhangi bir ülkede yararlandığı siyasi hak ve statülerden hiçbir şey eksiltilmeyeceği açıkça anlaşılmaktadır."

Lanetli Balfour Deklarasyonu'ndan 108 yıl sonra Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından aranan Siyonist oluşumun Başbakanı Benjamin Netanyahu ile yaptığı ortak basın toplantısında ABD Başkanı Donald Trump, Gazze Şeridi'ni tüm sakinlerinin komşu ülkelere -Mısır ve Ürdün'ü açıkça zikretti- tahliye edilmesi şartıyla Monako ve Riviera benzeri bir şehre dönüştürme vaadini açıkladı. Dünya ayağa kalktı ve Trump bazı yıkıcı fikirlerinden bir miktar geri adım atmış göründü. Özelikle de birçok soru hâlâ cevapsız ve Siyonist oluşumun 15 ay boyunca Gazze'ye açtığı ve birkaç hafta önce durdurduğu savaştan daha büyük bir askerî müdahale olmaksızın bu soruları cevaplamak imkânsız. Ne HAMAS'ın sahadaki gücünü sonlandırabildi ne Gazze Şeridi'ni yönetmekten uzaklaştırabildi ne de direnişin elindeki tüm Siyonist esirleri kurtarabildi.

Özgür dünya, HAMAS görkemli bir sahne içinde Siyonist oluşumun esirlerini teslim ederken düşmanın zayıf ve yenilmiş hâlini gördükten sonra Trump'a ve önerisine karşı ayağa kalktı. İsrail'in Netanyahu'ya yakın Kanal 14 televizyonu askerî analist Noam Amir'in de açıkladığı gibi, "Ordunun Netzarim Koridoru'ndan çekilmesi, Tel Aviv'in savaşın kazanımlarını nihai olarak kaybettiği ve HAMAS'ın yeniden Gazze Şeridi'nin kuzeyinin kontrolünü ele geçireceği anlamına geliyor."

Netzarim Koridoru'ndan çıkması sonrası Siyonist ordunun maruz kaldığı utanç ve rezalet sahnelerine ilaveten esirlerin platformlardaki teslimi görüntüleri ve yıkılmış evlerin enkazları arasından veya karanlık tünel geçitlerinden çıkış anının kayda alınması, Siyonist savaş kabinesinden istifa eden bakan Itamar Ben-Gvir'in "İsrail gülünç duruma düştü" şeklinde bağırmasına yol açtı. Direnişe zafer ve düşmana yenilgi kazandıran yüksek bir titizlik ve dikkatle yönetilen bu sahneler sadece Tel Aviv'de değil, Beyaz Saray'da da Siyonistlerin kalbini nefret ve kıskançlıkla doldurdu. Sadece küçük çaplı silahları ve patlayıcılarıyla pir grup direnişçi 15 aydır hiç durmaksızın modern Amerikan ve Batı silahlarıyla savaşan Siyonist oluşumun ordusunu nasıl küçük düşürdü!

İsrail oluşumu içindeki veya dışındaki Siyonistler gerçekten çok acı verici görüntülerin acısını sindiremediler. Eski Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Giora Eiland bunu şöyle ifade ediyor: "HAMAS esirleri iade etmek için bizi süründürecektir ve onları durdurmak gerçek güç dengelerini yansıtmaktadır. İsrail savaşta başarısız olmuştur."

Benim yorumuma göre Netanyahu ağır bir yenilgiye uğradığını anladı. Bu yüzden Beyaz Saray'daki dostuna başvurdu, ellerini tutarak ağladı ve âdeta şöyle dedi: "HAMAS belasından bizi kurtar, onlara tahammülümüz kalmadı, ateşkes anlaşmasının tamamlanması ABD'nin onlarca yıldır trilyon dolarlar harcadığı Siyonist projenin sonu anlamına gelir." Bu yüzden ortak basın toplantısında Trump'ın "direnişin işlediği hayali zulümler, boğazladıkları çocuklar, tecavüze uğrayan ve kürtaj yaptıran kadınlarla" ilgili sözleri bizi şaşırttı. Tüm bunlar gerçek dışıdır ancak Trump sadece kör bir adamın veya Siyonist'in inkâr edebileceği bir kriz ve yenilgi yaşayan Siyonist oluşuma desteğini göstermek istedi.

Trump'ın bakış açısına göre Gazze Şeridi'nin ABD'ye tesliminden bahsetmek, her şeyi, direnişi, nüfusu ve savaşı sonlandıracak dâhiyane bir çözümdü ancak birikimi veya siyasi bir aklı olmadığı için Filistin halkının Siyonist oluşumun kurulduğu onlarca yıl boyunca kendi topraklarına tutunma ve savunma tarihini hesaba katmadı. Trump bu köklü krizin sebebinin, buranın işgali ve meselenin yeniden inşa değil, işgal olduğunu bile düşünemedi.

Siyonist oluşumun inadı, ateşkes anlaşmasının şartlarını ihlali ve anlaşmanın öngördüğü yardımların girişini engellemesi karşısında HAMAS, 10 Şubat'ta bir sonraki cumartesiye anlaşmaya varılan esirlerin serbest bırakılmasını erteleyeceğini duyurdu. Çok geçmeden ABD Başkanı Donald Trump aynı günün akşamında gazetecilerle görüşmesi sırasında bombasını ortaya attı. HAMAS'a elindeki tüm esirleri bırakması için gelecek cumartesi saat 12'ye kadar süre verdiğini açıkladı. Dünyanın en büyük devletinin başkanı ortada bir ateşkes anlaşması ve takvimi olduğunu, ABD'nin tarafları bu anlaşmayı uygulamaya zorlayacak garantörden biri olduğunu hesaba katmadı. Trump basına konuşurken HAMAS'a karşı savaşı bizzat yönetiyor gibi bir görüntü çizdi. Filistinlilerle savaş hâlinde olmayan -veya biz öyle sanıyorduk- bir süper devlet böylesi bir uyarının doğurabileceği tepkileri düşünmeksizin Filistin'de savaş kabinesini yönetiyormuş gibi sahneye öncülük ediyor. Ancak durum gösteriyor ki Filistin direnişi küresel bir savaşla karşı karşıya.

Trump 5 Şubat'ta Gazze Şeridi'ni ele geçirme sözü verdi ve beş gün sonra HAMAS'a tüm esirleri serbest bırakması ve aksi takdirde cehennem kapılarıyla karşılaşacağı uyarısı ve tehdidinde bulundu. Trump'ın nasıl bir cehennemden bahsettiğini bilmiyorum. Acaba Gazze Şeridi'ne nükleer bomba atmayı mı kastediyor? Yoksa savaş makinesinin onlarca yıldır yerinden edemediği nüfusu yok etmek için kimyasal silah mı kullanacak?

Kanımca tüm Arap dünyasını kapsayacak yeni bir savaş planlanıyor. Rahipler ve hahamlarla çevrili olan Trump, kendisini yeni bir tanrı veya Araplara ve Müslümanlara karşı yeni bir haçlı seferi çağrısı yapan sadık bir mesih ve hatta bir aziz ya da siyasi bir papa sanıyor olabilir.

(www.arabi21.com, Mısırlı gazeteci ve yazar, 11 Şubat 2025)

HAMAS VE İSLÂMCILARIN SİYASİ OLGUNLUĞUNUN SON EVRESİ

Tarık EZ-ZUMER

1970'li yıllarda İslâmî hareketlerin yürüyüşünün başlamasından itibaren İslâmcılar, kamusal özgürlüklerin neredeyse tamamen yok olduğu ve siyasi nüfuzun tüm tezahürlerinin buldozerle yıkıldığı Arap ve İslâmî sahalarda önemli bir figür hâline geldi. Bu sebeple, ülkelerimizdeki tüm sosyal olgular gibi İslâmcılar da yerel yönetimlerle erken çatışmalara maruz kaldılar ancak buna rağmen hareketlerinin alanını ve dolayısıyla nüfuzlarını genişletmek için bazı şartlardan ve verilerden istifade ettiler. Gelgitler ışığında tecrübeler birikti ve siyasi şuur gelişti. Bu da faaliyet sahalarının genişlemesine, bu şuurun gelişmesi için gerekli bölgesel ve uluslararası değişimlerle doğrudan temas kurulmasına katkıda bulundu.

1970'lerden bu yana İslâmcı hareketlerin ortaya çıkışını ve gelişimini yöneten genel yasa budur. Son yıllarda 2021'den günümüze kadar üç hareket içinde ve bölgede ortaya çıkan siyasi olgunluğun evrelerinin "son aşamasına" ulaştık: Taliban hareketi/Afganistan, HAMAS hareketi/Filistin ve Heyeti Tahrir Şam (HTŞ)/Suriye.

Bu olgunluğun veya siyasi zekânın meyveleri, özellikle Nisan 2019'da başlatılan, Amerikalıları ve uluslararası koalisyonlarını Ağustos 2021'de hezimete uğratan ve çekilmeye zorlayan son savaşı Fetih Harekâtı'ndan bu yana Taliban'ın gayretinde, bunu takiben yönetim ve uluslararası ilişkilerdeki temasıyla dikkat çekici siyasi hareketinde açıkça ortaya çıktı. Ardından Aksa Tufanı geldi ve bu siyasi maharette özellikle de HAMAS'ın becerisiyle hayli önemli bir başka atılım daha gösterildi. HTŞ'nin gerek "Saldırganlığın Caydırılması" harekâtını yönetmesinde gerekse de devlet sorunlarını ele alışında, bölgesel ve uluslararası sistemle şaşırtıcı ilişkisinde dikkat çekici siyasi beceriklilik durumuna ulaştık.

Bu makalenin konusu HAMAS'a gelince 1980'li yılların sonlarındaki kuruluşundan itibaren kendisinden önceki İslâmî hareketlerin saha ve siyasi tecrübelerinden istifade ederek ve önemli hatasız boyutlar ekleyerek siyasi tekâmül, bölgesel ve uluslararası dönüşümlerle uyum sağlama noktasında artan bir kabiliyet ortaya koydu. Bu siyasi olgunluğun zaman içinde nasıl geliştiğini anlamak için belli başlı şu unsurlara bakılmalıdır:

Hareket kurulduğundan itibaren Siyonist işgale karşı silahlı direniş ile Filistin halkına hizmet etmek için siyasi ve sosyal çalışmayı harmanlayan ikili bir strateji benimsedi. Bu yöntemin boyutu büyük bir zafer kazandığı 2006 Yasama Meclisi seçimleriyle Filistin siyasi sürecine doğrudan katılıma dönüşmüştür. Böylelikle direnişin yanı sıra siyasi dosyaları yönetme gücünü vurguladı.

Bu çerçevede HAMAS siyasi gelişmeleri ele alırken esneklik gösterdi. Önceliklerini yerel ve bölgesel şartlara göre yeniden düzenlemeyi başardı. 1990'lı yıllarda İran-Suriye eksenine dayanma vetiresinden diplomatik ağını Türkiye ve Katar gibi ülkeleri kapsayacak şekilde genişletme sürecine geçti. Ancak İran'la stratejik ilişkilerini muhafaza etti ve böylelikle farklı çıkarlar arasında hassas bir denge kurmayı başardı.

Hareket ayrıca iki farklı siyasi söylemi benimseme becerisini de göstermiştir. Direniş, kararlılık ve millî haklara odaklanmakla karakterize edilen Filistin halkına yönelik iç söylem, esneklik ve kısmi ılımlılıkla karakterize edilen uluslara-

rası topluma yönelik, uluslararası sempatiyi kazanmayı ve hareketi terörist bir grup olarak etiketlemekten kaçınmayı hedefleyen dış söylem. Bu farklılaşma kendi halk desteğini korumakla birlikte siyasi ve diplomatik kazanımlar elde etmesine destek oldu.

HAMAS, 2006 seçimlerini kazanmasıyla birlikte Gazze Şeridi'nde bir direniş hareketinden yönetim gücüne geçiş yapma zorluğuyla mücadele etti. Abluka ve uluslararası yaptırımlar sebebiyle karşılaştığı büyük zorluklara rağmen güvenlik, eğitim ve sağlık gibi hayati sektörleri yöneten devlet kurumları inşa edebildi. Bu da yönetimin sorumluluklarına uyum sağlama kapasitesini gösterdi.

HAMAS ayrıca çeşitli bölgesel güçlerle stratejik bölgesel ittifaklar kurmaya çalıştı ve Filistin davasına yönelik uluslararası tutumlardaki bölünmelerden istifade etti. Bu ittifakları başarılı şekilde yönetti. Şöyle ki İran'ın askerî desteğinden yararlandı ve aynı zaman zarfında siyasi ve insani destek sağlayan Katar ve Türkiye gibi ülkelerle güçlü ilişkilerini korudu.

HAMAS münferit saldırılara dayanan bir hareket olmaktan çıkarak caydırıcılık stratejisine dayanan organize bir güce geçti. Güç dengelerinde stratejik etki yaratma kabiliyetini kanıtladı. Bu kabiliyet 2014 savaşı, Kudüs'ün Kılıcı (2021) ve Aksa Tufanı (2023) gibi büyük operasyonlarla gelişti. Bu da Filistin direnişine, işgalle angajman kurallarını belirleme noktasında daha büyük bir nüfuz kazandırdı.

HAMAS'ın askerî kanadı İzzeddin el-Kassâm Tugayları'nı organize bir yapıya ve sofistike taktiklere sahip yarı düzenli bir güce dönüştürdü ve bu güç gerek füze kapasitesini geliştirerek gerekse de savunma ve saldırı tünelleri inşa ederek işgalin değişen yöntemlerine uyum sağlama becerisi gösterdi.

Bunların ışığında ayrıca mesajlarını gerek Filistin içine gerekse de dünyaya ulaştırmak için geleneksel ve yeni medya araçlarını kullanan güçlü bir medya söylemi geliştirdi. Abluka ve İsrail saldırganlığı sonucu Filistin halkının yaşadığı acıları göstermeye odaklandı. Bu da kendisine geniş halk desteği kazandırdı ve Siyonist söylemi uluslararası sahada zayıflattı.

HAMAS İslâmî ideolojiye sahip bir hareket vasıfıyla kurulmasına rağmen birçok İslâmcı hareketin aksine Filistin ve uluslararası gerçekler konusunda siyasi bir esneklik gösterdi. Bu denge ve esneklik yıllar geçtikçe gelişti. İsrail'le arabulucular üzerinden dolaylı müzakere ilkesini kabul etti. Ayrıca 1967 sınırları içinde bir Filistin devleti kurulmasına dayanan siyasi çözümü benimsemeye hazır olduğunu ortaya koydu. Direniş hakkına vurgu yapmayı sürdürmekle birlikte kendisinin bağımsız bir millî özgürlük hareketi vasfı taşıdığının ve Müslüman Kardeşler Teşkilatı İhvân'a atıfta bulunarak bölgesel veya uluslararası hiçbir örgütün parçası olmadığının altını çizdi.

HAMAS kendi iç anlaşmazlıklarını nasıl yöneteceği konusunda siyasi bir olgunluk gösterdi, askerî ve siyasi kanatları arasındaki bölünmeleri en aza indirgemeye çalıştı. Ayrıca iç safların birliğini pekiştirerek Gazze'ye uygulanan abluka ve Filistin Yönetimi ile bölünmüşlükler gibi büyük sorunun üstesinden geldi.

Siyasi becerilerinin bir yönü de meşruiyetinin sadece askerî eyleme değil, Filistin halkına sosyal hizmetler sağlamaya da dayandığını erken fark etmesidir. Hayır kurumları, okullar ve tıbbi dernekler kurdu. Bu da halk desteğini güçlendirdi ve kendisini Filistin sokağının nabzına yakın bir hareket hâline getirdi.

HAMAS daha sonra silahlı direniş, diplomasi, medya ve sosyal çalışmayı bir araya getiren bir stratejiyi benimsemeye geçti. Bu da kendisini dış baskılara karşı koyma ve siyasi kazanımlar elde etme konusunda daha yetenekli hâle getirdi.

Millî hedefleri gerçekleştirmenin, Fetih ve İslâmî Cihad da dâhil diğer gruplarla koordinasyonu gerektirdiğini anladı. Gazze ile Batı Şeria arasındaki bölünmeye rağmen HAMAS iç birliği yeniden inşa etmek için her fırsattan yararlanarak millî mutabakat çağrısını sürdürdü.

HAMAS hem kendi deneyimlerinden hem de diğer İslâmcı hareketlerin deneyimlerinden geçmişin derslerini çıkararak siyasi bir beceri ortaya koydu. HAMAS, çatışmalarını yetkin şekilde yönetecek kapsamlı bir vizyona sahip olmaksızın hâkim rejimlerle tekrarlanan çatışmalar karşısında kendi kazanımlarının veya halk tabanlarının çoğunu kaybeden diğer hareketlerin hatalarından istifade etti.

(www.arabi21.com, Mısırlı siyasetçi, 10 Şubat 2025)

TRUMP İSRAİLLİLERİ ALASKA'YA VE GRÖNLAND'A YERLEŞTİRSİN

Yusuf Bin Trad ES-SADUN

Hahambaşı Emanuel Rabinowitz 12 Ocak 1952 tarihinde Budapeşte'de düzenlenen Avrupa Hahamları Acil Durum Komitesi Olağanüstü Konferansı'nda gizli bir konuşma yapmıştır. Konuşma şu ifadeleri içeriyordu: "Üç bin yıldır uğruna çalıştığımız hedefe ulaşmak üzereyiz, halkımız dünyadaki ilk yerini geri alana, Yahudiler efendi olarak dönene ve her goyim (Yahudi olmayan) köle olana kadar çok uzun yıllar geçmeyecek! Metodumuz Doğu'yu Batı'ya, Batı'yı da Doğu'ya karşı kışkırtmaktır. Taraftsız milletlerle onları bir kampa katılmaya zorlamak için savaşacağız. Çatışmanın şiddetini hafifletmek istiyorlarsa kimsenin yolumuza çıkmasına izin vermeyeceğiz. Nihai hedef, etkileri ve yıkımları önceki savaşların üstünde olacak Üçüncü Dünya Savaşı'dır. Bu savaş giyomlara karşı tarihî çatışmamızdaki son savaşımız olacaktır. İsrail'in bu savaşta tarafsız kalmasına çalışacağız ki etkilerinden kurtulabilsin, geride kalan halkların sorunlarını denetlemekle görevlendirilecek hakemlik ve gözetim komitelerinin merkezi hâline gelsin. Üçüncü Dünya Savaşı sonrası dinler olmayacaktır. Dinlerin ve din adamının varlığı bizim ve gelecekteki dünya hâkimiyetimiz için tehlikedir. Zira inananlarına aşıladığı manevi güç bize karşı durma cesareti vermektedir." Konuşmayı İngiliz/Kanadalı istihbarat subayı William Guy Carr, 1958 yılında *Satranç Tahtasındaki Taşlar* adlı kitabında yayımlamıştır.

ABD Başkanı Donald Trump'un 4 Şubat 2025 Salı günü Gazze Şeridi'ni ele geçirme ve sakinlerini zorla yerlerinden etme planına dair önündeki yazılı kâğıttan okudukları bu Siyonist stratejinin bağlamı içine yerleşmektedir. Bu da ABD'nin resmî dış politikasının, egemen bir bölgeyi yasa dışı işgaline ve sakinlerine yönelik etkin temizlik yapmaya -ki bu iki politika İsrail'in yönetimidir ve insanlığa karşı suçlardır- çalışacağı anlamına gelmektedir. İsrail'in ortaya çıkış ve devam etme sürecini izleyenler, bu planın kesinlikle Siyonist oluşum tarafından formüle edilip onaylandığını, Beyaz Saray koltuğunda müttefikine okuması için teslim edildiğini açıkça anlamaktadır.

Yahudilerin fitneler ve savaşlar çıkarma yetenekleri insanlık tarihi boyunca kanıtlanmıştır. Bu yüzden birçok Batı ülkesinin 13 ila 16'ıncı yüzyıllar arasında onları topraklarından kovması şaşırtıcı değildir. İngiltere 1275, Fransa 1306, Saksonya 1348, Macaristan 1360, Belçika 1370, Slovakya 1380, Avusturya 1430, Hollanda 1444, İspanya 1492, Litvanya 1495, Portekiz 1498, İtalya 1540 ve Bavyera 1551. Son iki yüz yıl boyunca Rusya, Almanya ve diğer başka ülkeler onlardan mustariptiler. Ve Filistin topraklarını acımasız işgalleriyle günümüze kadar Arap dünyasının başına bela oldular.

Yahudilerin sinsilikleri de gözlerden kaçmıyor. Hayali fikirler ve projeleri tartışma konusu yapan kurgusal bir gerçeklik yaratarak kamuoyunu yanıltma ve muhalifleri/düşmanları savunma pozisyonuna itme noktasında ustadırlar. Trump'ın geçen salı başlattığı plan, bir medya gürültüsü yaratmayı amaçlamaktadır. İsrail bu gürültüyle kamuoyunun dikkatini dağıtmayı ve küresel siyasi sistemin söylemini, saldırganlığı/işgali kınama ve durdurulmasını isteme pozisyonundan alternatifler ve seçenekleri ele alma pozisyonuna yönlendirmeyi, bu planı büyük bir Arap ve İslâmî güçle (Suudi Arabistan) normalleşmeyi sağlamak için bir müzakere kartı olarak kullanmayı amaçlamaktadır.

Ancak Arap ve İslâm dünyası ve diğer ülkeler, ABD ve uluslararası kurumlardaki onurlu insanlar bu planı kınadıklarını ve lanetlediklerini açıkladılar. Suudi Arabistan hükûmeti bu planın hedeflerini anladı; 5 Şubat 2025 Çarşamba günü Filistin devletinin kurulmasına yönelik sarsılmaz desteğini teyit ettiler. Dışişleri Bakanlığı açıklaması "Filistin devletinin kurulmasına yönelik tutumunun kesin, değişmez ve sarsılmaz olduğunu, müzakere veya pazarlık konusu olmadığını" içeriyordu. Bakanlık "başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız Filistin devleti kurulması yolunda yorulmak bilmeyen çalışmasını bırakmayacağını ve bu olmadan İsrail'le diplomatik ilişkiler kurmayacağını gerek İsrail'in yerleşim politikaları gerekse de Filistin topraklarını ilhakı ya da Filistin halkını kendi topraklarından sürme çabaları yoluyla Filistin halkının haklarından taviz vermeyi kesinlikle reddettiğini" vurguladı.

Filistinlilerin birlik içinde olmakta kararlılık göstermeleri gerekiyor. Zira gelecek daha kötü olacak. Siyonistler ve aveneleri çok iyi anlamalılar ki Suudi yönetimini ve hükûmetini medya manevraları ve sahte siyasi baskılarla tuzağa düşüremeyecekler.

ABD Başkanı Trump, kötü kararları ancak bu kararlarda uzmanlıkları olan insanların bilgi ve tecrübe birikimini görmezden gelenlerin, uzmanlarla tartışma ve diyaloğu teşvik etmeyenlerin alabileceğini anlamalıdır. Eğer barışın kahramanı olmak, Ortadoğu'ya istikrar ve refah getirmek istiyorsa İsrailli sevdiklerini Alaska'ya ve ilhak etmesi sonrası Grönland'a taşımalıdır.

Arap ve İslâm dünyası, kendi dillerinde tecelli eden Çin hikmetinin idrakine varmalıdır. Çincede *kriz* kelimesi iki harfle ifade edilir (wei-ji). Hem fırsat hem de tehlike anlamlarına gelir. İlk harf yaşanan krizin bir sonucu olarak karşılaştığımız tehlikeyi, ikinci harf ise kriz aşamalarında öğrendiğimiz derslerden istifade etmek ve yeniden yaşanma riskini aza indirmek ya da en azından bir sonraki sefere hazırlıklı olmak için yakalayabileceğimiz fırsatı göstermektedir.

(Suudi Arabistan gazetesi *Ukaz*, Suudi Şûra Üyesi, 7 Şubat 2025)

İSRAİL ÜMMÜ GÜLSÜM'Ü NEDEN İDAMA MAHKÛM ETMİŞTİ?

Cemal HÜSEYİN

Ümmü Gülsüm

Arap dünyasının en büyük ses sanatkârı ve doğunun yıldızı Ümmü Gülsüm'ün vefatının üzerinden (3 Şubat 1975) yarım asır gibi bir süre geçmesine rağmen hâlâ müziğin tahtında oturuyor, kendi döneminde yaşamayan nesillerden pek çok gencin de aralarında bulunduğu herkesin gönlünü fethediyor.

İki gün önce *Ahbâr* gazetesi yazarı ve Necib Mahfuz Müzesi Müdürü gazeteci kardeşim ve dostum Tarık et-Tahir'den doğunun yıldızı Ümmü Gülsüm'ün vefat yıl dönümü münasebetiyle müze yönetiminin düzenlediği etkinliğe katılma daveti almıştım. Etkinliğe başta *Ahbar* gazetesi yayın yönetmeni gazeteci yazar Usame Said, Ahbâru'l-Yevm Kurumu Genel Müdürü Rıfat Reşad ve eski *Edebiyat Haberleri* yayın yönetmeni gazeteci ve yazar Ula Abdulhadi olmak üzere bir dizi entelektüel, edebiyatçı ve medya mensubu katıldı.

Gazetelerin yayımladığı, Mustafa Emin, Recai en-Nakkaş ve Vecdi Riyad gibi dönemin önde gelen gazetecilerinin yazdığı koleksiyon aracılığıyla Arap şarkılarının hanımefendisinin biyografisinden ve uzun soluklu kariyerinden alıntılar yapan fotoğraf galerisinin belgelediği çok sayıda nadir fotoğraf ve gazete kupürünü incelemekten keyif aldım. Ümmü Gülsüm'ün Dr. Hasan el-Hafnavi ile evliliğiyle ilgili gazetelerde çıkan haberleri okudum.

Fotoğraf sergisinde dolaşırken Mısır *el-Belâğ* gazetesinin 6 Temmuz 1949 tarihli nüshasında yayımladığı ve İsrail Ceza Mahkemesi'nin Ümmü Gülsüm'ü Arap halklarını Siyonist oluşuma ve İsrail devletine karşı kışkırtmakla suçlayarak idama mahkûm ettiği bir haber kupürüne gözüm takıldı. İsrail Radyosu bu kararın İsrail hükûmetinin 1948 Filistin Savaşı sonrasında doğunun yıldızına yönelik duyduğu öfke ve kızgınlığın boyutunun ifadesi olduğunu açıklamıştı. İdam cezası ayrıca diğer iki şarkıcı Selime Paşa ve Siyam Rafiki için de verilmişti.

İsrail, Ümmü Gülsüm'ün savaş sürecindeki vatansever rolünden çılgına döndü. Sanatçı Filistin'de savaşa katılan Filistin askerleri ve Arap birlikleri için konserler verdi, tüm Arap ülkelerini dolaştı. Bir şarkısındaki "dünya elimizden alındı" cümlesi İsrail hükûmetini kışkırttı, İsraillileri kızdırdı ve Ümmü Gülsüm'ü Arap halklarını Siyonistlerle savaşmaya teşvik etmekle suçladılar.

Mısır ile İsrail arasında kalıcı ateşkes anlaşmasının Temmuz 1949'da Yunanistan'ın Rodos kentinde imzalanması sonrası İsrail Radyosu aynı zaman zarfında Ümmü Gülsüm hakkında verilen idam kararının iptal edildiğini duyurdu. Şarkılarını yayınlamaya başladı, onu en önemli kadın şarkıcılardan biri diye niteledi ve İsrail'de resmî tatil günü olan her cumartesi bir saat boyunca şarkılarına yer verdi.

Gezinin akabinde Necib Mahfuz Müzesi, doğunun yıldızının vefatının 50. Yıl dönümü vesilesiyle yayımlanan *Yeni Kültür* dergisinin "Ümmü Gülsüm, Dünyanın Neşesi" başlıklı özel sayısı üzerine bir sempozyum düzenledi. Sempozyumun moderatörlüğünü derginin genel yayın yönetmen yardımcısı seçkin gazeteci Aişe el-Marağı yaptı, düşünce kültür ve sanat dünyasından önemli isimler katıldı.

Meslektaşım gazeteci Tahir, Ümmü Gülsüm'le ve özellikle de 1968'de 35 oydan 28'ini alarak Devlet Takdir Ödülü'nü kazanmasının perde arkası kulislerle ilgili gazete belgelerinin toplanmasında büyük çaba sarf etti ve 7 kişinin çekimser kalmasının sebebini sorguladı. Ayrıca Tahir, Dr. Hasan el-Hafnavi ile evliliğini Necib Mahfuz'un 1954'teki gizli evliliği ile ilişkilendirdi. Yazarın bulgularından biri de 1968'de Ümmü Gülsüm aracılığıyla savaşa bağışta bulunan bir İngiliz yazarın kupürünü bulması oldu. Bu kişinin daha sonra Necib Mahfuz'un mütercimi ve Arap kültürüne hayran bir gezgin olduğu ortaya çıktı.

(Mısır gazetesi *el-Vatan*, الوطن Mısırlı yazar, 5 Şubat 2025)

Arap dünyası medyasından derleyerek ORTADOĞU'dan sayfasını hazırlayan ve tercüme eden Halil Çelik.

POPÜLİZM YILI

FRANK FUREDI

Geçen senenin daha başlarında Belçika, Fransa, Hollanda ve Almanya'daki çiftçi protestolarını izlerken, Wordsworth'un şu sözleri aklıma geldi: "O şafağa şahit olmak bir mutluluktu!" Şubat ayında traktörüyle Brüksel'e giderek teklif edilen çevre yasalarını protesto eden Flaman çiftçi Tom, medyanın hareketini *aşırı sağcı* ve *popülist* şeklinde nitelendirerek halkı desteklemekten caydırmaya çalıştığını söyledi. Gülümseyerek, "Bana popülist diyorlar, tamam, bunu kabul ediyorum!" dedi.

POPÜLİST MOMENT VE DİRENCİNİN HAFİFE ALINMASI

Tom hiçbir zaman siyasetle ilgilenmemiş, yüz binlerce insan gibi o da sesinin duyulmasını istemişti. Geçen sene boyunca popülizm, kudretli bir kalıcılığa sahip olduğunu gösterdi. Avrupa Birliği'nde popülist partiler, siyasi kuruluşu savunmaya çekilmeye zorladı. ABD'de ise Donald Trump'ın zaferinden sorumlu olan, eski Cumhuriyetçi kuruluş değil, geniş kapsamlı MAGA (Yeniden Büyük Amerika) hareketiydi.

Ancak 2024'ün popülist momenti uzun süredir geliyordu. Etkisi, yüzyılın başından beri Avrupa'da büyüyordu. Güvenlik şirketi Solace Global için 100'den fazla siyaset bilimci tarafından yapılan 2022 tarihli çalışmaya göre, Avrupalıların yaklaşık yüzde 32'si sistem karşıtı partilere oy vermişti. Ortaya çıkan 2000'lerin başında yüzde 20 ve 1990'ların başında yüzde 12 civarındaki oranlara kıyasla önemli bir artıştı. Söz konusu çalışmanın yayımlanmasından bu yana popülizmin etkisi daha da genişledi ve 2024 daha da etkileyici bir yükselişe yol açtı.

Haziran 2024'teki Avrupa Parlamentosu seçimleri, popülizmin kıtada güçlü bir varlık oluşturduğunu gösterdi. Yapılan seçim sonucunda, Avrupa Birliği'ne üye 26 devletten 60 popülist parti Avrupa Parlamentosu'nda temsil hakkı kazandı. Bahsi geçen partiler, 720 sandalyenin 263'ünü (takriben yüzde 36'sını) kazandı. Fransa, İtalya, Avusturya, Almanya ve Hollanda'daki sağ popülist partiler özellikle iyi performans gösterirken, sol popülist partiler daha az destek aldı.

Şimdiye kadar ana akım yorumcular sıklıkla popülizmin geçici bir moda olduğu umudunu dile getiriyor. 2019'da Politico'da bir yorumcu, "Avrupa popülizmin zirvesine ulaştı mı?" diye sordu ve ekledi: "milliyetçi sağa karşı med cezir dönmüş olabilir!" Beş senenin ardından -özellikle Donald Trump'ın yeniden seçilmesinin akabinde- popülizmin önemli bir ileri momentumu olduğu açıkça görülüyor.

Pek çok analist, popülizmin direncini hafife aldı, zira ana itici gücünü kavrayamadılar. Popülizmin büyümesini sürekli bağnazlık ve ırkçılıkla ilişkilendiriyorlar. Ancak bu şekilde nitelendirdikleri durum, insanların millî topluluklarının değersizleştirilmesi konusundaki endişelerinden kaynaklanan kültürel güvensizlik hissidir.

Sol görüşlü yorumcular, popülizmin yükselişinden neoliberal siyasetleri mesul tutuyor. İktisadi eşitsizlik ve yoksulluk, genelde popülizmin yeşerdiği zemin olarak algılanıyor. Bu sebeple Almanya'daki Kiel Dünya Ekonomisi Enstitüsü, kamu yatırımının popülizme karşı panzehir olduğunu savunuyor. Enstitü, 2024 raporunda, finansal destek alan bölgelerde sağ popülist oyların yüzde 15 ila 20 düştüğünü belirterek yatırımın ileriye giden yol olduğu neticesine ulaştı. Ancak popülist partilerin yükselmesinin iktisadi buhran ve durgunluktan bağımsız olarak vuku bulduğuna dair ciddi deliller var. Serbest piyasa yanlısı düşünce kuruluşu Timbro'nun yakın tarihli raporunda da bu noktaya değiniliyor: "Popülist partilere destek, iktisadi krizlerden veya büyümeden bir ölçüde bağımsız şekilde arttı."

POPÜLİST SİYASET, KAZANIMLAR VE KARŞI KÜLTÜR HAREKETİ

Avrupa'da popülizmin yükselişi, 1940'ların sonlarından beri kıtaya hâkim merkez sol ve merkez sağ partilerin inhitatıyla yakından bağlantılı. Eskiden siyasi manzaraya hâkim partiler -sosyal demokratlar, Hıristiyan demokratlar, sosyalistler ve komünistler- artık neredeyse yok. Avusturya, Fransa, Hollanda, İtalya ve Almanya'da popülist partiler, sosyalistlerden daha fazla seçim desteği alıyor ve genellikle merkez sağı geride bırakıyor.

Yaşanan durum, sadece ana akım siyasi müesseseye dönük güvenin kaybı değil, aynı zamanda yukarıdan dayatılan değerlerin sorgulandığı yeni bir kültürel kutuplaşma düzeyidir. Otorite krizi ile kültürel çatışmanın patlak vermesinin kesişimi, popülizmin yeşermesi için uygun şartları yarattı. Konvansiyonel medya, kutuplaşmanın sebebini semptomuyla karıştırma temayülünde. Avrupa'nın siyasi sisteminin, değerler üzerine her yere yayılan bir kültürel çatışmayı kışkırtma sorumluluğu göz ardı ediliyor. Toplumun kutuplaşmasından sürekli popülist dalga mesul tutuluyor. Ancak popülist hareket, giderek daha fazla güven kaybeden seçkinlerin, Avrupa'daki milyonlarca insanın gelenekleri ve bakış açısına yabancı bir hayat tarzını dayatma girişimine bir cevap vasfıyla tezahür etti.

Çoğu analist, bir ses talep eden söz konusu kültürel gerilimin derinliğini kavrayamıyor. Elbette, 2008 mali krizi, küresel salgın ve mülteci krizi gibi olaylar, popülist seferberlik için önemli fırsatlar yarattı. Fakat bu olaylardan bağımsız olarak, kitlesel göç, çok kültürlülük ve geleneksel kültürel normları tehdit eden LGBTQ+ ideallerinin kutlanması gibi siyasetlerin yarattığı sorunlara popülist cevaplar talep ediliyor.

Siyaset teorisyeni Margaret Canovan'ın belirttiği üzere, sözde sosyal hareketlerin aksine popülizm, sadece muktedirlere değil, aynı zamanda "seçkinlerin değerlerine" de meydan okuyor. Bu sebeple, düşmanlığı "kanaat önderleri ve medyaya" da yöneliyor. Buna göre, medyanın popülist siyasetin dinamiklerini kavramakta gerçek bir sorunu var. Problem sadece sathi analizlerinin kusuru değil. Medya bir müessese olarak çalışan insanların hayatlarından giderek daha fazla uzaklaştı ve kültürel bakış açısını paylaşmayanlara karşı yoğun bir şüphe duyuyor.

Avrupa'nın siyasi sistemi, popülizmi varoluşsal bir tehdit görüyor ve anti-popülist propagandanın teşvikine büyük yatırım yapıyor. Haziran 2024'te Avrupa Komisyonu'nun etik grubu, "Otoriter Popülizme Direniş" başlıklı bir bildiri neşretti. Çok sayıdaki teklif arasında, "toprak, millet, etnisite veya din" ile bağlantılı kimliklerin "çoğulcu" federalist kimliklerle sorgulanması gerektiğini savunuyor.

Avrupa Parlamentosu'ndaki ana akım siyasi partiler de bu bakış açısını yansıtıyor ve popülist partileri karantinaya almak için bir güvenlik kordonu uygulamaya çalışıyor. Ancak popülist hareketler güç kazanmaya devam ediyor ve kurumsal etki elde etmeleri an meselesi.

Şu anda popülizm, kendi yaratmadığı bir dünyaya tepki niteliğinde. Giorgia Meloni'nin İtalya'nın Kardeşleri hükûmetinin keşfettiği gibi, popülizmin manevra alanı, millî menfaati koruma kabiliyetini sınırlayan mali ve iktisadi baskılarla kısıtlanıyor. Popülist hareketlerin karşı karşıya olduğu zorluk, küreselci kurumların hâkim olduğu bir dünyada millî ve halk egemenliği talebini karşılayacak politikaların gerçekleştirilmesine yönelik destekçilerinin idealizmini nasıl harekete geçireceğine dair programatik bir netlik geliştirmektir.

Hedeflerini ilerletmek için popülistler, ülkenin menfaati doğrultusunda piyasayı harekete geçiren bir iktisadi program ortaya koymalı. Ayrıca kültürel, iktisadi ve sosyal meselelerde popülist politikaları savunabilecek medya platformları inşa etmeliler. Bu çabalarla birlikte popülistler, eğitim ve kültür kurumları üzerindeki etkilerini artırmalı. Şuurlu şekilde geliştirilmiş bir karşıkültür hareketi olmadan, 2024'ün etkileyici kazanımlarının heba edilmemesi sağlanamaz.

Geçen hafta Tom bana mücadelenin henüz bitmediğini ve çiftçilerin 2025'in başlarında Brüksel sokaklarına geri döneceğini söylemişti. Gelişmeleri takip edin.

Kaynak: https://www.compactmag.com/article/the-year-of-populism/

Çeviren: **Süheyla KÜÇÜK**

HUTBE, VAAZ VE İRŞAD DİLİ ÜZERİNE TENKİT, TEKLİF VE İNŞA

ERCAN YILDIRIM

Türkiye'de din en çok savunulan, en çok taşlanan, en çok konuşulan konuların başında gelir. Din bu milletin ontolojisini belirliyor. İslâm'ın Anadolu'da 1071 sonrasında kurucu, imparatorluk yapıcı ve yaşatıcı vasfı hatta ulus devlet döneminde bile etkili olması, dahası siyasal ve toplumsal bağlamda dönüştürücü gücü egemen dünya sistemi tarafından sürekli kontrol altında tutulmasına neden olmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye'deki misyonu da bu bakımdan en kuvvetli tartışma mevzularından... Diyanet'i taşlamayan, eleştirmeyen, beğenmeyen kesim yok. İslâmcısından ulusalcısına Diyanet ülkedeki imandan, toplumsal yapıdan, şiddetten neredeyse siyaset kadar sorumlu tutuluyor. 1960'lardan sonra nüvelenen 1970 ve 1980'lerde ayyuka çıkan rejim-Diyanet özdeşliğine bağlı karşıtlık son yıllarda büyük oranda kırılsa da bu sefer de iktidar ile yakınlığı nedeniyle eleştirilerin muhatabı durumunda.

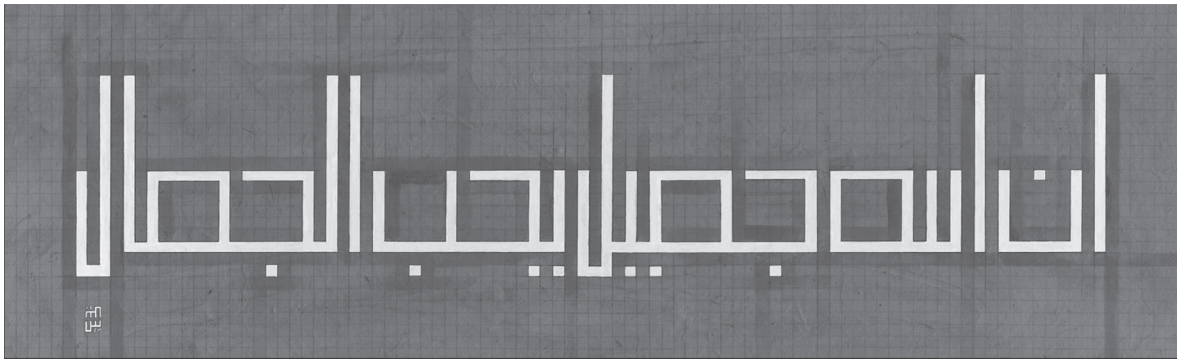
HUTBELERE ÇOK YÖNLÜ ELEŞTİRİ

Diyanet'i Kemalist rejimin muhafızı, İslâm'ın güçlenmesinin önündeki engel görme, Diyanet imamlarının arkasında namaz kılmama, AK Parti iktidarında yerini Cumhurbaşkanı Erdoğan ve iktidarın adamı algısına bıraktı. Tabi Diyanet Reisi de kimi hutbelere, Ayasofya'nın açılışındaki gibi "kılıç"la çıkarak "gönülleri fethetti".

Kemalist rejimin kurumu, yerini 'otoriter rejimin' toplumu dindarlaştırma odağı, giderek iktidarın din algısını yerleştirme kurumu ithamlarına evrildi. Diyanet'in rejimle organik ilişkisi esnasında dikkatler hutbe, vaaz ve televizyondaki "Diyanet Saati"ne, Ramazan sohbetlerine çevrilmiştir. Hutbeler tartışılmasının ötesinde çoğu zaman reddedilmiştir. "Çiçek böcek"ten bahseden eski Türkiye'nin hutbelerine mukabil bugünküler aşırı siyasallaşmakla, iktidarın tezlerini cemaate benimsetmekle suçlanıyor. Pek çok hutbede mesela cenaze namazları ile ilgili olanındaki gibi laik-seküler kesimin yapıp ettiklerine tenkit getirilirken o kesimden de hutbelerin ekonomik krizi anlatacak-hatırlatacak konulara, sosyal adalete, fahiş fiyatlara, ekonomi yüzünden kötüleşen ahlaka yer vermediği görüşleri ifade ediliyor.

İslâmî kesimden, özellikle siyasi atıflar içeren konuların bulunmadığı eleştirileri pek yapılmazken daha çok hutbelerin yapısına, diline, anlatımına, içeriğine sert eleştiriler gelmeye devam ediyor. Aslında içeriğe yönelik belirgin bir dalgalanmanın ötesinde çok da keskin eleştiriler hatta teklifler bu kritiklerde görülmezken dijital tekno-kültüre bağlı olarak üslup, dil, belagat, uzunluk sıkıntıları dile getiriliyor.

Sıkılıyor dijital tekno-kültür insanı... İmamı dinlemekten, toplamda on üç dakika süren süreçte pasif durmaktan, etkileşime geçememekten, kontrolün kendinde olmamasından, dilediğinde elindeki telefon uygulamalarını kapatır gibi kapatamamaktan, heyecanlı ve görselliği olan içerikler bulamamaktan sıkılıyor. Hutbe metninin kendisi yedi dakika olmasına rağmen günümüzün insanı için, yeni kuşaklar değil sadece, eskiler için bile konuşma uzadıkça uzayabiliyor.

"Şüphesiz Allah güzeldir, güzeli sever." Hat: Serkan Selalmaz

Hutbede siyaset olmasın, kısa olsun, eğitici olsun, öğretici olmasın, ders versin/vermesin, çok hikâye anlatmasın, ayet ve hadis çok olsun, hayır buna gerek yok, hoca heyecanlı anlatsın, dümdüz okusun, ikisi de değil tonlamalara, vurgulara dikkat etsin, türünden herkes bir fikir ifade edebiliyor. Din, siyaset ve futbol bu ülke insanının uzmanlık alanına giriyor, ilkokul terk bile olsa bu üç mevzuda konuşabilme yetisi bu memleketin insanına has bir özellik. Fakat bir gerçek var ki her üçü de işte bu en alt ve en üst seviyedeki insana da hitap etmek zorunda. Cahil lümpenlere de entelektüellere de orta seviyeyede bir tek siyasi, dinî konuşma, hutbe hazırlanıyor, hazırlanmak mecburiyetinde...

Hutbelere gelen eleştiriler üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı 3 Şubat 2025'te bir çalıştay düzenleyerek tenkit ve teklifleri değerlendirdi. Ben de o toplantıda hem içerik hem usul ve dile ilişkin kanaatlerimi aşağıdaki maddeler üzerinden ifade ettim, başta Diyanet Reisi olmak üzere akademisyenlerin, yetkililerin isteği üzerine bunu da kendileriyle paylaştım.

Hutbe ve Vaazların Yapısı-Misyonu

- Hutbelerin, vaazların ve dinî hizmetlerin, bugün modern dünyada ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında neler yapacağını bilemeyen Müslümanların nasıl yaşaması, neler yapması gerektiğine ilişkin rehberlik etmesi, "yaşam koçluğu" tarzında "dinî koçluk" yapması gerekir.
- Ders verme, dikte, zorlama ya da gevşek-esnek yaklaşım yerine bir rehber-koç gibi meseleleri asla, Kur'ân ve Sünnet'e sadık kalarak hâl yoluna koyma, dertlerine çare yaklaşımı seçilmeli.
- İnsanlar dinlerini büyük oranda vaazlardan, hutbelerden, televizyon yayınlarından öğreniyor, camide duyduklarını eve gelerek hanımına, çocuklarına anlatıyor. Bu anlamda yap-yapma denklemi, bilgiçlik, üsttencilik, ahlakçılık, "Cehennemde cayır cayır yanarsın!" yahut "Allah affeder!" yerine, her zaman bir çıkış gösterilmeli, ahiretteki kararın korku ve ümit ekseninde Allah'ın takdiri olduğu ifade edilmeli... Selefilikle Bektaşilik uçlarının arasında vasat ümmet olmanın etik kendiliği, İslâm'ı yaşanabilir kılmayı yerleştirmeli.
- Yargılama, hüküm verme, kestirip atma, akıl verme, sorgulama, nasihat, bilgilendirme, hatırlatma, kulak çekme, Allah'tan ümidi kestiren korku ile ahirette hesabı ihmal eden rahatlıktan uzak, ibadetler ve niyetler etrafında Allah'ın takdirini dile getirme, dünyada insanların hüküm veremeyeceğini ifade önemli. "Yapın", "yapmalı", "yapsan iyi olur", "mutlaka uy" gibi emrivakiler yerine "yapalım" işteşliği, ahlaki tutarlılık, müştereklik ifade eden kavram ve tamlamalar seçilmeli.
- "Kötülüklerden, kötü alışkanlıklardan uzak durun", "çocuklarınızı koruyun" derken bunu insanların nasıl gerçekleştireceklerini, iyi ve kötünün ne olduğunu da belirtmeli.
- Soyuttan uzak, somut, net, doğrudan, öz ve hayata dokunan mevzular, usuller seçilmeli. İnsanların gündelik hayatında yaşadığı meseleler, çıkmazlar ele alınırken bunun umumiliğine dikkat edilmeli.

Günümüzdeki sorunlardan bazıları hutbelere, vaazlara farklı boyutlarıyla taşınabilir:

- Yeri geldiğinde veya hususen rüşvet-iltimasın kötülüğü, kul hakkı, sosyal adalet, tekel,

İslâm ahlakı, Müslüman ahlakı da seçilebilir-seçilemez genişliğinde ifade ediliyor. Müslüman olduktan sonra İslâm'ı bütün yönleriyle benliğinde göstermenin zorunluluğu çok daha baskın ve varoluşsal biçimde ifade edilmeli.

karaborsacılık, faiz, fırsat eşitliği konuları örnekler üzerinden işlenmeli.

- Moda, Müslümanın her moda olanı sahiplenmesinin yanlışlığı...
- Estetik, güzellik ürünleri ve operasyonları
- Sokak eğlenceleri, yol kapatmalar, her türlü trafik, komşuluk, çalışma hayatı ihlalleri
- Esnafın dürüst çalışması, fahiş zamlar, işini tam yapma-ma
- Diyet-gastronomi ekonomisine Müslümanın uyanık olması
- İsraf ve konfora kapılmanın yıkıcılığı
- Çocuk merkezli aile, otorite reddi, babaya-öğretmene vd. hiyerarşik bakışın kırılması
- Kadın programları, röntgencilik, dedikodu, kötünün yayılmasının kötülüğü
- Görünme, mahrem, sosyal medya, teşhir, paylaşımlar...
- Dinî konulara istihza, lakaytlık, emir ve yasakların ontolojik boyutu
- Âdâb-ı muâşeret, görgü ve incelikler, toplumsal hayatta yaşama estetiğine ilişkin kaideler zaman zaman müstakil yahut bir mevzunun içinde belirtilmeli.

Buna benzer somut, yaşayan, canlı problemler yine kısa, öz, meseleye taalluk eden tarzda anlatılmalı.

- Allah korkusu yanında Allah sevgisi ile gündelik yaşamı şekillendirmek gerekir. Allah'ın her daim bizle beraber olduğunu, Müslümanın da her hareketini Allah'ı göz ardı etmeden, "Acaba Allah nasıl karşılar?" bakışıyla eyleme geçirmesi gerektiğini vurgulamalı. Allah'ın yalnız öte dünyada değil bu dünyada da ödüllendirip cezalandırabileceğini, insanlardan yüz çevirmesinin onun için hayatı cehenneme döndürebileceğini ifade etmeli. Bu, Yaratıcı'nın insana şahdamarından daha yakınlığının pratikte gündelik hayattaki dinamik ve canlılığını ifadesi açısından mühim. Öteki dünyayı cezalandırma ya da ödüllendirme yerine "hesap verme", "dünyada yapılanların karşılığını görme" biçiminde anlatmak, etik-kendilik için gerekli.
- Hutbelerde harama haram deme, faiz, başörtüsü örneklerindeki gibi önemli. Bu açıdan popülizme, pragmatizme gitmeden ideali dile getirmeyi sürdürmeli.
- İslâm'ın bütüncüllüğünün vurgulanması gerekir. İslâm'ın yalnız ahlak ve belli zaman ve mekânla sınırlı ibadetlerden ibaret olmadığını ki, hutbelerde vaazlarda büyük oranda bu yaklaşım hâkim, belirtmeli.

Makbul vatandaş gibi "makbul Müslüman" nitelemeleri, erdemler sıralaması-skalası yapmadan Müslümanın aynı standartları, emir ve yasakları üstlendiğini izah etmeli, konular bu bütüncüllükle ele alınmalı.

- Hutbelerde, vaazlarda, ülkedeki dinî anlatılarda "İslâmî olanın tercih edilebilir bir seçenek olduğu" havası var.

İslâm ahlakı, Müslüman ahlakı da seçilebilir-seçilemez genişliğinde ifade ediliyor. Müslüman olduktan sonra İslâm'ı bütün yönleriyle benliğinde göstermenin zorunluluğu çok daha baskın ve varoluşsal biçimde ifade edilmeli.

İslâmî olanın bazılarının alınması, bazılarının alınmaması gibi bir esnekliğin bulunmadığını, "kimisine uy, kimisine uyma" ihtimalinin mümkün olmadığını da yerleştirmeli. Seküler bakış açısı İslâm'ı anlama-anlatmada, yaşamada da kullanılarak İslâm, gelenekçi inançlarda, modern kültlerde bile olmayacak tarzda esnek bir paradigma, maneviyatçılık biçiminde sunuluyor.

Bu anlamda İslâm'ın, büsbütün hayat tarzının kendisi olduğu da meselelerin izahında hep bir yerlerde yerini almalı.

- İslâm'ın, örneklerin, olayların, tarihî atıfların canlı-dinamik kılınması gerekir. Hâlbuki öyle bir anlatı var ki İslâm tarihte kalmış, yaşanmış bitmiş... anılardan, kitaplardan, menkıbelerden süzülüp gelen birtakım hikayeler, portreler var.

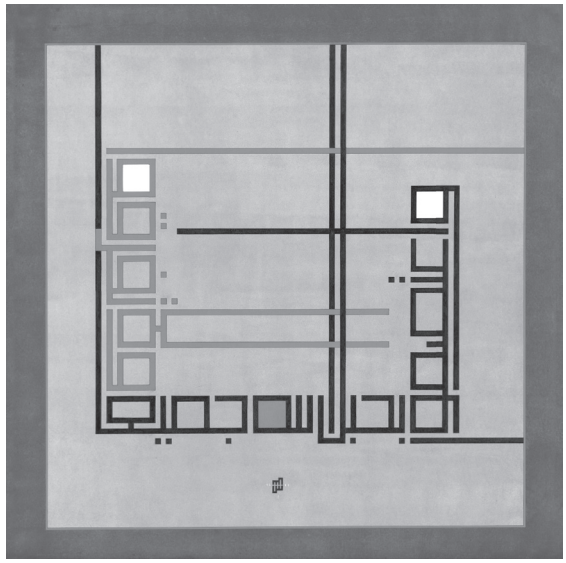
O yüzden İslâm'ın tarihselleştirilmesinden, nostaljisinden ziyade geleceği kuruculuğunu, bunların imkânlarını, İslâm'ın gündelik hayatın-kamunun içinde dinamizmini, belirleyiciliğini, sorun çözücülüğünü, rehberliğini-koçluğunu aktüel örneklerle belirtmeli.

- Özellikle çetrefil hususlarda sahih hadislere yer verilmeli. Hutbelerde çoğunlukla belli başlı ayet ve hadisler vurgulanıyor, sanki bu kadar ayet-hadis var gibi!

HUTBE METNİ USULÜ

- Hutbelerin sıkıcılığının ana nedenlerinden biri klasik kompozisyon tekniğinin kullanılması. Giriş, gelişme ve sonuç usulünde giriş kısmı meseleye gelene kadar kimi zaman sıkıyor, cemaatin kopmasına neden oluyor.
- Özellikle giriş ve gelişme kısımlarında tarihi örnekler, hikâyeler meselenin vuruculuğunu etkiliyor, artırıyor.
- Kimi zaman didaktik kimi zaman hikâyeci anlatım Müslümanların meselelerini halletme amacından koparıyor. Üsttenci bakış ya da menkıbe aslı unutturuyor, cemaati yabancılaştırıyor.
- Hutbe metni uzun... Konsantrasyonu 3-5 dakikaya düşen genç kuşakları geçtik orta ve ileri yaşlılar bile artık dijital tekno-kültür nedeniyle, videoları-postları 5-10 saniyede bir değiştiriyor. İnsanlar meselelerin mukaddime kısımlarını görmeden öze gelmeyi bekliyor.
- Hutbe irat birliği yok... ya retorik yoğun bir anlatım, yükselen ve alçalan, sertleşen-yumuşayan sesler ya tekdüzelik hakim... Bu belagat gösterisinin ya da dümdüz okumanın dışında "vurgu ve tonlama"ya dikkat edilse yeter.
- Kelime çeşitliliğini artırmalı... İslâm düşüncesinin kendi kavramlarını kullanmak elbette önemli fakat "yaşayan dil"den de mefhumlarla hem zenginlik hem cemaatin dikkati çekilerek aktüalite sağlanabilir.

Bu anlamda merhamet, şefkat, medeniyet gibi kavramların artık sıradanlaşıp ağırlıkları ortadan kalkıyor. Merhamet demeden bir kitap yazılabilir, bir film çekilebilir, bir hutbe irat edilebilir.

Âl-i İmrân Suresi 103. Ayet-i Kerime
"Hep birlikte Allah'ın ipine (kitabına, dinine) sımsıkı sarılın."
Hat: Serkan Selalmaz

- Günümüz insanı kendini yalnız ve sahipsiz hissediyor. Dostluklardan, arkadaşlıklardan, ilişkilerden, ilgisizlikten, kalabalıklar içinde yalnızlıktan yakınılıyor. Özellikle gençler aile sıcaklığı eksikliğinden, yakınlık olmayışından, dertlerinin dinlenmemesinden mustarip. Bazı hutbelerden sonra cemaate, "evinize gittiğinizde çocuklarınıza sarılın, onları öpün, sıcaklığınızı, ilginizi, onlara güvendiğinizi gösterin" gibi çağrılarda bulunulabilir; hadislerden, Hz. Peygamber'in yaşamından örneklerle...
- Ağdalı, edebiyat yapan terkipler yerine sadelik esas alınmalı. Günümüzde motto, aforizma, kısa mesajlar, kestirmeler, uzun olmayan postlar, bir tweet uzunluğunda yargılar etkili.

Bir metnin kendine ait mimarisi, mühendisliği, matematik denklemi, estetik yapısı vardır. Her etkili metin asıl mesajını bir manşet ile, aforizma ile verir. Hutbelerde de insanların akıllarında kalması bakımından söylenmek istenen, mesaj bu tür rafine bir cümleyle anlatılabilir.

- Minbere çıkışta, seslenişte kimi imamlarda ya sanki postnişin tarzında, egemen bir üsttencilik var ya oranın ağırlığını kaldıramayacak bir zayıflık. Dolayısıyla duruş, tonlama, hitap belirli bir ortalama ve karizma çerçevesinde olmalı.

DİN-ZEDE BİLİNCE İLİŞKİN BİR DESKRİPSİYON DENEMESİ

MEHMET FATİH BİRGÜL

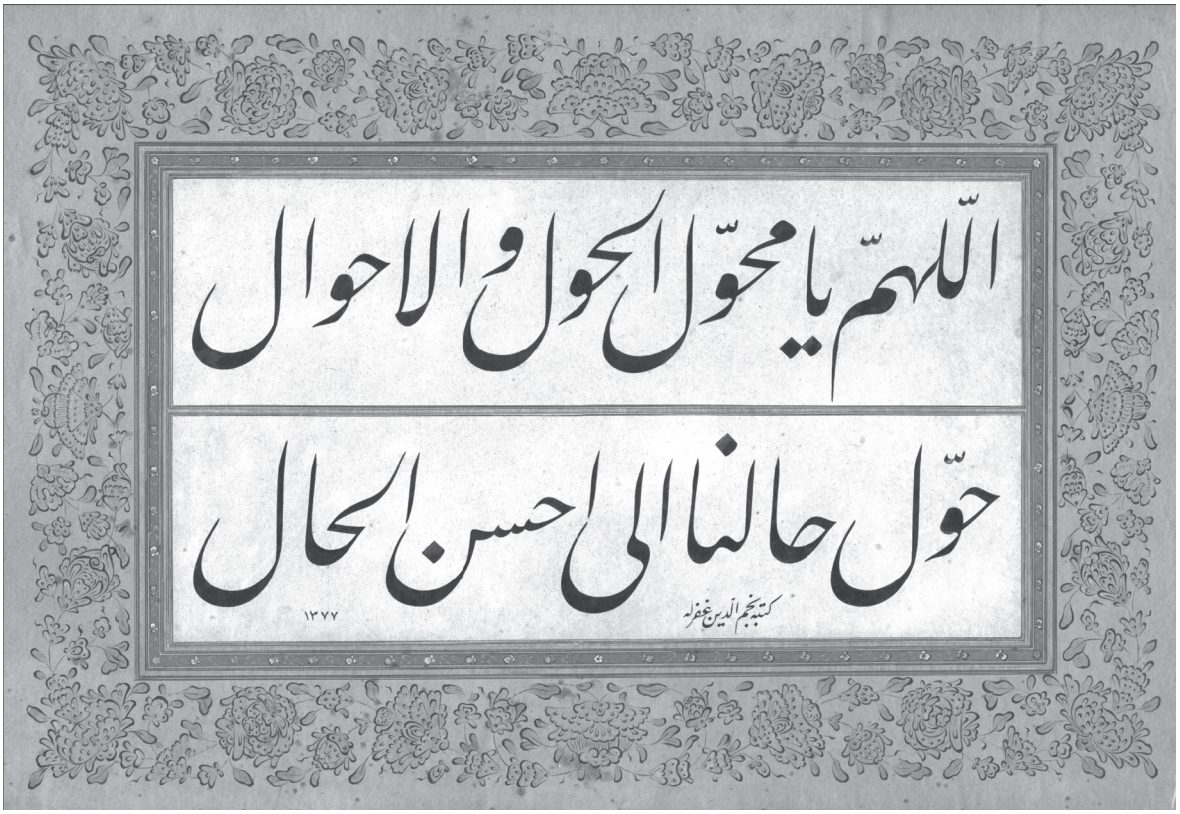
KONUYA VE YÖNTEME DAİR

Din-zede bilinç nedir? Böyle bir bilinci kendilerinde gözlemleyip süzdüğümüz insanlarda, bilhassa din tasavvuru bağlamındaki düşüncelerinde görülen temel ortak özellik ve tezahürler nelerdir? Din-zede bilincin oluşum sürecinde göze çarpan ve belli bir tipoloji meydana getiren birtakım karakteristik benzerlikler var mıdır? Din-zede bilincin meydana gelmesi bakımından dinlerin ve özellikle İslâm'ın kendine has konumu nedir? Ve nihayet, oluşumunda İslâm'ın ana fail olduğu din-zede bilinci daha yakından anlamamızı sağlayacak nasıl bir tasvir yapılabilir? İşte bu yazıda cevabı araştırılacak temel soru ve sorunlar bunlardır.

Şimdi, sözün başında, konuya ve yönteme dair konuşmazdan önce, iki hususu vurgulamak gerek: İlk olarak bu metin, kesinlikle bir eleştiri yahut polemik amacı taşımamakta, bilakis bütün samimiyetiyle, düşünme biçimindeki belli karakteristikler üzerinden 'din-zede bilinç' olarak nitelediğimiz belli bir zihniyeti daha yakından anlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, özlü konuşmak ve alıntılar üzerinden sözü uzatmamak için genel tasvir cümlelerinden oluşan bu metin, esas itibarıyla 'din-zede bilinç' ürünü olarak nitelenebilecek beyan, söylem ve davranışlara dair bilgilerden süzülerek uzun sayılabilecek bir değerlendirme sürecinin ürünüdür. Daha sonraları, bu metinde ancak bir kısmı sunulan söz konusu değerlendirmeleri, zengin alıntılar eşliğinde dile getirebilecek daha uzun bir eserin ortaya çıkması temennimizdir.

İkinci olarak eklemek gerekir ki, 'din-zede bilinç', aşağıdaki ayrıntılı tasvirden anlaşılacağı üzere, sadece klasik anlamda 'din' adını verdiğimiz insana özgü vakıanın ciddi darbelere maruz kaldığı modern seküler çağın ürünü bir zihniyet değildir. Bilakis, dinlerin her bakımdan güçlü olduğu modern öncesi devirlerde de 'din-zede bilinç' rahatlıkla teşhis edilebilmektedir. Ayrıca tüm dinlerin, esasen 'din' kavramını inşa etmemizi mümkün kılan birtakım ortak özellikleri olduğu gibi, kendilerini özgün kılan birtakım hususiyetleri de mevcuttur. Genel olarak bakıldığında, din-zede bilincin zuhurunda hem dinlerin ortak hem de kendilerine has özelliklerinin payı olduğu görülür. Dolayısıyla bu metin, yine özlü konuşmak endişesiyle, bir giriş olmak bakımından özellikle modern seküler çağ içinde zuhur eden ve hususen İslâm'ın kendisine özgü nitelikleriyle ürettiği 'din-zede bilinç' üzerine odaklanacaktır.

Elbette, her türlü yanlış ve eksik anlamaya karşı bir tedbir olarak, metnin ana konusunu teşkil eden bazı kavramlara ve kendi soruşturma yöntemine dair birkaç kelam etmekte yarar var. Öncelikle 'bilinç' mefhumu ile kendine özgü bazı hususiyetler üzerinden ortaya çıkan bir 'zihniyet' yani sahip olduğu birtakım genel yargılar üzerinden gerçekleşen 'umumiyet kesp etmiş düşünme eğilimi' kastedilmektedir. Dolayısıyla -'dindar' ya da 'din-zede', hangi mahiyette olursa olsun- ne bir 'bilinç' ne de bir 'zihniyet', klasik mantıkta, insanın, hayevân-ı nâtık yani 'düşünen/konuşan canlı' olarak tanımlanması

"Ey hâli ve hâlleri değiştiren Allah'ım! Bizim hâlimizi en iyi hâle çevir."
Hat: Necmeddin Okyay

gibi, yakın cins ve yakın ayrım/fasıl ile tanımlanamaz. Bunun ise sebebi oldukça basittir: 'Bilinç'in ve onun örgülediği 'zihniyet'in kendi başına bir varlığı yoktur; bilakis 'bilinç' ve 'zihniyet', ancak bilinç sahibi bir var-olan yani 'insan' ile vardır.

İnsanoğlu, sadece düşünme ile değil, aynı zamanda her biri birbirini doğrudan etkileyen duygu, irade, vicdan, ilham vs. yetileriyle son derece karmaşık bir yapı içinde var olduğundan, daima -az ya da çok- bir belirsizlik taşır. İnsanların çoğunluğunun, çocukluklarından itibaren kendilerine "doğrusu budur" diye telkin edilen birtakım genel yargılarla düşünme alışkanlığı, başka türlü düşünemeyeceklerini ya da sahip oldukları düşünme biçimini hiçbir zaman terk etmeyeceklerini asla kanıtlamaz. Bir felsefi ekol ya da ideolojiye samimiyetle bağlanmış ve onun temel yargılarını kendince kanıtlarıyla kavramış ve kabullenmiş bir insanın, bir gün farklı hatta ters yönde kanaatlere bağlanması da imkânsız değildir.

Sonuç itibarıyla bir bilinci ve zihniyeti, Aristotelesçi varlık kavrayışında daima sabit ve asla değişmez kabul edilen cins, tür ve fasıl/ayrım ile tanımlamaya çalışmak, insandan bağımsız var-olan ama aynı zamanda ancak insan ile var-olan bir şey kabul etmek gibi derin bir çelişki anlamına gelir. O hâlde, bizzat din-zede bilinci daha iyi anlayabilmek ve tasvir edebilmek bakımından, daha sağlıklı bir yöntemle hareket etmek gereklidir.

Aristoteles'ten beri sistematik olarak işlendiği üzere, bir şeyi -genel geçer ve keyfi olarak değil- hakikaten bilmek, o şeyi var kılan nedenleri bilmek demektir. Bir zanaatkârla bilim adamını ayıran temel husus, işte budur. Bir çiftçi, örneğin buğdayı nasıl ve ne zaman ekeceğini, nasıl yetiştireceğini bilir. Bu bilgisi, tıpkı inşaat ustalarının yetişmesinde olduğu gibi, görerek ve uygulayarak yani deneyim yoluyla meydana çıkar. Oysa -çoğunlukla hiç rençberlik yapmamış olan- bir bilim adamı, çiftçinin bilmediği şeyi yani hakiki anlamda buğdayı var kılan nedenleri, buğdayın, hem bir bitki olmak hasebiyle

diğer nebatat ile paylaştığı hem de kendine özgü biçimde sahip olduğu biyolojik özellikleri bilmektedir.

Atılan bir taşın bir müddet ve mesafe sonrasında yere düşeceğini herkes bilir. Ama bilim adamı bu hadiseyi, kütle çekim yasası çerçevesinde düşünür. Bu nedenle, atılan bir taşın ağırlığını, uygulanan kuvveti ve açısını tespit ederek, söz konusu taşın kaç saniye sonra nereye düşeceğini de bildirebilir. Tabii bunun tersi de söz konusudur: Örneğin yüksekten bırakılan bir taşın ağırlığı ve kaç saniyede yere düştüğünü tespit eden bir bilim adamı, taşın bırakıldığı yer ile düştüğü yer arasındaki mesafeyi de hesap edip söyleyebilir.

Bu durumda, hakiki anlamda nedenlerin bilgisine sahip olmak ile olmamak arasındaki fark, bir nesne ya da olgu ile alakalı kavrayışımızı derinden etkiler. Bilim, nesnelerin ve onlar arasındaki ilişkilerin hakiki anlamdaki nedenlerini sürekli sorgulayarak açıklamalar üretir. Bu açıklamaların sınanması sayesinde, sadece olup biteni değil, daha ötesine geçerek olup bitebilecek şeyleri de daha iyi anlamak ve değerlendirmek imkânına kavuşuruz. Nitekim güneşin ya da ayın nasıl tutulduğunu bilmek, ne zaman tutulacağını da bilmek ve ona göre davranmak imkânını sağlar.

Şimdi asıl soru şudur: Bir insanın nasıl düşündüğünü, tıpkı güneş ya da ayın nasıl tutulduğunu bildiğimiz gibi bilebilir miyiz? Eğer böyle bir bilgiye sahip olabilirsek, ayın ve güneşin gelecekte ne zaman tutulacağını bildiğimiz gibi, kişinin gelecekte ne zaman ne düşüneceğini de biliyor olmamız gerekir. Ayrıca davranışlar düşünceye bağlı olduğu için, o insanın ne zaman nasıl davranacağını da tıpkı tutulmayı bildiğimiz gibi bilebilir miyiz? Daha ötesi, insan hakkında böyle bir bilgi sayesinde, o kişinin nerede nasıl düşüneceğine ve dolayısıyla davranacağına müdahale edip belirlemek mümkün olabilir mi?

İnsanın, maddeyi aşan manevi bir özü olduğunu kabul ediyorsak, böyle bir kesinliğin söz konusu olduğunu da reddetmemiz gerekir. Zira insanın özünün -hangi mahiyette olursa olsun- madde üstü/dışı olduğunu kabul ettiğimizde, insanın davranışlarını ve değerlendirmelerini belirleyen nedensel ilişkilerin, evrendeki maddi nesnelerin oluşumu ve işleyişi arasındaki nedensel ilişkilerden kategorik olarak farklılığını da kabul etmemiz gerekir. Aksi hâlde insanın, hep aynı şartların altında ve aynı nedenlerin etkisinde iken daima aynı sonuçları veren mekanik bir varlık olduğunu söylememiz gerekirdi.

Mamafih bilindiği üzere, Hümanist Aydınlanma çağından beri ilerleyen pozitivist ve materyalist cephenin ürettiği 'bilgi' ve 'varlık' kavrayışı, madde üstü/dışı her türlü varlık alanını reddetmekle oluşturduğu insan tasavvurunda, özü bakımından bu iddiayı ileri sürmüştür. La Mettrie'nin ünlü kitabı *L'homme Machine* (Makine İnsan), bu fikrin mükemmel bir ifadesidir. Bilimsel gelişmeler eşliğinde sürekli tashih edilen ve rötuşlanan bu tasavvur, günümüzdeki post hümanizm tartışmalarının da temelini oluşturmaktadır.

Açıkçası bu metin, insanın daima soyut ve madde üstü bir özü olduğunu ve dolayısıyla insanın düşünme biçiminde ve davranışlarında daima bilinemez ve belirlenemez bir sırrın bulunduğunu da kabul etmektedir. O hâlde burada "din-zede" bilinç hakkında söylenecekler, bizzat böyle bir bilince sahip olanların kendi açıklamalarını esas alan deskripsiyon yani tasvir yöntemini izleyecektir.

DİN-ZEDE BİLİNÇ NEDİR?

'Din-zede bilinç', bir dinin hak olduğuna samimiyetle inanmış, amentüsüne yürekten iman etmiş, ayrıca hakkında belli ve ciddi bir seviyede eğitim ve öğretim görmüş olduğu dininin emir ve yasaklarını elinden gelen titizlik ve içtenlikle dikkate alarak bir süre yaşamış, fakat daha sonra kendince birtakım teorik ya da pratik problemler nedeniyle dininden soğuyarak uzaklaşmış ve nihayet bağlı olduğu dine inancını yitirip terk ettiği gibi, artık herhangi bir dinin hak olduğuna/olabileceğine dair inanç ve ümidini de kaybetmiş kişinin zihniyetini ifade etmektedir.

Bu tasvire, -tam olarak anlaşılmasını sağlamak bakımından- 'din-zede' yani "din tarafından çarpılmış/zedelenmiş" kavramlaştırmasının, başka bir maksatla değil, bu tasvirdeki tüm özelliklerin bileşimindeki nihai sonucu işaret ettiği

için seçildiğini de eklemek gerekir. Nitekim bir dine samimiyetle inanıp tecrübe ettikten, ona dair belli derinlikte bir inanç, bilgi ve bilinç yığınına sahip olduktan sonra yalnız sabık dinine değil, bizzat 'din'e dair inancını yitiren kişinin böylesi bir toptan reddinin 'çarpılma/zedelenme' ile nitelenmesi herhâlde isabetli sayılmalıdır. Zira buradaki durum, tekil olarak -şu ya da bu dini- aşan ve tümele yani tümüyle 'din' vakıasına yönelen köklü bir kopuşu ve reddi ifade etmektedir. Hatta denilebilir ki, 'din-zede' ile 'din' arasındaki ilişki, samimiyetle inandığı ve bağlandığı eşi tarafından haysiyet kırıcı biçimde aldatılan bir erkek ya da kadının, gerçeği öğrendikten sonra tüm kadınlara yahut erkeklere karşı inancını ve güvenini yitirmesine ve iç dünyasından tamamen silmesine benzemektedir.

Din-zede bilinci diğer zihniyetlerden ayıran özü ifade etmek için kurulmuş yukarıdaki tasviri cümlenin uzunluğu, 'din-zede' bilincin mahiyetinin, ancak sayılan niteliklerin toplamının birlikteliğiyle anlaşılabileceğine dair zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla din-zede bilince dair tasvirimizde dile getirilen nitelikleri, hem birbirleriyle bağlantıları hem de ortaya koydukları sonuçları bakımından incelemek, 'din-zede' bilincin ne olduğunu anlamak bağlamında yapılabilecek en iyi giriş sayılabilir. Zira böylelikle, din-zede bilincin meydana getirdiği düşünme biçiminin genel karakterini, araştırmamız bağlamındaki diğer bazı zihniyetlerle ortaklık ve farklılıkları içerisinde daha iyi kavramak mümkün olabilecektir.

Öncelikle hemen anlaşılacağı üzere, bu tasvir içinde, din-zede bilincin diğer başka zihniyetlerle kısmen müşterek olduğu ama ancak bir araya geldiklerinde din-zede bilincin özgünlüğünü oluşturan dört önemli husus bulunmaktadır. Bunların ilki olarak özellikle vurgulamak gereklidir ki, din-zede bilinç, bir zamanlar mensup olduğu dine samimiyetle inanmıştır. Samimiyet, kişinin -aklı, fikri, duygu ve iradesi dâhil- bütüncül biçimde tüm benliğiyle hareketidir. Dolayısıyla burada söz konusu olan insan tipi, -en azından dini hakkında- hangi düzeyde olursa olsun, dini ile ilişkisi bağlamında kesinlikle duyarsız, ciddiyetsiz, kalabalığa uymuş bir mukallit yahut münafık ve ikiyüzlü değildir.

Elbette böyle bir samimiyet, her şeyden evvel -eğitimli, eğitimsiz, halk ya da seçkin ayrımı olmaksızın- hakiki manada dindar birçok insanda dahi mevcuttur. Ancak unutulmamalıdır ki, samimi dindar olan herkes 'din-zede' olmaz; bilakis din-zede olanlar oldukça nadirdir. Lakin bu 'samimiyet' ortaklığıyla birlikte din-zede bilinç, tıpkı samimi dindarlar gibi, genel kitle içinde bol miktarda örnekleri görülen, dilindeki inancıyla kalbindeki endişesi ve zihnindeki düşüncesiyle yaşamını oluşturan eylemleri çelişip duran insanlardan ayrışır. Dolayısıyla din-zede bilinç, kendi basit bencillikleri merkezinde, -dindar görünümde olsun ya da olmasın- esasen biyolojik ve psikolojik konfor arayışının yönlendirmeleri içinde yaşayan -Heidegger'in "herkes ve hiç kimse" (*Das man*) olarak tanımladığı- zümreden zuhur etmez.

Bu tür 'genel akıntı' insanlarının dindarlığı gibi dinsizliği de 'çarpılma'nın değil, yine dünyevi bireysel yaşantısının merkezindeki şahsi konforun somut hesapları gereği olarak, farklı yönde bir 'genel akıntı'ya dümen kırmanın sonucudur. Fakat din-zede bilinç, bilakis, özellikle din tasavvuru açısından büyük ölçüde çevresinin ürünü ve çevresine tabi, taklit sferinde yaşayıp duran genel kitleden ayrışmış insanlarda ortaya çıkabilir. Bu durumun önemli bir sonucu şudur: İleride din-zede olacak bir bilincin kendisinde zuhur edeceği kişinin, akıntıya kürek çekmiş ya da en azından akıntıya kürek çekme potansiyeline sahip biri olması gereklidir. Çünkü 'din-zede bilinç', dindarlığındakine benzer bir samimiyetle kendi kökten kopuş ve reddedişini açıkladığı için müstakil olarak 'din-zede bilinç' tipini oluşturur ve zaten bu nedenle onun zihniyeti hakkında konuşmak ve onu anlamaya çalışmak imkânına sahip oluruz. Buna mukabil 'din-zede' olduktan sonra kendisini -hangi nedenle olursa olsun- ifşa etmeyip gizleyen ve hâlâ bir dine mensup gösterenler, içi ve dışı arasındaki tiksindirici ikiyüzlülük nedeniyle 'münafık' dediğimiz tipin altına dâhil bir zihniyeti oluşturur. Esasen ikiyüzlülük, samimiyetsizliğin en önemli kanıtıdır. Dolayısıyla din-zede bir münafığın dindarlığı da meşkûk olduğu için, 'din-zede bilinç' hakkındaki tasvirimizin dışında bir alanı işaret etmektedir.

İkinci husus, bir zamanlar mensup olduğu dine samimiyetle inanmış olan din-zede bilincin,

‘Din-zede’ olmak demek, her şeyden önce, herhangi bir ‘din’ vasıtasıyla bu dünyayı aşkın bir varlık katmanına temas edebilmeye dair ümidi yitirmek anlamına gelir. Böylelikle din-zede bilinç için sadece genel anlamda ‘din’ kapısı kapanmış olmaz, fakat aynı zamanda aşkın varlık sferi olarak ‘kutsal’ da bulanıklaşır ve özellikle ‘aşkınlık’ anlamı kaybolmaya başlar.

şüphesiz samimiyetiyle ilişkili olarak, aynı zamanda dinine ait belli bir eğitim ve bilgi birikimine de sahip olması gerekliliğidir. Zira insan zihninin temel hareket saikleri olan ‘ne, neden, nasıl ve niçin’ sorularının cevaplarından oluşan akıl yürütme ve bilgiler, bizzat düşünmenin, dolayısıyla akıl yürütme ve bilgilerin yığılmasından oluşan zihnî yapının yani zihniyetin temel hammaddesidir. Din-zede bilinç, neye, neden, nasıl ve niçin inandığını, neyi, neden, nasıl ve niçin yaptığını ve yapmadığını bilmek ihtiyacı/ihtirası duymuş insanlar arasından zuhur eder. Tüm bunlar ise umumi düzeyin üzerinde bir eğitim ve öğretim, aynı zamanda böyle bir eğitim ve öğretimi gerçekleştirebilecek akli ve ruhi istidada sahip olmak anlamına gelir.

Böylece din-zede bilinç, samimiyeti sayesinde ‘herkes ve hiç kimse’ zümresinden ayrıldığı gibi, samimiyetle inanan ama eğitim ve öğretimi umumi seviyedeki avam dindar zümreden de ayrılmış olmaktadır. Avam tabakasından olup aile ve çevreden intikal etmiş kendi dini ile -hemen hiç öğretim görmese bile- son derece samimi bir dindarlık münasebeti kuran, bu bakımdan ahlaki zaaflarla malul pek çok eğitimliden daha saygıdeğer nice insan mevcuttur. Bunun yanında bir dine mensup olmakla birlikte, esasen hakiki anlamda hiçbir zaman dindar olmamış, doğrusu bunu pek de umursamamış nice insan da bulunmaktadır. Fakat din-zede bilinç yalnızca, aile yahut çevreden intikal eden geleneksel dinî kimlik ötesinde, kendisini ‘taklitten tahkike yükselmiş’ kabul etmesini sağlayan belli bir eğitim ve öğretime sahip kişilerde ortaya çıkabilir. Dolayısıyla, özellikle aile ve çevreden intikal ederek genel kitleye uymanın güven ve güvenliğini temin eden yani özünde taklide dayanan bir dindarlık dahi, ‘din-zede’ kapsamına dâhil edilebilecek bir dinsizlik ve din düşmanlığını üretemez. Nitekim bu tür dinsizlikler, bizzat kendi beyanlarından kolaylıkla anlaşıldığı üzere, esas itibarıyla bir çevre yahut kitleden -yani taklit merciinden- başka bir çevre yahut kitleye intikal ile ilgilidir.

Üçüncü husus, yine samimiyetiyle alakalı olarak, din-zede bilincin, bir zamanlar mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun biçimde yaşama tecrübesinin bulunmasıdır. Bu tecrübenin müddeti ve mahiyeti değişebilir, lakin mevcudiyeti kesindir. Nitekim din-zede olduktan sonraki söylemlerin özünü oluşturan en önemli parçalardan biri, inanılacak ve yaşanacak her şeyi zaten tükettiğine dair kendi samimi tecrübesine ilişkin beyanlardır. Böylece din-zede bilinç, dinine dair -temel olarak- künhünü bilmediği bir şeylerin kalmadığına ve aynı zamanda dininin kendisinden yaşayıp tecrübe etmesini istediği yaşamı tattığına kesinlikle inanmaktadır. Eğer böyle olmasaydı, elde edemediği bilgi ve sırların varlığına dair inancı nedeniyle, zaten kökten reddin ortaya çıkması mümkün olmazdı. Nitekim din-zede bilincin en genel ve temel yargılarından biri burada görülmektedir: Din-zede bilinç, büyük emek harcayarak edindiği etraflı bilgi ve samimi yaşantısına rağmen, dininin vaat ettiği hakikate ulaşamadığına kesin surette kanaat getirmiştir. Onun bu kanaati o kadar keskinleşmiş ve derinleşmiştir ki, burada durup başka bir din yani ‘hakikate ulaştırma vaadi’ aramak yerine din vakıasını kökten reddetmiştir.

Elbette din-zede bilinç, bu vasfıyla yani samimi bir dinî yaşantı tecrübesiyle de genel kitleden ayrılır ve -ister avam ister havas- samimi dindarlarla ortaklaşır. Lakin bu ortaklık içinde, din-zede bilincin doğumunda etken olan ve yeri geldiğinde daha yakından incelenmesi gereken bazı ince farklılıklar da mevcuttur. Bunların en dikkat çekenlerinden biri, din-zede bilinç sahip-

lerinin mazideki dindarlık yaşamlarının, çoğunlukla dikkat çekici ölçüde karşıtlıklar barındırması; mesela mistik bir dindarlıktan rasyonalist bir dindarlığa yahut tam tersi istikamette bir dini yaşama geçmiş olduklarının görülmesidir. Bu bakımdan mensup olunan cemaat ya da tarikat yapısında yaşanmış hayal kırıklıklarının neden olduğu dinsizlikler de 'din-zede bilinç' tasviri açısından ayrıca incelenmeye değerdir. Lakin bu metnin, daha fazla ayrıntıya tahammülü bulunmamaktadır.

Açıkçası din-zede bilincin hafızasında, dindarlığı döneminden kalmış en önemli ve etkili izler, işte bu manevi hazzı tattığı samimi anların silinemez hatıralarıdır. Çünkü ne olursa olsun, din-zede bilinç -farklı hatta karşıt tasavvurlar içinde dahi olsa- dinini yaşarken, kendi manevi benliğinin arınması ve hakikate doğru ilerlemek için hareket ettiğinin bilincinde olmuş ve buna samimiyetle inanmıştır. Dolayısıyla böyle bir duyguyla yaşadığı anların, boşluğu doldurulamaz hatıralarından kurtulması asla mümkün değildir.

Yukarıda kısaca açıklanmış olan dördüncü husus yani 'din tarafından çarpılma/zedelenme' meselesi, din-zede bilinci anlamak bakımından oldukça önemli ve hatta karmaşık birtakım meseleler içermektedir ve bu nedenle belli bir silsile içinde müstakil olarak tahlil ve tasvir edilmesi uygundur.

Mamafih burada özü itibarıyla vurgulanması gereken husus şudur: Hangisi olursa olsun dinlerin ortak özelliği, insanoğlu için şu ya da bu biçimde kurallar ve esaslar vazetmesidir. İster soyut ister somut, insana yönelik her talep aynı zamanda onun benliğine yönelik bir müdahaledir. Din denilen vakıa, tıpkı bir heykeli yontan keski ve çekiç gibi, insanın benliğini şekillendirme amacını taşır. Buna karşılık insan benliği, sonsuz bir istek ve ihtiras potansiyeline sahiptir. Benlik bilincine sahip yegâne canlı olarak insan, kendi benliğinden ziyade başka şeylere müdahale edip şekillendirme ve onlara hükmetme eğilimine sahiptir. Dolayısıyla dinin talep ve telkinleri, en azından bazı insanların benliğini şekillendirirken, hakikatin ölçüsünün kim olacağına dair derin çatışmalara neden olur.

Bir insanın, herhangi bir dine bilgi, bilinç ve samimiyetle inanmakta ve bunun sonucunda dininin, doğrudan kendi benliğine yönelik şekillendirici müdahaleleri olan talep ve telkinlerini kabullenerek yaşamakta iken samimiyetiyle aynı anlama gelen inancını yitirmesi, şüphesiz inandığı dininin talep ve telkinleri ile doğrudan ilişkilidir. Daha önce kendisine doğru ve hak olarak gelen inançlar ve açıklamalar, artık yanlış ve batıl görünmeye başlamıştır. Bu reddediş, aynı zamanda sabık dininin kendi benliğine yönelik müdahalelerini reddediştir. Reddetmek bir tepki olduğuna göre, söz konusu müdahaleler -belli bir noktadan itibaren- reddetmeye yol açacak biçimde, onun benliğini çarpmış ve zedelemiştir.

Böyle biri, kendisine başka bir din arayabilir. Fakat eğer kategorik olarak 'din' vakıasını kökten reddediyorsa, artık koskoca evrende tek başına benliği ile kalmış bir 'din-zede bilinç' hâline gelir. Buradaki derin açmaz ise şudur: En azından potansiyel olarak her türlü ihtirasa, aldanışa, zalimliğe ve acziyete sahip olan insanoğlu, dışarıdan bir müdahale olmaksızın salt kendi başına kendi benliğini şekillendiremez. Kuralsız var-oluş yoktur ve hiçbir benlik, otoritesi salt kendine dayanan sabit olamayacağından, kendisi için mutlak kanun koyucu da olamaz. Böylelikle benliğine müdahaleyi reddediş anlamına gelen 'dini kökten reddediş', aslında benliğini başka müdahalelere açmak anlamına gelir. Hakikatin ne olduğunu hatta olup olmadığını belirleme hakkını benliğinde görmesi bakımından bu kökten ret, 'din-zede bilinç'in aslında Tanrı ya da peygamber rolünü üstlendiği yeni dinidir.

İNSAN, DİN VE KUTSAL

Mademki 'din-zede bilinç', mensup olduğu dininden yüz çevirmenin ötesine geçerek genel anlamda tümüyle 'din' vakıasını reddeden bir zihniyeti ifade etmektedir, o hâlde 'din-zede bilinç'i daha iyi anlayabilmek için öncelikle 'din'in ne olduğuna dair kısa bir müzakere faydalı olacaktır.

Rudolf Otto'nun pek meşhur tanımıyla "din, kutsalın tecrübesidir". Bu genel tarifin, şahsî bir deneyimi merkez almakla birlikte, dünyevi şeylerle içini boşalttığı 'kutsal' yerine bizzat

'kutsalı inkâr'ı ikame eden modern çağ 'sekülarizm dini'ni paranteze almak kaydıyla, klasik olarak tüm dinlerin ortak özünü ifade ettiği söylenebilir. Mamafih, dinin çarpmasını ve din tarafından çarpılmış bir zihniyeti derinlemesine kavrayabilmek bakımından, bu isabetli ama sade tanımı biraz daha açmak gereklidir. Öncelikle klasik anlamıyla, hangisi olursa olsun 'din'in, mutlaka 'kutsal'ı gerektirdiği ve aralarında korelasyon/telâzum olduğu doğrudur. Bu bakımdan dinin ne olduğunu anlamak, kutsalı anlamakla mümkündür; kaldı ki, dinin insanı çarpması hususiyeti de doğrudan ve tamamen 'kutsal' ile insan arasındaki köprü konumuyla ilişkilidir.

Malumdur ki, kişisel var-oluşu içinde insanoğlunun yaşamı, doğumundan ölümüne dek kendisini her yönünden sarıp kuşatan, bedeni ve duyularıyla muhatap olduğu 'gerçeklik' dediğimiz bu fizik dünya içinde geçer ve nihayete erer. Fakat insanlık tarihi göstermektedir ki, insanoğlunun benliği, gerçeklikle asla tam olarak yetinemez; çünkü insanda, dünyevi yaşamın ardına/ötesine yönelen bir hususiyet vardır. Öyle ki, eğer insanın kendisinde, mesela hayvanlarda ve bitkilerde olduğu gibi, içinde yaşadığı gerçekliği aşan ve dünyevi yaşamında muhatabını/karşılığını bulamadığı, dolayısıyla bilfiil kılamadığı bir özelliği bulunmasaydı, tabiatıyla -ilkel hâlleri hayvanlarda da görülen sosyal organizasyonlar ötesinde- bizatihi 'din' diye bir vakıa da olmazdı.

Öyleyse birçoklarının zannettiğinin aksine, 'kutsal', insanın yaşadığı bir hâl yahut özel bilgiler, teorik tefekkür ve uygulamalarla elde edilebilecek bir ödül, bir tedavi, bir avuntu yani kısacası varılacak/elde edilecek bir sonuç değildir. Buna karşılık 'kutsal', bizatihi bu dünyayı aşkın ve dolayısıyla bu dünya içinde bulunamayacak bir varlık sferidir/katmanıdır. İnsanoğlunun var-oluşunda mevcut ve bu fizik dünyayı aşan meçhul bir özellik, fiile geçmek için insanın iç dünyasında 'kutsal'a doğru bir itki meydana getirmektedir. İşte dini 'din' yapan temel husus, insanoğluna bu dünyayı aşkın olan 'kutsal' ile teması vaat etmesidir. Böylece insan, ister bilinçli ister bilinçsiz fark etmez, aslında yaratılışından gelen bir arayış sonucunda şu ya da bu din içinde ve şu ya da bu tarzda 'dindar' olmaktadır.

Hemen itiraf edelim ki, bu söylediklerimiz spekülasyona açık metafizik bir izahattır. Çünkü dünyevi varlığı aşkın bir varlık sferinin yani 'kutsal'ın hakikaten var olup olmadığına ilişkin matematiksel kesinlikte bir kanıtlama elbette yoktur. Mamafih modern çağ sekülarizminin, bu dünya/fizik gerçeklik ötesinde aşkın bir varlığı inkâr etmekle aslında dünyayı 'kutsal' kıldığı düşünülürse, 'kutsal'ın kavramsal olarak insanın kendi iç yapısında fıtraten bulunduğu anlaşılabilir. Nitekim 'aşkın' demek aynı zamanda ötesine gidilemeyen, aşılamayan demektir ve sekülarizm, dünyayı 'ötesi olmayan' kabul ederek tersinden -yani aşılamaz, ötesi olmayan anlamında- aşkın yani 'kutsal' kıldığı için 'din' olmaya hak kazanmaktadır.

Ancak ne olursa olsun, 'kutsal'ın varlığı, aynı zamanda -özel değil, genel anlamda- 'din'in hakikatliğini de doğrudan ilgilendirmektedir. Zira 'kutsal' yoksa, klasik anlamda 'din' yoktur ve geriye sadece modern çağ sekülarizm dini kalır. Fakat 'kutsal'ın varlığı sorusu, 'din-zede bilinç' hakkındaki araştırmamızla doğrudan ilgili de değildir. Zira 'din-zede bilinç', hayatının belli bir döneminde 'kutsal'ın varlığına ve dininin kendisini onunla temas ettireceğine bir şekilde samimiyetle inanmış, dinin ve kutsalın köklü bir sorgulamasına ise sonradan girişmiş kişidir. O hâlde yoğunlaşmamız gereken husus, 'kutsal'ın ve 'din'in bizatihi varlığının ve dinin hakikatliğinin kanıtlanıp kanıtlanamayacağı problemi değil, 'kutsal' ve 'din' hakkındaki samimi bir bilinç ve inanç dönemi ardından gelen köklü ve radikal reddetme sürecinin yoğurduğu bir zihniyeti anlamaya çalışmak olmalıdır.

Genel hatlarıyla düşündüğümüzde görülecektir ki, bir insan, herhangi bir dine samimiyetle inanıp belli bir eğitim ve öğretime sahip olarak samimiyetle dinini yaşadıktan sonra bir şüphe sürecine girdiğinde, önünde iki ana istikamet belirecektir. Bunlardan -özellikle başlangıç aşamalarında- en ziyade tercih edilen ilki, kusuru kendinde görme eğilimiyle içine düştüğü şüpheden dini lehine kurtulma çabasıdır. Daha ziyade ileri aşamalarda netleşen ikinci istikamet ise -kendi şüphesini esas aldığı ölçüde- dini aleyhine dönmektir.

Bu ikinci istikamette ilerleyen kişi, artık dininden soğuyup yüz çevirme safhasına ulaştığında, tabiatıyla önünde -bizi özellikle alakadar eden- ayrıca iki yol belirir. Bunlardan ilki, kendisini inandığı dininden soğutan şüphelerin cevabını bulabileceği başka bir din arayışına girmesidir. Böyle bir soruşturma, çoğunlukla din değiştirme ile neticelenir. İkinci yol ise bu arayışı terk etmesini sağlayacak ölçüde bir bedbinliği, dolayısıyla bizim 'çarpılma' olarak ifade ettiğimiz, insanın 'kutsal' ile tecrübesi olan 'din' kategorisine karşı toptan bir reddi ifade etmektedir.

Netice itibarıyla 'din-zede' olmak demek, her şeyden önce, herhangi bir 'din' vasıtasıyla bu dünyayı aşkın bir varlık katmanına temas edebilmeye dair ümidi yitirmek anlamına gelir. Böylelikle din-zede bilinç için sadece genel anlamda 'din' kapısı kapanmış olmaz, fakat aynı zamanda aşkın varlık sferi olarak 'kutsal' da bulanıklaşır ve özellikle 'aşkınlık' anlamı kaybolmaya başlar.

Burada 'din-zede bilinç'i anlamak bakımından ortaya çıkan önemli bir soru, birbirleriyle korelatif/mütelâzim olan 'kutsal' ve 'din' hakkında, ilk olarak hangisinden şüphe ve soğukluğun başladığıdır. Açıkçası, çoğunlukla görülen misaller 'din'e dair şüphelerin başlangıcı oluşturduğu ve 'kutsal'ın varlığına dair sorgulamanın daha sonra zuhur ettiğini göstermektedir. Lakin mensup olunan dinin mahiyetine bağlı olarak, 'kutsal'a dair şüphelerin ve reddin önce geldiği azımsanmayacak örnekler de bulunabilir. Fakat burada unutulmamalıdır ki, 'kutsal'ın sorgulanmasına vesile olan tüm enstrümanlar yine dine aittir.

Ayrıca din-zede bilincin, dinini yitirdiği süreç sonunda, kahir ekseriyetle 'kutsal'a dair inancını da yitirdiği görülmektedir. Ancak din-zede olmasına rağmen 'kutsal'a inancını koruyan, dolayısıyla onunla temas dürtüsünü yok sayarak köreltmeyip muhafaza eden -hususen sanatkâr zümresinden- örnekler de mevcuttur. Son olarak her türlü teorik şüphenin yanında, bir dindarı din-zedeye çevirecek sorgulamaya karışan hatta katalizör görevi gören -cemaat, tarikat içindeki menfi tecrübeler gibi- pratik hayal kırıklıkları da listeye eklenmelidir.

DİNLER VE İSLÂM'IN ÇARPICI HUSUSİYETLERİ

Yeryüzünde, geçmişten günümüze dek, irili ufaklı birçok dinler yaşamıştır ve yaşamaktadır. Dinlerin içinden başka dinlerin ortaya çıktığını, ismen değilse bile fiilen başkalaşarak yeni bir dine dönüşmüş nice mezhep ve tarikatların bulunduğunu da ayrıca hesaba katmak gerekir. Aslında bu durum, insanoğlunun hem bireysel hem de toplumsal anlamda 'kutsal' ile ne kadar dinamik ve hayatî bir bağı olduğunu, dolayısıyla yeryüzünde insanoğlu var olduğu sürece dinlerin de var olacağını işaret eden bir delildir. Kanaatimizce dinlerin tüm bu çeşitliliğine ve hareketliliğine rağmen, 'din-zede bilinç' soruşturması sırasında, dinlerin 'çarpmak' hasletini daha iyi anlamak bakımından üçlü bir tasnif yapmak mümkündür.

En basitinden en karmaşığına kadar bütün formlarıyla politeizm/çoktanrıcılık, şüphesiz insanlık tarihinde en yaygın din grubunu oluşturmaktadır. Bu yaygınlığın temel sebeplerinden biri, çoktanrıcılığın, insanoğlunun biyolojik ve psikolojik ihtiyaçları merkezindeki dünyevi yaşamına uygunluğu, dolayısıyla son derece pratik çözümler önermesidir. Zira çoktanrıcılık, 'kutsal'ı, tıpkı duyularımızla muhatap olduğumuz bu dünya hayatı yani 'gerçeklik' gibi birçok parçalara ayrılmış olarak idrak etmektedir. Sonuçta çoktanrıcı insanın yaşadığı zaman, mekân ve içtimai yapının ihtiyaçlarına ve şartlarına uygun olarak, yer ve gök, ormanlar ve nehirler gibi somut, kader ve neşe, ölüm ve hayat gibi soyut; ama hep insanın dünyevi var oluşuyla doğrudan ilgili birçok şeyler, 'kutsal'ın şahıs hâlinde somutlaştırılması yani dünyevileştirilmesiyle müstakil birer kutsal ruh, tanrı ya da tanrıça olarak kabul edilir. İnsanın 'kutsal'a dair bu çok parçalı idraki, panteonu inşa eden parçaların belirlenmesinde dünyevi yaşamın ihtiyaçlarını merkeze aldığı ve ürettiği mitoslar üzerinden gayet somut ve ikna edici açıklamalar verdiği için kitleselleşmektedir. Ayrıca sürekli yenilenebilen ve değiştirilebilen mitoslar sayesinde, dünyevi yaşama dair açıklamalar da her duruma ve ihtiyaca göre güncellenip yenilenebilmektedir.

Buna mukabil İbrahimî/İlahi dinler, tabiatıyla çoktanrıcılığın karşısında yer alırlar. Yahudi, Hıristiyan ya da Müslüman, bu dünyanın

ardında/ötesinde aşkın bir varlık sferi tasavvur ettiğinde, bu üç dinin mahiyetindeki bazı kritik farklılıklarla birlikte, yine de bir biçimde teklik/bütünlük içinde düşünmektedir. Böylece birlik hâlinde tasavvur edilen Tanrı ile tanrısal olan arasında bir ayrım ortaya çıktığı gibi, dünya ile aşkın varlık yani kutsal arasında da bir fark meydana gelir. Mamafih Yahudiliğin Tanrı'sının, herkesten önce ve özellikle Yahudi'nin Rabbi olduğu, Hıristiyan'ın Tanrı'sının ise herkesin Rabbi olmakla beraber, birlik içinde üçlü bir yapıya sahip olduğu doğrudur. Buna karşılık İslâm, dünya ile kutsal arasında kayıtsız şartsız Tek Tanrı tasavvuru üzerinden mutlak birlik talep etmektedir. Kuşkusuz bu yapısal farklar, 'çarpmak' hususunda da oldukça önemli farklara neden olmaktadır.

Üçüncü ve son kategori olarak, hâlâ büyük nüfuslara hükmetmeye devam eden Hint ve Uzak Doğu dinleri söz konusu edilebilir. Bu dinlerde, yine zaman, mekân ve içtimai şartlarla uyumlu biçimde teşekkül eden ve esas itibarıyla genel kitle tarafından izlenen çoktanrıcılık perdesi altında, köken ve kaynağı dolayısıyla 'kutsal'ın özünü oluşturan tek Tanrı inancı bulunduğu görülmektedir. Böyle şaşırtıcı bir sentezin ortaya çıkarılabilmesi, kutsal ile dünya, Tanrı ile evren arasındaki ilişkinin -özellikle 'karma' ve tenasüh inancı aracılığıyla- iç içe geçirilmesi sayesinde mümkün olmaktadır. Bireyselliğini yitiren ve dolayısıyla aynı zamanda her şey olan bir Tanrı, somut ve soyut olarak bütün evrenle özdeşleştirilebilir. Esasen bu nedenle her türlü putperestliğin kök saldığı Hint dünyası, Budizm ve Caynizm gibi son derece spritüal ama Tanrı'sız dinler de üretebilmiştir. Böylesi renksiz ve kokusuz bir soyutluk nedeniyle, dünyevi yaşamı idare eden sisteme çomak sokmaksızın kişisel bir ruhi rahatlama vaadine bürünebilmesi yüzünden Hint dinlerinin seküler modern Batı toplumlarında ilgi görmesi de kesinlikle şaşırtıcı değildir.

Elbette paganizmin, panteistik doğu dinlerinin ve Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'dan ibaret ilahi dinlerin 'din-zede' meydana getirmek hususundaki özelliklerini genel anlamda tahlil etmek, bütün cazibesine rağmen bu metnin hacmini aşmaktadır. Dolayısıyla özellikle İslâm'ın 'çarpma'sı hakkında, İslâm'a özgü bazı temel hususiyetlere temas etmekle yetinmek yerinde olacaktır.

Önce, yukarıdaki tasvirimizi İslâm özelinde uygulanmış olarak tekrar ortaya koyalım. Belirli bir seviyede eğitim ve öğretim gördüğü İslâm'a samimiyetle inanıp bağlanmış ve onun telkin ettiği tarzda şu ya da bu süre yaşam sürmeye çalışmış, ne var ki, dini hakkında birtakım şüphelere düştükten sonra nihayet İslâm ile birlikte kategorik olarak 'din'i reddetmiş kişi, İslâm tarafından çarpılmış bir 'din-zede'dir.

Açıkçası 'din-zede bilinç'i meydana getiren ortak çerçeve içinde, 'çarpılmaya' yani tümüyle dinden ümit kesip onu kategorik olarak reddetmeye yönelten nedenler, evvelce işaret ettiğimiz üzere, kısmen müştereklik ve kısmen farklılık içermektedir. Nitekim farklı dinlerden zuhur eden ve birbirlerinden haberdar olmayan birçok 'din-zede bilinç'in ileri sürdüğü açıklama ve şüphelerden bir kısmı, ilginç biçimde, söz konusu dinler arasındaki ortak hususiyetlere dairdir ve ortak bir söylem oluşturmaktadır. Bu türden olarak, mesela Hıristiyanlığa yöneltilmiş eleştirilerde 'Hıristiyanlık' kelimesinin çıkarılıp yerine 'İslâm' kelimesinin konması fark etmemektedir.

Buna karşılık her 'din-zede bilinç'in, bir zamanlar samimi dindarı olduğu kendi dinine has bazı hususiyetlere dair şüpheleri, tabiatıyla ortak çerçeve içinde farklı bir nedensel açıklama meydana getirmektedir. İşte bu tür eleştirilerde, muhatap olan dinin isminin değiştirilmesi ve Hıristiyanlık yerine İslâm'ın konması, -tüm akıl yürütmeyi bozacağı için- imkânsızdır. Bu açıdan bakıldığında, İslam'ın, başka dinlerle ortak olmayan kendine has birtakım hususiyetlerinin, genel ortaklığı içinde özgün bir 'din-zede bilinç' meydana gelmesinde birinci derece etkisi olduğu rahatlıkla müşahede edilebilmektedir. Daha açık söylemek gerekirse, İslâm, esas itibarıyla kendine özgü hususiyetler üzerinden çarpmaktadır.

Peki, özellikle 'çarpmak' bağlamında sıralandığında bu temel hususiyetler nelerdir?

Şüphesiz İslâm'ın en temel hususiyetlerinden biri, belki de birincisi, mutlak bir tevhit anlayı-

şıdır. Bir Müslüman için Allah, mutlak birliği ve sonsuz kudreti içinde, zaten var kıldığı tüm âlemi her ân görüp gözetmekte ve idare etmektedir. Bu evrende ona rağmen hiçbir şey gerçekleşmez ve her ne olursa olsun ancak onun ile gerçekleşebilir. Allah, yalnızca olağanüstü olayları yaratan değil, fakat özellikle güneşin ve ayın doğup batması, rüzgârın esmesi ve yağmurun yağması gibi her türlü tabii hadiseyi, kendi takdiriyle ilerleyen bir düzen içinde var etmektedir. Böyle bir kâinat içinde yaşadığına inanan bir Müslüman açısından 'insanoğlu', Allah'ın hitabına dahi -hiçbir boşluk olmaksızın- muhataptır. Kur'ân'ı dikkat ve insafla okuyan herkes, İslâm'ın, insanı her şeyiyle -yaşamı ve ölümüyle- talep ettiğini rahatlıkla görebilir. Sağlık ve hastalık, iyilik ve kötülük hatta iman ve inkâr bile nihai anlamda ondandır. Bu kısacık ve aldatıcı dünya hayatının ardından dönüş yine Allah'adır; herkes dünyadaki yaşamının hesabını verecek ve ardından içinde ebedî kalacağı cennet ya da cehenneme yerleşecektir. Dünyaya tekrar dönüş söz konusu değildir.

Belki tuhaf gelebilir ama -bir kişinin Müslüman olabilmek için ikrar ve tasdik etmesi gereken kelime-i şehadetin ifade ettiği üzere- İslâm'ın Tanrı tasavvuruna paralel biçimde yine özgün bir 'nübüvvet' kavrayışı bulunmaktadır. Kur'ân'ın peygamber olmak bakımından müsavi kabul ettiği Hz. İsa (a.s.) hakkındaki tasviri, Hıristiyanların Mesihi ile aynı olmadığı gibi, Hz. Musa (a.s.) hakkındaki tasviri de Yahudilerin Hz. Musa'sı ile aynı değildir. Bunlar, nübüvvet bakımından Son Peygamber (s.a.v.)'in evvelce farklı tarih ve toplumsal şartlar içinde yaşamış ve aynı görevi icra etmiş, daha sonra tebliğleri ve kişilikleri tahrif edilmiş ön-örnekleridir.

İslâm ile Hıristiyanlık ve Yahudilik arasındaki kritik fark burada da kendisini göstermektedir. Tıpkı Allah'ın -boşluk bırakmamak üzere- bütün olarak âlemlerin ve -hem bireysel hem toplumsal bağlamda- insanoğlunun tek ve biricik Rabbi olması gibi, 'Mustafa' yani seçilmiş olan Hz. Muhammed dahi Allah ile insan arasındaki yegâne sahih bağlantıdır. İslâm'ın telkin ettiği 'peygamber', tüm insani özellikleri ve yaşamıyla birlikte, yalnızca vahyi ileten renksiz ve kokusuz bir aracı değil, bizatihi vahyi yaşayan ve onunla nefes alıp veren bir maneviyat kaynağıdır. Bu nedenle Allah'a itaat, ancak O'na itaat ile ve Allah'ı sevmek de ancak O'nu sevmek ile mümkün olabilir. İslâm için Hz. Peygamber, Allah'a giden yolun ilk ve yegâne kapısıdır.

İslâm, Allah'tan bağımsız bir insan ve din ile dünya ayrımını tanımamaktadır. Bu nedenle de modern sekülarizm ile telifine imkân yoktur. Çünkü Allah, başlangıçta yaratıp kenara çekilmiş bir 'ilk neden'den ibaret değildir; bilakis, her an her var olan onunla vardır.

Tanrı ve peygamber tasavvuru bağlamında böyle özgün ve radikal bir hitabın, İslâm'ın çarptığı 'din-zede bilinç' söylemleri dikkate alındığında, iki ana sorun oluşturduğu görülmektedir.

a) İslâm'ın bu mutlak söylemi, tabii olarak, Tanrı'dan -Tanrı'ya kafa tutabilme potansiyeline sahip olacak ölçüde- bağımsız, başlı başına birey olarak 'insan' tanımadığı gibi, 'kutsal'dan ayrı kendince bağımsız bir dünya da kabul etmemektedir. Bunun aksi olan her türlü kanaat, yine Allah'ın izin vermesi sayesinde ortaya çıkmış boş birer vehimdir. En azgın bir isyankâr da en itaatkâr mümin kadar Allah'ın mutlak kudrete malik idaresi altındadır. Aynı şekilde yalnız gökler değil, yeryüzü de istisnasız biçimde Allah'a aittir ve her an O'nun tarafından idare olunmaktadır. Açıkçası İslâm, Allah'tan bağımsız bir insan ve din ile dünya ayrımını tanımamaktadır. Bu nedenle de modern sekülarizm ile telifine imkân yoktur. Çünkü Allah, başlangıçta yaratıp kenara çekilmiş bir 'ilk neden'den ibaret değildir; bilakis, her an her var olan onunla vardır. Dolayısıyla hüküm, hem bireysel hem de toplumsal anlamda yalnızca Allah'a aittir. Şüphesiz böyle bütüncül bir varlık kavrayışı, insanın içini boşluk bırakmamak üzere doldurmayı amaçlar. Bu hususun, özellikle modern çağın seküler bireyselliği ve toplumsal kültürü ile derin uyumsuzluğu açıktır.

Benzer bir durum, şüphesiz 'peygamberlik' müessesesi ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Allah'ın sözlerinin yegâne aktarıcısı Hz.

Bakara Sûresi 137. Ayet: "O takdirde artık onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir."
Hat: Necmeddin Okyay

Peygamber olduğu gibi, hakiki bir yaşamın da ideal örneğidir. Bu nedenle Allah'a itaat de O'na rağmen değil, ancak O'na itaat ile gerçekleşebilir. Tabiatıyla Müslüman, Hz. Peygamber'i ana-babasından, çoluk çocuğundan, diğer bütün insanlardan ve özellikle kendi canından daha fazla sevmedikçe O'na iman etmiş sayılmaz. Hz. Peygamber şüphesiz bir melek değil insandır. Fakat unutulmamalıdır ki, bir insanın -insani tüm hâllerden soyut- bir meleği kendi benliğinden çok sevebilmesi, açıkçası bir insanı böyle sevebilmesinden çok daha kolaydır.

İslâm'ın nübüvvet tasavvuruna dair böyle bir yaklaşım, tıpkı Kur'ân'ın telkin ettiği Tanrı tasavvuru gibi, insanın -her şeyden çok bağlı olduğu- kendi benliğine yönelik ciddi bir meydan okumadır ve yine özellikle modern seküler çağ bireyselliği ve toplumsal kültürü ile telif edilemez bir derinlikte çatışmaktadır.

b) İkinci sorunun, esas itibarıyla böyle bir varlık tasavvurunu aksettiren 'din dili' ile ilgili olduğu görülmektedir. Bütün kudretiyle tüm âlemin hem başı hem sonu olan Allah, aynı zamanda hem apaçık hem de her şeyden gizlidir. Kur'ân, insanlara hitap ederken bir yandan tenzihe diğer yandan teşbihe dayalı bir dil kullanmaktadır. Allah insanı iki eliyle yaratmıştır; lakin ona kendi ruhundan üflemiştir. Bir yandan insana şah damarından daha yakındır, diğer yandan kendisini anmaktan yüz çevirenleri unutmaktadır. Dolayısıyla modern seküler çağın temel özelliklerinden bir diğeri, burada temel bir çarpılma nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır: Din dilinin çok katmanlı sembolizmi yitirilmiş ve Kur'ân'ın belli bir zaman kaydı altında dile getirdiği zaman-üstü anlamlar kaybedilmiştir.

Benzer bir buhranın, vahyin hem yegâne aracısı hem de yegâne mükemmel yaşantısı olan, bir insanın herkesten, her şeyden ve özellikle kendisinden daha fazla sevmedikçe iman etmiş olamayacağı bir 'peygamber' tasavvuru karşısında ortaya çıkması elbette şaşırtıcı değildir. Nasıl ki, Allah her şeyin Rabbi ise Hz. Peygamber de bir Müslümanın insani bir hayat bağlamında her şeyidir.

Mamafih Allah hem mutlak aşkın ve hem de -bütün bir kâinatı her an var edip idare etmekle- içkin olduğundan, Kur'ân hem tenzih hem de teşbih ile konuştuğu gibi, aynı zamanda hem vahyin yegâne muhatabı hem de bir insan olan Hz. Peygamber hakkındaki tasvirleri de çok katmanlıdır. Dolayısıyla Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in hayatını bize aktaran devasa geleneğin O'nun hakkındaki anlatımları, yani 'din dili' hakkındaki sorun burada da karşımıza çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in tam anlamıyla bir insan olarak yaşamı ile vahye muhatap bir peygamber olarak tasviri, tenzih ve teşbihe benzer bir 'çok katmanlılık' ihtiva etmektedir. Mesela onun evlilikleri, savaşları, müşriklerle -bazen oldukça kişisel sayılabilecek- münasebetleri yahut bir daha bal şerbeti içmeyeceğine dair yemin etmesi gibi oldukça bireysel konulara dair ayetlerin anlatımı ile bizzat vahye ve O'nun tebliğ görevine ilişkin niteliklerine değinen derin anlamların dillendirilmesi arasında önemli farklar mevcuttur.

İlk Müslümanlar yani sahabe aracılığıyla bize ulaşan hadisler hususunda da aynı sorunlar elbette ve daha fazla ortaya çıkmaktadır. Mesela Hz. Peygamber'in bir bedevi yahut çocuk ile konuşması ile daha üst bir kavrayışa sahip insanlara yönelik anlatımları arasında doğal olarak farklar bulunmaktadır. Bazı hadislerdeki ibareler ise neredeyse Hz. Peygamber'in âdeta kendi kendine konuştuğu izlenimi vermektedir. O'nun vahiy ile iç içe girmiş sîretine ve hayatına dair nakillerde de aynı durum söz konusudur.

Ne kadar ilginçtir ki, İslâm'ın bu iki veçheyle görünen 'çarpmak' eylemi, yalnızca 'din-zede bilinç' patlamasına şahit olunan modern

seküler çağ için değil, geçmiş tarihte gördüğümüz ve sözü uzatmamak için zikretmediğimiz, İslâm tarafından çarpılmış birçok zihin için de aynen geçerlidir. Fakat yine de özellikle içinde yaşadığımız seküler çağın, evvelce bireysel örneklerden ibaret sayılabilecek İslâm'ın çarptığı 'din-zede bilinç' tipolojisini kitlesel hâle getirmekteki rolünü hafife almamak gereklidir.

İSLÂM'IN ÇARPTIĞI 'DİN-ZEDE BİLİNÇ' HAKKINDA TASVİRLER

Sonuç itibarıyla, İslâm tarafından çarpılmış bir din-zede bilincin, kendisini kategorik olarak din vakıasını redde götüren şüpheleri, sorgulama süreci ve vardığı sonuçlar incelendiğinde, görülecek müşterek manzara hakkında şu minvalde tasvirler yapılabilir:

1. Bilinçli, bilgili, samimiyetle inanan ve inandığı gibi yaşamaya çalışan dindar bir Müslüman iken, İslâm hakkında şüpheye düşen kişi, aslında içini kemiren ve kendisini 'din-zede' kılacak şüphelere dair -dindar yaşamındaki eğitim-öğretim dönemi ve sonrasında- gereğince hatta gereğinden fazla cevaplar öğrenmiş ve dahası kendince yeni izahlar üretmiş biridir. Asıl ilginç olan ise, İslâm'ın kendine has hususiyetler üzerinden çarptığı 'din-zede bilinç' tarafından İslâm'a karşı ileri sürülen itiraz ve şüphelerin hemen hiçbirinin orijinallik içermemesi, İslâm dışı ve karşıtı kişilerce zaten dile getirilmiş olmasıdır.

O hâlde, buradaki asıl mesele, 'din-zede bilinç'in daha önce bilmediği ve fark etmediği, dolayısıyla hazırlıksız olduğu bir açmazdan ziyade, aslında daha önceden zaten bildiği ve hakkında düşündüğü bir sorun karşısında bakış açısını radikal biçimde değiştirmiş olmasıdır. Nitekim burada, üzerinde düşünülmesi gereken asıl sorular şunlardır: Örneğin dindarlığı döneminde Allah'ı "Melik", insanı ise "abd" olarak niteleyen ayetler hakkında birçok ince hikmetler bulup anlatmış biri, daha sonra nasıl olup da bu ayetleri Antik Çağ'dan miras kalmış ilkel ve antropomorfik "efendi-köle" anlatısı olarak görür hâle gelmektedir? Mesela Hz. Peygamber'in evlilikleri hakkında, dindarlığı sırasında uzun zaman pek çok parlak izahla kendisini ve hatta çevresini, bir problem olmadığına ikna etmiş bir Müslüman, ne olmuştur da İslâm'ı -üstelik tümüyle din müessesini- reddetmesinin sebebi olarak aynı sorunları ileri sürebilmektedir?

2. Özellikle İslâm söz konusu olduğunda, 'din-zede bilinç'i mayalayan şüphenin ağır basmaya başladığı ilk kırılma anlarının, aslında 'din-zede'nin kendi benliğinin ve bireyselliğinin öne çıkmaya başladığı sıralar olduğu göze çarpmaktadır. Din, Allah'ındır; şüphe ise şüphe eden insanın. Böylece İslâm'ın, her türlü hayır ve şerri, hidayeti ve dalaleti kendisine bağladığı Allah tasavvuru bir yana ayrılmaya, bu tasavvura samimiyetle ve bilgiyle iman etmiş iken şüpheye düşen kişinin söz konusu şüphesi üzerinden bireysel benliği diğer yana ayrılmaya başlamaktadır.

Din-zede bilincin evvelce cevabını fazlasıyla verdiği, hakkında bin türlü parlak açıklamalar yaptığı mezkûr şüpheler, onu samimiyetle iman ettiği İslâm'dan soğutup uzaklaştırırken, aslında kendi bireysel benliğini elde etme sürecine dönüşmektedir. Oysa din-zede bilinç, İslâm'ın doğası gereği şimdiye kadar, hakiki anlamda bireyselliğinin ancak Allah ve Resûlü ile gerçekleşebileceğine inanan bir benliğe sahipti. Fakat artık, âdeta kendi içinde yeni bir benliğin oluşup hızla büyüdüğünü yahut uzun süredir uykuda kalmış adeta başka ve bağımsız bir kişiliğin uyanmaya başladığını hissetmektedir.

Bu idrak, din-zede bilinci başlangıçta tedirgin eder; fakat sonraları daha ilerilere gitmesini sağlayacak bir güç kaynağına evrilir. Zira her ne olursa olsun, kendinden başka herhangi bir şeyin hakikat ile arasında köprü olabileceği inancını yani dini toptan reddetmek, adeta bütün kâinatta bir tek kendisi varmışçasına bir his vermek üzere, bütün otoritelerden kurtularak bizzat kendini seçmek anlamına gelmektedir.

3. Samimi bir dindar açısından düşünüldüğünde, hem bireysel hem de evrensel anlamda var-oluşun anlamını vermek bakımından 'din' her şeydir. Her ne olursa olsun, insanın doğası gereği kendi içinde ve dış dünyayla ilişkili biçimde manevi olarak inşa ettiği evren, din-zede kişinin başına yıkılır. Eğer din-zede bilinç, yıkılmakta olan içsel kâinatın yerine aynı anda bir inşa sürecine girmemiş olursa, belki de intihara yahut düşünmesindeki ıstırabı dindirmesini umarak her türlü uyuşturucuya yönelmesine

neden olabilecek derin bir anlamsızlık içinde kalır. Dolayısıyla din-zede bilincin oluşumu, çoğunlukla yıkım ile inşanın birlikte yürüdüğü bir süreç içinde işler.

Din-zede bilincin, sadece dinini değil kategorik anlamda dini reddettiğinde müthiş bir özgürlük hissine sahip olduğu doğrudur. Bu özgürlük hissi, şimdiye dek hissettiklerinden çok farklıdır; zira kendisi dışında hiçbir otorite ve dolayısıyla sınır tanımaksızın hakikatin ne olduğunu belirleyebileceğini ve her şeyi yapabileceğini hissettirmektedir. Mamafih din-zede bilincin oluşum süreci yıkım ve yapım sarmalındaki sancılar ve sıkıntılarla geçtiği ve tamamlandığı için, bu müthiş özgürlük hissi, denizin tuttuğu bir yolcunun istifra sonrası rahatlamasına benzer. Oysa doğası gereği insan, sınırlı ve acizdir; dolayısıyla bir süre sonra mide bulantılarının tekrar başlaması kaçınılmazdır.

4. Ne kadar ilginçtir ki, İslâm'ın çarptığı 'din-zede bilinç'in bir Mefisto'sunun ve bir de Menon'unun bulunduğunu gözlemliyoruz. Mefisto, -genellikle din-zede bilinci ona doğru götüren içeriden düşünür ve düşünce sistemleri bulunmakla birlikte- daima İslâm dışındandır. Buna karşılık Menon, zorunlu olarak daima İslâm ile ilgili ve içeridendir.

Burada -hiçbir hakaret kastı olmaksızın kullandığımız- Mefisto ile muradımız şudur: Dindar ve eğitimli bir Müslüman, İslâm'a yönelik -ister teorik ister pratik- eleştirilere dair, en azından kendisini ikna eden cevaplara maliktir ki, zaten bu nedenle İslâm'ın hak olduğuna samimiyetle inanmaktadır. Mamafih bu cevaplar, Müslümanın -bütün bir varlık tasavvurunu oluşturan- kendi metafizik paradigması sayesinde nihai anlama sahip olurlar. Fakat çarpılma süreciyle birlikte, İslâm'ın kendine has hususiyetleri merkezinde bir zihniyet temeli kurmuş olan bu metafizik paradigma da kökünden zedelenmeye başlar. Bütün bir varlık tasavvurunun temelindeki metafiziği zedelenmiş Müslüman bir zihin, artık parçaları eskisi gibi birleştirip anlamlandıramaz hâle gelir. Bu ıstıraplı hâlde, hem sebep hem sonuç olarak din-zede bilincin, kendisine İslâm dışından gelen ve yeni bir bakış açısı ve yeni bir düşünme biçimi edinmesini sağlayan bir mürşit bulması şaşırtıcı değildir.

Fakat bu durumda, kendisini artık mutlak özgür hisseden din-zede bilincin, aslında yine mutlak anlamda kendiliğinden değil de bir başkasının etkisiyle hareket ettiği ve dolayısıyla aslında zannettiği kadar özgür olmadığı da söylenebilir. Din-zede bilinç, her ne kadar kendisinin mağaradan dışarı çıktığını düşünse de aslında mağaranın içinde durmaktadır. Zira mağaranın dışı, çıkılan bir yer değildir.

Erken Abbasi döneminde görülen ve içlerinde hanedan mensubu prenslerin de bulunduğu, aralarında 'din-zede bilinç'i rahatça teşhis edebildiğimiz ilk zendaka ve irtidat hareketlerinde Hint sofistleri, bazı felsefe metinleri ama özellikle Mani ve Maniheizm, Mefisto konumunda idi. Tanzimat'tan günümüze Batılılaşma macerasında ise Feuerbach, Buchner, Comte, Marx, Kant ya da Sartre. Elbette Mefisto listesi bu isimlerden ibaret değildir; nitekim şahsi deneyim olarak Herman Hesse okuyarak din-zede bilince evrilmiş eski bir Müslüman ile tanıştığımı belirtmek isterim. Ancak kim olursa olsun sonuç değişmemektedir; İslâm dışından bir düşünürün ortaya koyduğu düşünceler, genellikle şüphe sürecine girmiş din-zede bilince farklı bir metafizik paradigmanın kapısını aralamış ve onun ayet ve hadislere ilişkin anlayış ve kavrayışını derinden etkileyip değerlendirme biçimini tersyüz etmiştir.

Din-zede bilincin oluşum sürecinde görülen Menon ile kastımız ise şudur: İslâm hakkında evvelce nice cevaplar ürettiği soru ve sorunları, farklı bir paradigma ile tekrar düşünmeye başlayan ve böylece hızla İslâm hakkındaki güven ve iyi niyetini yitiren din-zede bilincin, mezkûr sorunlar içinden birini temel şüphe hâline getirdiği görülmektedir. Din-zede bilincin üzerinde konuştuğu ve itiraz ettiği, yukarıda belirttiğimiz gibi hiçbiri orijinal olmayan birçok sorusu vardır. Fakat yine de dikkatle bakıldığında, bu birçok itiraz ve sorunların, adeta tersten bir piramit inşa edercesine temele yerleştirdiği ana problemin üzerine belli bir düzen içinde yığıldığı görülmektedir.

Platon'un Menon diyaloğunda, -Gorgias'ın öğrencisi- kibirli bir sofist olan Menon, erdemin ne olduğunu tanımlama konusunda kendisini sıkıştıran Sokrates'e cevap vermekten aciz

kalınca, tartışmayı kökten dinamitlemek için -kendi adıyla ünlenen- o meşhur paradoksu ileri sürmüştür. Bu paradoks, ne bilinen ne de bilinmeyen bir şeyi araştırmanın esasen mümkün olmadığını; zira insanın bildiği bir şeyi zaten bildiği için araştırmayacağını, bilmediği bir şeyi ise ne araştırılacağı bilinmediği için zaten araştırıp bilemeyeceğini ileri sürmektedir.

İşte din-zede bilincin, İslâm tarafından çarpılma süreci içinde eleyip belirleyerek merkeze aldığı böylesi bir Menon açmazı bulunmaktadır. Kimisi için kötülük problemi, kimisi için Hz. Peygamber'in Hz. Aişe yahut Hz. Zeynep ile evliliği gibi soyut ya da somut gözüken bu açmazlar, din-zede bilincin eleştiri listesinin ilk sırasında sabitlenmiş olarak bulunur. Bu tür meseleler, çarpılma sürecini yakından anlamak bakımından oldukça önemli ama ne yazık ki, fazlasıyla bireyseldir. Dolayısıyla bu metinde, üzerinde daha fazla konuşma imkânı yoktur. Ancak belirtmek gerekir ki, din-zede bilinç açısından açıklaması son derece güç olan açmaz şudur: Evvelce derinlemesine bir bilgi ve bilinçle doğruluğuna inanılan ve savunulan bir husus, daha sonra yine derinlemesine bir bilgi ve bilinçle yanlışlanıyorsa, daha sonra tekrar doğrulanmayacağının bir teminatı var mıdır? Varsa, bu sebatı temin eden ilke ne olacaktır?

5. Din-zede bilincin en ziyade gözlemlenen özelliklerinden biri, din vakıasını kökten reddetmiş olmakla birlikte, özellikle kendisini çarpan/zedeleyen din ile hesaplaşmaya girişmesidir. O, yeni metafiziği üzerinden bütün dinleri genel olarak eleştirirken bile -söylemlerinden anlaşılabileceği üzere- gözünün önünde daima sabık dini durmakta, hatta 'din' vakıasını sabık dini üzerinden eleştirmektedir. Bu durumun zahiri sebebi, şüphesiz din-zede bilincin 'din' tasavvurunun ve malumatının, büyük ölçüde hakkında ciddi bir eğitim gördüğü sabık dinine dair olmasıdır. Ne var ki, asıl bâtıni sebebin, din-zede bilincin zamanında samimiyetle inanmış olduğu sabık dini tarafından aldatıldığına dair hissi nedeniyle yaşadığı büyük hayal kırıklığı olduğu rahatlıkla görülebilir. Din-zede bilincin genellikle ifade etmekten kaçındığı ve bu nedenle belki daha ağır bir yük olduğu söylenebilecek sıkıntısı, sabık dinini öğrenmek, hissetmek ve yaşamak uğruna samimiyetle harcadığı uzun yıllarıdır. Gerçekten de din-zede bilincin sabık dini yolunda harcadığı emek ve zaman ile eleştirisinin ardındaki hınç arasında doğru orantı gözlemlenebilir. Bu hıncın şiddeti, örneğin aile, akraba ve eski dost çevresiyle münasebetler yahut din-zede olarak içine dâhil olabileceği entelektüel ve kültürel yeni bir mahalle bulmak ve intibak edebilmek gibi yan faktörlere göre değişebilir. Fakat hıncın kendisi, doğal olarak değişmez.

Şüphesiz İslâm'ın çarptığı din-zede bilinç için de aynı hususiyetler geçerlidir. Onun hatırında da İslâmî bir hayat ve eğitim uğruna harcanmış ve şimdiki inancına göre boşa geçmiş bir gençliğin yakıcı ıstırabı her zaman canlı ve yakıcıdır. Dolayısıyla yine aile, akraba ilişkileri gibi insanî bağların ağırlığına ve yeni mahallesiyle ilişkilerinin mahiyetine göre İslâm'a yönelik eleştiri dilinin şiddeti değişebilir. Ne var ki, İslâm'ın ürettiği din-zede bilincin kendine has bazı karakteristikleri de göze çarpar.

Bunlardan en ziyade göze çarpan, evvelce açıklayıp savunduğu İslâmî inanç ve olguları, şimdi çeşitli argümanlarla yanlışlayıp reddeden din-zede bilincin, sözün sonunda daima Müslümanlara yönelik olarak yeni bir İslâm tasavvuru sınırı çizme teşebbüsüdür. Zira din-zede bilinç, İslâm'ın, özellikle modern seküler dünya ile kökten uyumsuz olan tevhid ve nübüvvet tasavvurunu reddederek tatmin olmamakta ve doğal olarak -potansiyel tehlikeye içeriden vâkıf olduğundan- Müslümanların İslâm'ı nasıl tasavvur etmeleri gerektiğine dair telkinde bulunmaktan da kendini alıkoyamamaktadır. Özel olarak İslâm'ı ve genel olarak dinleri reddetmiş bir din-zede bilincin Müslümanlara telkin ettiği İslâm tasavvurunun, elbette modern seküler dünya ile uyumu hiç de şaşırtıcı değildir. Buna karşılık mesela, gerek kilise yapısı gerek başka din mensupları hâkimiyetinde yaşama tecrübesi nedeniyle Hıristiyanlık, ne kadar hınçlı olursa olsun, Hıristiyanlığın nasıl olması gerektiğini telkine kalkışan din-zede bilinci pek nadir üretebilmiştir.

ANTİ-KOLONYALİST BİLİNCİN İNŞASI İÇİN ŞERİATIN GÖLGESİNE SIĞINMANIN ZARURETİNE DAİR

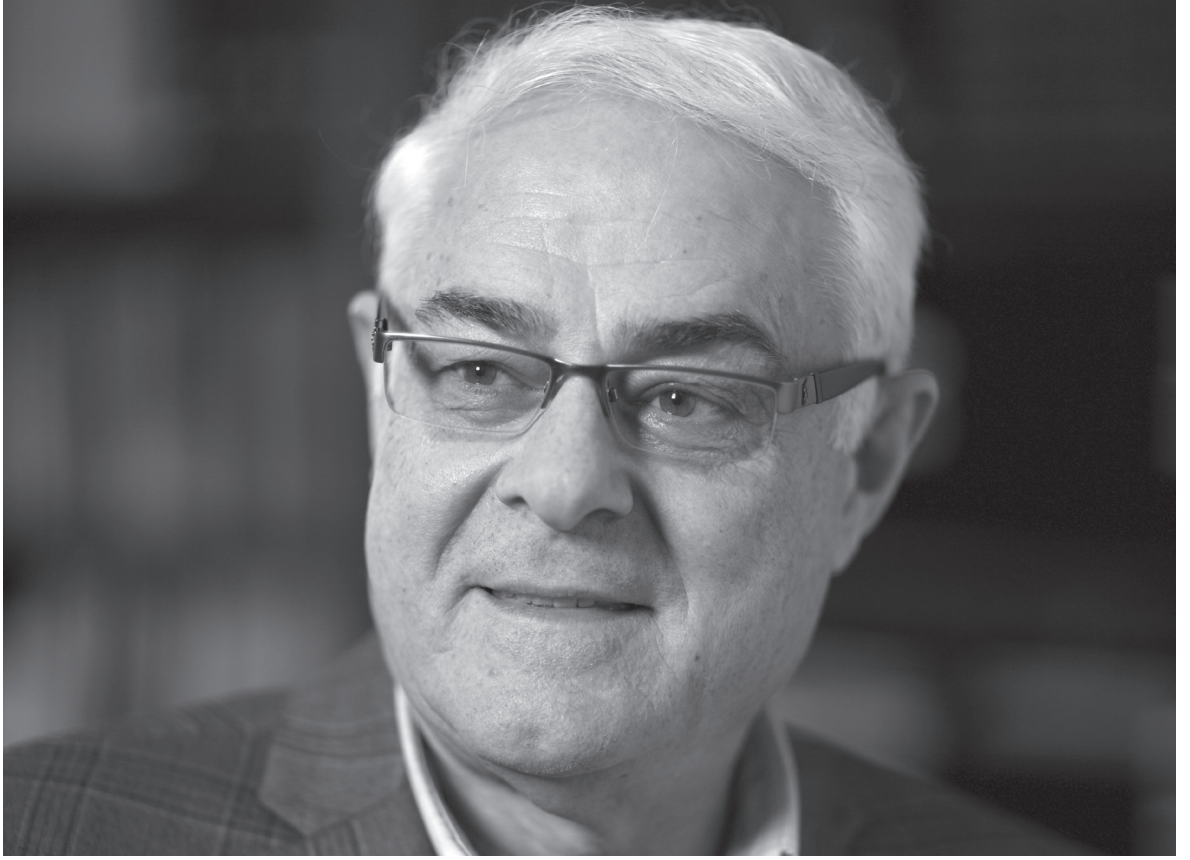
KAMİL ERGENÇ

Burjuva Protestan kültür kodlarından esinlenen aydınlanma projesi bilinen insanlık tarihinin en radikal kırılmalarından biridir. Avrupa Hıristiyanlığının gerilim yüklü tarihî tecrübesinin zorunlu çıktısı olan bu kırılma, yaratıcının yanında insan, tabiat, tarih, toplum, zaman, mekân, sanat olgularının seküler zaviyeden anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını mümkün kılan bir vasatın zeminidir. Bilginin, hikemi/irfani boyutlarından soyutlanarak güç, tahakküm, disiplin ve hegemonya amacıyla sistematik olarak istismar edildiği bu yeni dönemi, *şeytanla el sıkışan* insanın egemenlik sanrısı şeklinde görebiliriz. Fizik-metafizik, madde-mana, ruh-beden, dünya-ahiret, gök-yer ayrımının merkezde olduğu aydınlanmacı perspektif, rasyonalitesi güçlü ve fakat akletme yetisini kullanamayan beşer (yani henüz insanlaşamamış) yığınlar armağan etti dünyaya.

Katolik karşıtı söylemin muzaffer olması için malzeme temin edeyim derken 17. yüzyıldan itibaren felsefenin/hikmetin riyasetinden teberri eden bilim, paranın/gücün hegemonyasına rıza gösterdi. Gelinen noktada bu rıza siyasi, iktisadi ve askerî imtiyazların korunması ve sürdürülmesi için sıkı iş birliğine dönüştü. Matematik, fizik, kimya, kozmoloji gibi disiplinler tabiattaki benzersiz ilahi nizamı, güzelliği, ahengi, ihtişamı idrak etme vesilesiyken, insanın en bayağı yanını tatmin amacıyla araçsallaştırıldı. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak bugün transhümanizm, post-truth, post-hümanizm, tekno-kapitalizm gibi insan-makine uyumunu merkeze alan bir matrix evreni ortaya çıktı. "Homo-sapiens" henüz evrimini tamamlamamış insan olarak etiketleyip, makineyle uyumlu hâle geldiğinde tamamlanacağına dair distopik senaryolar çağına eriştik. Bugüne kadar gerçeklik alanında cari olan sömürgecilik artık dijital dünyada varlığını sürdürüyor. Pagan imgeler aracılığıyla dayattığı "pornografik şiddet", yığınların akıl sağlığını tehdit ediyor, onları âdeta zombileştiriyor, insanlıktan çıkarıyor.

BURJUVA PROTESTAN KODLAR

İslâm dünyası toplumları aydınlanma paradigmasına hazırlıksız yakalandı. Batı'dan Endülüs, doğudan Osmanlı, güneyden Memlük tarafından sıkıştırılan Avrupa 1492'de Endülüs'ün son izlerini silip, 1498'de dinî motivasyonlu deniz seferlerine başladığında bu eyleminin nereye varacağını kestiremedi dönemin İslâm devletleri... Oysaki çok değil bir asır sonra Akdeniz'de ilk meyvesini alacaktı Avrupa bu denizaşırı seferlerinin... O güne kadar yenilmez kabul edilen Osmanlı donanması İnebahtı'da mağlup edilince, psikolojik üstünlük Avrupalıya geçecekti. Protestanlığın doğuşunu ve gelişmesini Avrupa'nın "iç meselesi" olarak gördü Osmanlı. Hatta bu mezhep geriliminin kendi lehine olacağını zannetti ve Protestanlığı zımnen destekledi. Şayet bu yeni akımın/ekolün Kıta Avrupası'nda kısa-orta ve uzun vadede neye yol açacağına dair öngörü sağlayacak çalışmaları olsaydı başına gelecekleri hesap edebilir, önlemini alabilirdi. Benzer ilgisizlik Memlük, Safevi ve Babür hanedanlıklarında da mevcuttu. Tarihler 1648'i gösterdiğinde Protestanlık, Katolik kar-

Wael B. Hallaq'ın "Şeriat: Teori, Pratik, Dönüşüm" eseri, İslâm hukuku ve onun tarihsel, teorik ve pratik dönüşümleri üzerine kapsamlı bir inceleme sunar.

şıtı mücadelede önemli kazanımlar elde etmeye başlamıştır artık. Kilisenin elindeki topraklar prenslere geçmekte, mülkün sekülerleşmesi (kutsal adamların elinden çıkması) süreci hızlanmakta, yerel dillere tercüme edilen İncil, ruhbanlara ihtiyaç duyulmaksızın okunmaktadır. Modern bilimi yanına alan burjuva Katolik geleneğin surlarında onarılması güç gedikler açmıştır ve artık geri dönüş imkânsızdır.

Ulus devlet bu sürecin sonucudur. Aynı dili konuşan homojen/mütecanis bir ulus, bu ulusu endoktrine eden merkezi bir müfredat eşliğinde işleyen okullar, sınırları belli bir toprak parçası, merkezden yönetilen disiplinli ve mutlak kontrol yanlısı bir siyasi-bürokratik organizasyon. Buna bir de ulusun duygusal motivasyonunu canlı tutacak millî bir din ilave etmek gerek. Latin emperyalizminden (ya da Katolik hegemonyasından) bağımsızlaşan yerel kiliseler... Çok uzun, çok sancılı, çok kanlı süreçlerin ardından karar kılınan ulus devlet, burjuva Protestan kodlarla mücehhez olduğundan dolayı (doğası gereği) aydınlanmanın bilgi sistemine bağlıydı. Bu bilgi Katoliklik karşıtı mücadeleye ilham verdiği için seküler bir muhtevaya sahipti. Yeni ulus devlette tanrı temsilcilerinin yerini devletin bizatihi kendisi almıştı. Başka bir deyişle artık devlet tanrıydı. Kilisenin yerini üniversite, din adamlarının yerini bilim adamları, İncil'in yerini ise tabiat aldı. Zira tanrı iki kitap göndermişti: Biri İncil, diğeri ise doğa/tabiat. Burjuva-Protestan ekolü Katolik kilisesini mağlup etmek için İncil'in yerine doğayı öne çıkardı. Doğayı anlamanın yolu ise bilimdi. Esasında burada bir hinlik vardı. Maksat kutsal kitaptan ve onun yorumcularından kurtulmaktı. Çünkü her ikisi de burjuva-Protestan bilim anlayışını tehlikeli (ateizme/materyalizme yatkın) görüyordu. Haksız da sayılmazdı.

Burjuva-Protestan ekolünün kutsal kitap karşıtı mücadelesi, onun ürettiği bilgiyi de aynı bağlama hasretti. Kutsaldan arındırılmış bilgi, yeni Avrupa'nın rehberi oldu. Bu ekolün kitaplı dinlere (hassaten İslâm'a) karşı gayzı buradan kaynaklanır. Denizaşırı seferlerle (aslında sistematik hırsızlıkla demek daha doğrudur) birik/tiril/en sermayenin desteğiyle serpilen modern bilim, bir yandan tabiatın sırlarını (tahakküm amaçlı) keşfederken, diğer yandan sömürgeciliği sürekli kılacak enstrümanları da üretecektir. Başlangıçta sadece ticari amaçlı örgütlenen sömürgecilik çok geçmeden siyasi-kültürel ve en önemlisi de hukuki bir boyut kazanacaktır. Hindistan'daki Müslüman Babür hanedanlığı,

İngiliz şirketine (East Indian Company) ayrıcalık tanıdığında tarihler 1605'i göstermektedir. 1750'lere kadar bu şirket faaliyetlerini sürdürecek ve nihayetinde 1757'de, o güne kadar sadece ticari boyuta sahip sömürgecilik, bu tarihten itibaren hukuki bir nitelik kazanacaktır.[1] İngilizlere göre bir beldeyi açık pazar hâline getirmenin ön koşulu oranın hukukunu "pazar ideolojisine" uygun şekilde kodifiye etmektir. Çünkü sömürünün sürekliliği, ilgili ülke hukukunun sömürüyü içselleştirmesiyle mümkündür. Bunun için de yerli halkın yeni hukuka rıza gösterecek kıvama ge/tiri/lmesi gerekir ki bu görevi de yerli aristokratlar yapacaktır. Babür hanedanlığının müttefiki olan şirketin yüksek bürokrasiyi elde etmek için sergilediği cömertlik, orta ve uzun vadede elde edeceği ticari-siyasi imtiyazlar düşünüldüğünde devede kulak kalır elbette. Lakin burada asıl üzerinde durulması gereken, şeriat hukukunun etkili (hatta büyük ölçüde belirleyici) olduğu bir ülkede sömürünün kalıcılaştırılmasıdır. Bu noktada oryantalizmin yoğun çabası girer devreye. Büyük çoğunluğu Sünni olan Hindistan'daki Müslümanların zihinlerini fethetmek için Hanefiliğin klasik hukuk metinleri tercüme edilir ve şirket hukukçularının erişimine açılır. Böylece yerli halka "Sizin hukuk metinlerinize kıymet veriyoruz!" mesajı verilir. Lakin esas amaç "Yık ve yerine yenisini koy!"dur.[2]

ŞERİATIN EPİSTEMİK OTORİTESİ

Anglosakson beyaz adamın yerli halk için ne düşündüğünü Arnold J. Toynbee şöyle özetler: "Biz Batılılar insanlara "yerli" dediğimizde, onları algılayışımızdaki kültürel rengi dolaylı olarak ortadan kaldırmış oluruz. Onları kendimiz gibi tutkulu insanlar olarak değil, tesadüfen rastladığımız ülkeyi istila eden vahşi hayvanlar, yerel bitki örtüsü ve hayvanların bir parçası olarak görürüz. Onları "yerliler" olarak gördüğümüz sürece yok edebiliriz ya da bugün daha muhtemel olduğu gibi evcilleştirebiliriz ve dürüstçe (belki de tamamen yanlışlıkla değil) ırkı geliştirdiğimize inanırız ama onları anlamaya başlamayız."[3] Bu yaklaşım sömürgeciliğin Avrupa dışı tüm uluslara bakışını özetler âdeta. Öteki üzerinden var olmayı temel kalkış noktası olarak belirleyen beyaz adam gittiği her yerde kendisini merkezde konumlandıracak bir şer/kötülük/öteki yaratmayı şiar edinmiştir. Çatışmayı ilerlemenin muharrik gücü olarak konumlandırmasının bu yaklaşımında etkili olduğu söylenebilir.

İslâm dünyası toplumları modern ulus devlet modeliyle karşılaştığında (ya da bu modeli bir kurtuluş reçetesi görüp ithal etmeye başladığında) en güçlü tepki hiç kuşkusuz, o güne kadar evrensel ölçekte şekillenmiş olan İslâm hukukundan geldi. İslâm, doğası gereği evrenseldi ve belli bir yerelliğe hapsedilerek daraltılmaya hiç müsait değildi. Son Nebi'nin ahirete irtihali sonrasında olağanüstü bir hızla küreselleşmiş, dönemin yerleşik/kurumsal kültürleriyle yüzleşmiş, onların bünyesine uygun olanı verip kendi bünyesine uygun olanı almakta tereddüt etmemişti. İran, Mısır, Roma, Hint kültürlerinin bilim/felsefe havzalarıyla herhangi bir komplekse kapılmadan kurduğu ilişki sayesinde kendi doktrinel zeminini inşa ederek şeriatın epistemik otoritesini ilan etmişti.

Mezhepler/ekoller, bu sürecin sonucunda ortaya çıktı. Her ekol, karşılaşılan yeni durumu şeriatın özne olduğu bir epistemik bağlamda kavrama/anlama/anlamlandırma çabasına omuz vererek mutlak hakikatin farklı veçhelerini beyan etti. İnsan eylemlerinin ahlaki doğasını deşifre eden hukuk ilmi bu ekollerin en hassas olduğu alandı.[4] Şeriatın (ilahi vahiy bilgisi ve nebevi pratik olmak üzere) ana istinatgâh olduğu ortak paydasında buluşan ekoller/mezhepler, karşılaştıkları meselelere çözüm yolları aradı. Bu arayış modern döneme gelinceye kadar çok hukuklu bir sosyal gerçekliğe ilham verdi. Bu sayede Müslümanlar, farklı inanç kodlarına sahip kavimlerle/topluluklarla birlikte yaşama becerisini 20. yüzyıla kadar sürdürmeyi başardı. Ekoller arasındaki farklar şeriatın epistemik otoritesi hakkında ihtilaf ettikleri için değil, "kesinlik" iddiasında bulunmanın İslâm hukukunun ruhuna uygun olmadığına inandıkları içindi. Her iyinin üstünde daha iyi olabilirdi çünkü. Âlimin

1 Wael B. Hallaq, *Şeriat: Teori-Uygulama-Dönüşüm,* çev. Necmettin Kızılkaya, Ekin Yayınları, İstanbul, 2024, s. 421-422.
2 Wael B. Hallaq, *age.*, s. 426.
3 Wael B. Hallaq, *age.*, s. 426.
4 Wael B. Hallaq, *age.*, s. 150.

Âlimin içtihadı onun o günkü bilgi, görgü, tecrübe ve kavrayışının sonucuydu. Her içtihadın sonunda 'En iyisini Allah bilir!' sözü kesinlik iddiasında bulunmayı kerih gören yaklaşımın sonucuydu. Bu yaklaşım asırlarca ilmî/entelektüel dinamizmin muharrik güçlerinden biri olacaktı.

içtihadı onun o günkü bilgi, görgü, tecrübe ve kavrayışının sonucuydu. Her içtihadın sonunda "En iyisini Allah bilir!" sözü kesinlik iddiasında bulunmayı kerih gören yaklaşımın sonucuydu. Bu yaklaşım asırlarca ilmî/entelektüel dinamizmin muharrik güçlerinden biri olacaktı.

Ulus devlet tabiatı gereği homojen, merkezi, disiplinli, otoriter bir siyasi organizasyonu temsil ediyordu. Şiddet kullanma imtiyazını (ki bu imtiyaz sayesinde hukukun işlevselliğini temin edeceğine inanır) kimseyle paylaşmaya niyetli değildir. Denebilir ki modern devletin alametifarikalarından biri bu imtiyazıdır. Hukuk, iktisat, siyaset ve akademi vs. insan hayatının her anına vaziyet etmek ister. Boşluktan nefret eder. Kontrol edemediği anda kendisini büyük bir zaaf içerisinde görür. Foucaultçu söylemle ifade edecek olursak bio-politik emelleri vardır ulus devletin. Bedenler üzerinde tasarruf hak ve yetkisine sahiptir. Vatandaşları kuldur, kendisi ise Tanrı... Kullarından mutlak itaat ve sadakat bekler. Kullarının birbirlerine karşı işledikleri suçları affederken, kendisine karşı işlenen suçları cezalandırması şiddetlidir. Ortak (şerik) kabul etmez. Bilgi-yorum üretme ve yayma imtiyazına sahiptir. Bu imtiyaza göz dikenleri anında bertaraf eder. Kamusal rıza üretimi için özel araçları/enstrümanları vardır. Okullar, enformasyon araçları, akademi, hukuk tümüyle kamusal rıza temini için seferber edilmiştir. Ulusun çıkarları önceliklidir. Bu öncelik, dinin de ulusal çıkar odaklı yorumlanmasını zorunlu kılar. Ulus devlet dinin cihanşümul yanını törpüleyerek yerelleştirir.

Burjuva Protestan kültür kodlarından ilham alan modern paradigmanın ruh üflediği ulus devlet modelini ithal eden İslâm dünyası toplumları milliyetçi söylemin gölgesine sığınarak sömürge karşıtı mücadele vere/bile/ceğini zannetti. Batı'nın askerî, siyasi ve entelektüel "ileriliğini" peşinen kabul eden bu yaklaşım, "Batı'yı mağlup etmek için Batılılaşma" çarpık zihniyetinin mimarıdır. Sömürgeci bilginin ırkçı, seküler, kapitalist ve homojenleştirici özelliğini görmezden gelen bu anlayış, 20. yüzyıl boyunca beyaz adamın etki sahasını olabildiğince genişletti. Geleneksel hukuk normlarından/doktrinlerinden sarfınazar eden halkı Müslüman beldeler, modern hukukun beyaz adama hizmet eden yanını fark etmekte zorlandılar. Türkiye'de Kemalizm, İran'da (1979 Devrimi'ne kadar) Pehlevilik, Mısır öncülüğündeki Arap Ortadoğu'sunda Baasçılık, modern bilginin renk verdiği reformlara öncülük ettiler. Antiemperyalist iddia ile sahneye çıkan bu ideolojiler, Batılı bilgi, fikir ve yorum sistemlerinin eksiksiz bir şekilde kalıcılaşmasına hizmet ettiler. Binaenaleyh ulus devlet ve bünyesinde can bulan milliyetçi ideolojiler oto-kolonizasyonun kullanışlı aparatları olarak rol üstlendiler. Sömürgecilerle aynı siyasi sistemi öneren milliyetçi rejimlerin sömürge karşıtı mücadele örgütlemeleri mümkün değildi. Dahası bu rejimler ulus devlet aygıtının ideolojik endoktrinasyon enstrümanlarını kullanarak modern paradigmanın kavramsal ve kurumsal çerçevesini nihai mutlak(mış) gibi konumlandırmayı (kısmen de olsa) başardı. Bu başarı şeriatın despotik, ilkel, arkaik, primitif, köylü bir bağlama hapsedilmesiyle eş zamanlı gerçekleşti. Aydınlanma ideolojisinin "yazı yoksa tarih yok" klişesinden ilham alarak şifahi/sözlü geleneği muteber kabul etmeyen ulus devletler, dinin (İslâm'ın) tarım toplumlarına mahsus hukuki ilkeler vazettiğine dair 'akademik' literatüre sığınarak "dâhili oryantalizme" destek oldular. Bununla da kalmayarak modern gözlüklerini takıp şeriatın epistemik otoritesini ve merkeziliğini modern bilgiyi kayıracak şekilde tahfif ettiler.

Bilgi, ancak ve ancak insanlığın hayrına vesile oluyorsa meşru ve makbuldür. İlahi vahiy bilgisi ve nübüvvet pratiği mutlak iyidir. İnsanlığın felahı bu mutlak iyiden esinlenen bilgi ile mümkündür.

İSLÂM HUKUKU VE MODERN DEVLET

Avrupa'da beş yüzyılda gelişen ulus devletin İslâm dünyasına ihracı sonrasında ortaya çıkan durum,[5] İslâm hukuku ile modern devlet arasındaki uyumsuzluğun görmezden gelinemeyeceğini ihtar eder. İlk olarak hem ulus devletin hem de İslâm hukukunun toplumu düzenleme ve kendi düzenlerini bozmakla tehdit eden anlaşmazlıkları çözmek için tasarlanmaları gerçeği öne çıkar. Demek ki her ikisinin de kendine mahsus bir düzen kurma iddiası vardır. Kaçınılmaz olarak bu iddianın yaslandığı-beslendiği "epistemik referanslar" olacaktır. İslâm hukuku için bu referans, ilahi vahiy bilgisi-nübüvvet pratiği ve bu bilgi pratikle mütenasip geleneksel birikim iken ulus devlet için kültür, modern bilim, tarih (yoksa da icat edilir), kimi zaman ırk ve coğrafyadır. Öte yandan ulus devlet homojenliği esas alırken İslâm hukuku çeşitliliği öne çıkarır (kesrette vahdet). Bununla birlikte her ikisinin de kanun koyucu olması ve kanun ihdas ederken farklı istinatgâhlardan faydalanması gerçeği... Toplumu organize etme ve anlaşmazlıkları çözme yöntemleri... Biri "iyi vatandaş"lığı merkeze alırken, diğeri mümin/mümine kimlikte ısrar eder. İyi vatandaşla mümin/mümine kimlik her zaman uyumlu değildir. Birincisi ulusal çıkarları önemseyen, mekânı (âdeta) fetişleştiren, ulusal sınırları ilahi sınırlara tercih eden, yasal bir organizma olan devleti kendi hayatı üzerinde tasarrufta bulunmaya yetkili gören, kamusal-özel ayrımını meşrulaştıran, helal-haram sınırlarını gözetme zarureti olmayan bir gerçekliğe işaret ederken; diğeri insanlık ölçeğinde düşünmeyi, eylemeyi, üretmeyi, hakkaniyet ve adalet eksenli hareket etmeyi, kendi kavmi aleyhine de olsa doğruluktan ayrılmamayı, insan hayatı üzerinde mutlak tasarruf sahibinin Allah olduğunu, kutsal kitabın ve son nebinin rehberliğinin/otoritesinin tüm kavmi-ulusal çıkarların üstünde olduğu gerçeğini içerir.

Nitekim ulus devlet paradigmasına angaje olan halkı Müslüman beldeler, bugün Gazze/Filistin örneğinde de açıkça müşahede edileceği üzere, meseleyi bölgesel bir bağlama hapsederek, şeriatın "Müslümanların birbirini koruyup gözetmesi" ana ilkesinden uzaklaşmıştır. Dahası nebevi geleneğe işaret etmesi bakımından mübarek Kudüs yalnız bırakılmış, sadece Filistinlilerin meselesiymiş gibi bir algı oluşturularak konjonktürel kutsallıklara kurban edilmiştir. Kudüs'ün Haçlı-Siyonist apartheid rejimi tarafından barbarca-vahşice sömürgeleştirilmesi, büyük katliamlara ve acımasız mahrumiyetlere maruz bırakılması, ulus devlet paradigmasının Müslümanlar için ne büyük bir bela/felaket olduğunun anlaşılması için kâfidir aslında. Lakin gelinen noktada bu beladan kurtulmak yerine yeni ulus devletler inşa etmek suretiyle sömürgeci mevcudiyetin ekmeğine yağ sürülmek isteniyor. Şirketokrasi kültürünün çıkarlarına hizmet eden megaloman-narsist-bencil, otoriter, totaliter liderlerin/rejimlerin serpilip palazlandığı bir tarih/zaman kesitinde bu belalarla yüzleşmek zorlaşıyor. Bu liderler ve rejimler halkları paryalaştırıyor, düşünemez-akledemez hâle getiriyor. Tekno-endüstriyel ilericilik safsatasıyla uyuş(turul)an kitleler, kesintisiz hegemonya üreten dijital sömürgeciliğin ve faşizmin anaforunda debeleniyor. Niteliğin egemenliğini şiar edinen örgütlü mücadele kültürünün inşası için her zamankinden daha çok bugün dayanışmaya ihtiyaç var.

Hem ulus devlet belasıyla yüzleşmek hem de beyaz adamın aydınlanma ideolojisi aracılığıyla küresel ölçekte cari kılmaya çalıştığı sömürgeci/ırkçı/kapitalist mevcudiyetin surlarını paramparça etmek için, iktisadi, içtimai, siyasi, hukuki, ahlaki bir bilgi sistemine işaret eden şeriatın gölgesine sığınmaktan başka çare görünmüyor. Bilgi, ancak ve ancak insanlığın hayrına vesile oluyorsa meşru ve makbuldür. İlahi vahiy bilgisi ve nübüvvet pratiği "mutlak iyi"dir. İnsanlığın felahı bu mutlak iyiden esinlenen bilgi ile mümkündür. Beyaz adamın ürettiği bilgi bugüne kadar insanlığın aleyhine bir gerçeklik inşa etti. Fesadı ve tuğyanı yaygınlaştırdı. Şeriatın müdafaa edilmesini şart koştuğu beş evrensel ilkeyi (mal, can, nesil, akıl, din emniyetini) ifsat etti.

5 Wael B. Hallaq, *age.*, s. 409-411.

DUYARSIZLAŞAN İNSANLIK VE ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

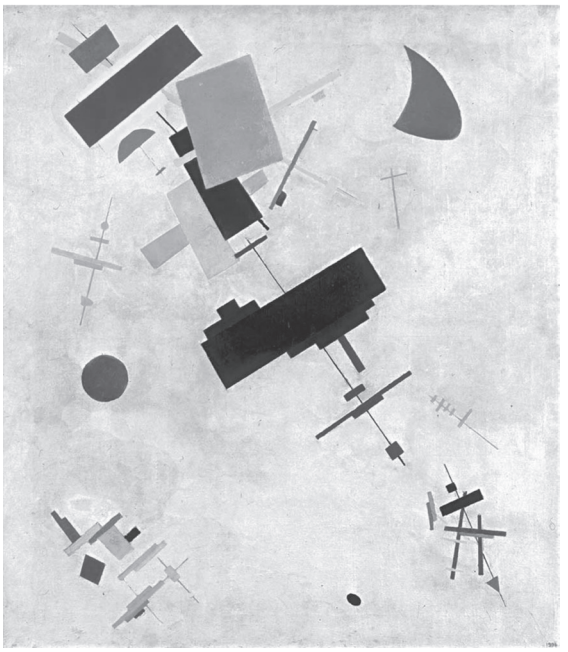
MEHMET FURKAN ÖREN

İnsanlar tarih boyunca geçmişe özlem duymuş ve nostaljiyle bakmışlardır. Yaş kemale erdiğinde "nerde o eski günler" şeklindeki serzenişler, insanın kendi tarihine bağlılığının dış yansımalarından biridir. Bu genel eğilimin köklü geçmişi Sokrates'e atfedilen "günümüz gençleri bozuldu" şeklindeki yaklaşımıyla örneklendirilebilir. Tarih boyunca her jenerasyon kendi gerçeklerini, değer yargılarını, ilişki biçimini, iletişim tarzını, sosyal eğilimlerini muhafazakâr bir çerçevede konumlandırmıştır. Değer yargıları, toplumsal kabuller ve teamüller kolay bir şekilde değişmezler. Eski alışkanlıklar ve kamusal görünürlük kazanan bütünsellikler değişim süreçlerine karşı çeşitli kaygılar besler ve direnç noktaları oluştururlar. Peki, toplumsal değişim ve dönüşümlere karşı ortaya çıkan kaygılar basit bir savunmacı refleksle açıklanabilir mi? Tarihî süreçler göz önüne alındığında insanlık iyiye mi gitmekte yoksa zamanla artan bir dejenerasyonla mı mümeyyiz olmaktadır?

Bir bütün olarak İslâm düşünce sisteminin ve tarih anlayışının insanlığın ilerlediği istikamet hususunda karamsar bir karaktere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kimi İslâm düşünürleri ekmeliyet listesini sıralarken Hz. Muhammed (s.) dönemini çıkış noktası sayar. Buna göre ekmellik ve erdemlilik durumu, Hz. Muhammed ve arkadaşları (sahâbaler), tâbiîn, tebeu't-tâbiîn şeklinde ilerleyerek sürer. Zaman ve tarih ahire doğru gider. Bu gidişe belli bir dejenerasyon eşlik eder ve bu süreç kıyametin kopmasıyla hitama erer. Kimi hadis kitaplarında ve İslâm içerikli kaynaklarda kıyamet alametleri içerisinde büyüklü ve küçüklü günahların sayılması bu dejenerasyonun varacağı yerin nasıl bir hâl alacağıyla ilgilidir. Buna göre cehaletin çoğalması, içkinin yaygınlaşması, zinanın artması, çobanlık yapanların inşaat yapmakta birbirleriyle yarışması, toplumsal duyarlılıkların azalması gibi pek çok menfi olay, kıyametin gelişinin ayak sesleri olarak kodlanmaktadır.[1] Elbette ki bu konu spekülatif boyutlara sahiptir ancak İslâm tarihi içerisinde her dönem ahir zaman sayılmıştır. Hatta peygamberden kısa bir süre sonra kıyamet alametlerinin çıktığı şeklinde yorumlar görmek de mümkündür.

Tarihin iyi olmayan bir seyre sahip olduğu ile ilgili görüşler, sadece İslâm düşünce sisteminde yoktur. Hem modern bilgi sisteminde hem de pek çok düşünce biçiminde dünyanın sınırlı kaynaklara sahip olduğuyla ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Gelecek jenerasyonların daha iyi bir zeminde ve toplumsal şartta yaşamayacaklarını salık veren öngörüler bulunmaktadır. Sıklıkla dile getirilen su savaşları gibi tezler, bu durumun sadece maddi örneklerinden birisidir. Özellikle 19. yüzyılda sanayi bağlamındaki dönüşümler ve bunların günümüze doğru ivme kazanarak artan karakterinin, sosyal yapıyı dramatik biçimde değiştirdiği ile ilgili gözlemler bulunmaktadır. Tarihin güncel kesitinin ve bunun varacağı yerin iyi durumlara işaret

1 Detay için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyamet Alâmetleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/522-524.

etmediğine vurgu yapan onlarca tez görmek mümkündür. *Kamusal İnsanın Çöküşü*,[2] *Akışkan Modernite*,[3] *Risk Toplumu*[4] gibi metinler, günümüz toplumunun sorunlu karakteriyle ilgili tasvirleri içermektedir. Sıkça tartışılan trans-hümanizm, post-hümanizm, post-truth gibi yaklaşımların da günümüz toplumsal yapısıyla ilgili iyimser tablolar çizmediğini söylemek mümkündür. Bu analizlerden çıkan resmin genel teması, insanlığın iyi bir yere gitmediğidir. Tasvirler, toplumsal yapının kötüye gittiğini salık veren söylemlerin tipik bir nostalji olmanın ötesindeki boyutlarına işaret etmektedir. İnsanların giderek birbirinden soyutlanan, duyarsızlaşan, hatta bencilleşip vicdansız bir karakter kazanan yönlerini görmeye ufak bir gözlem yeterlidir. Bugün insanlar hiç olmadığı kadar kalabalık ortamlarda yaşamasına rağmen yalnız yaşamaktadırlar. David Riesman'ın Amerika toplumunu analiz etmek için kullandığı "yalnız kalabalık" ifadesi günümüz toplumunun karakteristik özelliklerinden biridir. [5]

2 Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. Serpil Durak-Abdullah Yılmaz (İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996).

3 Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite: Dünyadan 44 Mektup*, çev. Pelin Siral (İstanbul, Habitus Yayınları, 2011).

4 Ulrich Beck, *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*, çev. Kâzım Özdoğan-Bülent Doğan (İstanbul, İthaki Yayınları, 2011).

5 David Riesman, *Yalnız Kalabalık: Amerikan Toplumsal Karakterinin Değişimi Üzerine Bir İnceleme*, çev. Yeşim Erdem (Ankara, Heretik Yayınları, 2016).

KUL HAKKI ÇALIŞTAYI VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Dönemlerin ruhu, anlayışları, beklentileri ve trend yaklaşımları kimi kavramları gündelik hayatın ve toplumsal iletişimin merkezine yerleştirirken, bazı kavramların ise yok olmasıyla sonuçlanmaktadır. Türk toplumunda bir dönemler sıklıkla kullanılan diğerkâmlık ve ülfet gibi faziletlerin yerini artık bireycilik, eşitlik ve bencil bir benliğe işaret eden dünyevi kavramlar almıştır. Komşuluk ilişkilerinin azaldığı, insanların kendi dertlerine odaklandığı, kendi öznel dünyalarına döndüğü günümüz şartlarından başkası ile ilgili duyarlılıklara işaret eden yardım severlik, destek olma, kol kanat germe, sahip çıkma, gerektiğinde başkası için riskler alma önemli bir değer olmanın yanı sıra hatırlanması gereken bir olgu olarak da önemli bir ihtiyaçtır.

İslâm geleneğinde önemli bir yeri bulunan, hayatta büyük bir alan tutan fakat gündelik hayatımızda eski dinamizmini kaybettiği anlaşılan kul hakkı hassasiyetinin yeniden gündeme getirilmesi, tartışılması ve hatta mümkünse işler kılınması sosyal bir gerekliliktir. Mütedeyyin toplumda önemli bir yerinin bulunduğu konusunda şüphe duyulmayan kul hakkının mevcut durumuna ilişkin derli toplu çalışmalar yoktur. Bununla beraber meseleyi gündeme getirmeye çalışan, akademik camianın dikkatine sunan faaliyetlerin de insana sürur verdiğini söylemek gerekmektedir. Günümüz İslâm toplumunda artan toplumsal sorunlar karşısında çözüm arayışları bağlamında 5-6 Ekim 2024 tarihlerinde İstanbul Türk Ocağı'nda düzenlenen kul hakkı çalıştayında iki gün boyunca kul hakkı bütün boyutlarıyla tartışıldı. Türkiye'nin farklı üniversitelerinden akademisyenlerin ve bu meseleyi düşünen araştırmacıların katıldığı çalıştayda iki tebliğ sunuldu ve bu tebliğler merkeze alınarak müzakereler yapıldı. Birinci günde Muhammed Özdemir, hazırladığı "21. Yüzyılda Kendine 'Merkezi Deneyim' Arayan Bireyselleşmiş Toplumlarda 'Kul Hakkı'nın veya 'Kullar Hukuku'nun Felsefi Çerçevesi" başlıklı tebliğinden hareketle İslâm âleminin günümüz küresel dünyasındaki konumuna ilişkin genel bir çerçeve çizdi ve ABD özelinde Batı hegemonyasına vurgu yaptı. Birinci günde bu bağlam-

da İslâm ülkelerindeki tartışmaların küresel çaplı gelişmeleri de dikkate alması gerektiği üzerinde duruldu. İkinci günde ise Abdullah İnce ve Emine Yiğit Aras, hazırladıkları "Türk Toplumunun Gündelik Hayat Pratiklerinde Kul Hakkı" başlıklı metinden hareketle kul hakkının Türkiye'deki durumuna ilişkin birtakım veriler sunarak tartışmanın zenginleşmesine katkı sundular. İkinci günde, bu sunum bağlamında Türk toplumunun güncel durumu ve neler yapılması gerektiği ile ilgili tartışmalar yapıldı. İki gün boyunca kul hakkının farklı boyutlarıyla tartışıldığı çalıştayda kul hakkı bağlamında Müslüman toplumun toplumsal görünümlerinin iki temel faktör çerçevesinde betimlendiğini söylemek mümkündür.

YEREL SORUN KÜRESELDİR, ÇÖZÜM DE KÜRESEL OLMALIDIR

Yaklaşık birkaç yüzyıldır Müslümanlar kendi dinamikleri ve sosyal sorunlarıyla baş başa değildirler. Diğer bir ifadeyle 19. yüzyılda Batı'da başlayan gelişmelerle birlikte Müslümanlar çoğunlukla öznesi olmadıkları sorunların nesnesidirler ve bu sorunları artık kendi öznel dinamikleriyle çözme durumları kalmamıştır. Kul hakkı daha çok İslâmî bir tecrübedir. Bu çerçevede kul hakkındaki kul kavramı geleneksel kodları itibarıyla Allah'ı hesap verilecek nihai mertebeye yerleştirmektedir. Modern zamanlarla birlikte kul kavramının ima ettiği içerimler muğlaklaşmıştır. Çünkü modern dünyada kul kavramının mesuliyet sahibi kişiyi Allah'a mı, devlete mi, uluslararası hukuka mı yoksa başka bir şeye karşı mı sorumlu tuttuğu anlaşılmazdır. Günümüzde dünya sisteminin hukuki temelleri İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha çok ABD'nin belirleyici olduğu Batı bloku tarafından atılmıştır. Bu küresel çerçeve, soğuk savaşın bitimiyle birlikte ekseriyetle ABD'nin domine ettiği bir değerler manzumesine oturmaktadır. Bu durum siyaset, ekonomi, hukuk, eğitim başta olmak üzere toplumsal dinamikleri ve insan ilişkilerini etkilemektedir.

Müslüman toplumunda kul hakkı gibi organik bir kamusallığa ve toplumsal dinamiğe dayalı bir anlayışın küresel bağlamlardan bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyecek olması, küresel etkilerin boyutlarının anlaşılması açısından dikkate değerdir. Bu durum, Batı tipi insani

İnsanların giderek birbirinden soyutlanan, duyarsızlaşan, hatta bencilleşip vicdansız bir karakter kazanan yönlerini görmeye ufak bir gözlem yeterlidir. Bugün insanlar hiç olmadığı kadar kalabalık ortamlarda yaşamasına rağmen yalnız yaşamaktadırlar.

yaklaşımların gündelik hayatın pratiklerine de aksettiğinin önemli bir göstergesidir. Onlarca yıldır özellikle siyaset, bilgi ve iktisadi noktada Batı değerleriyle yüzleşme arayışını somutlaştıran İslâmî düşünce geleneğini savunan yaklaşımların küresel etki üretecek, insani rızaya dayalı bir model önermeleri şarttır. Yakından bakıldığından gündelik hayat pratiklerini ve insan ilişkilerini etkileyen en önemli iki aracın para ve teknik olduğu görülmektedir. İbn Haldun'un üzerinde durduğu gibi para rahat ve refah getirmekte, ne var ki toplumsal bağları da çözümlemektedir.[6] Teknoloji konfor üretmekte ve bireyselliği tetiklemektedir. Teknik ve para refah ve konforu ürettiği için insani talebi artırmakta ve kendine göre yeni anlayışlar üretmektedir. Sanayi devrimi ile pimi çekilen akıllı telefonlar, internet vb. araçlar olmazsa belki de bizler onlarca yıl önceki atalarımızın gündelik hayat pratiklerini uygulayacaktık. Oysa teknik o kadar hızlı gelişiyor ve kendisiyle birlikte yeni pratikler getiriyor ki büyüklerle küçükler arasında dramatik farklılıklar ortaya çıkarıyor. Örneğin kırk yıl önce çocukların bütün oyunları, oyuncakları bizzat sokakta, reel hayatın içinde ve kendi sosyal şartları bağlamındaydı. Oysa bugün çocukların oynadıkları oyunların tamamı sanal ortamlarda ve dijital platformlardadır. Bu çerçevede yeni jenerasyondan bir önceki jenerasyonun reflekslerini beklemek imkânsızlaşmaktadır. Özetle ABD'nin öncülük ettiği Batı tipi konfor ve refahın ürettiği neticelerin bedeli sosyal izolasyon ve bireyselleşme olarak öne çıkmaktadır. Bu da içsel bir işleyişe bağlı olan ve toplumsal duyarlılığı refere eden kul hakkı bağlamında negatif bir etki şeklinde

6 İbn-i Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2004).

tezahür etmektedir. Küresel süreçlere katılan Türk toplumunun sosyal bağları zayıflamakta, duyarsızlıklar artmakta ve geleneksel değerleri yozlaşmaktadır.

DEVLET HER ŞEYE ÇÖZÜM BULAMAZ

Çalıştayda İnce ve Aras tarafından yapılan sunumun önemli problem alanlarından birisi devletin bütün süreçleriyle ideal bir toplum oluşturup oluşturmayacağı hususuydu. Özellikle çalıştayın ikinci gününde katılımcıların tartıştığı önemli hususlardan birisi vatandaşlık hak ve ödevlerinin kalıcı bir toplumsal birliktelikteki rolü ve insani duyarlılığa etkileriyle ilgiliydi. İnsan eliyle üretilen caydırıcı sistemlerin, cezalandırma biçimlerinin kriminal vakaları ve haksızlıkları ortadan kaldıramayacağı uzunca bir süredir ortaya çıkmış bulunmaktadır. Öyle ki bazen hukuk sistemleri ve cezalandırıcı yasalar bizzat haksızlığın bir aracına da dönüşebilmektedir. Kul hakkı olayının esprisi helalleşmektir, hukukun özelliği ise birtakım araçlarla, belgelerle bir şeyleri ortaya koymaktır. Alatlı'nın yerinde tespitiyle helalleşmek mahkemede dava kazanmaktan daha erdemlidir. "Çünkü her yasal hak helal değildir ve olamaz, iflas eden kardeşinizin haraç mezat satışa çıkarılan evini satın almanız yasal hakkınız olabilir. Ama helal değildir."[7] Öte yandan günümüzde hukuk maliyetli bir olaydır. Ufak bir olay için bile onlarca ay beklemek, pek çok masrafa girmek gerekmektedir. Nitekim İnce ve Aras tarafından referans verilen İGİAD araştırmasında meşru şiddeti kullanma tekelini elinde bulunduran devlet organizasyonunun bir parçası olan kamu kurumlarında ötekine yönelik duyarlılıkların az olup, haksızlıkların fazla olması bu çerçevenin bir biçimi şeklinde okunabilir.[8] Öte yandan onlarca defa çeşitli cezalar aldığı halde kriminal vakaları sürdüren kişilerin olması, devlet eliyle ve hukuk sistemiyle her şeyin çözülemeyeceğini göstermektedir. Modern sistemler ve panoptikon uygulamalar her kişiyi her yönüyle takip edemez. Bu açıdan bireylerin kendi iç seslerine, benliklerine ve gönüllü katılımlarına dayalı sistemlerin daha başarılı olacağı kuşkusuzdur.

Pek çok düşünür bir savcı ve yargılayıcı olarak vicdana göndermede bulunur. Dostoyevski'nin meşhur eseri *Suç ve Ceza*'nın kahramanı Raskolnikov'a işlediği suçu itiraf ettiren şey vicdandır. Ne var ki vicdan, apriori bir şey değildir. Harekete geçmek ve birtakım aksiyonlar almak için belli hazırbulunuşluluklara ihtiyaç duymaktadır. Kul hakkı bağlamında vicdanı tetikleyen şey, ilahi inanışla ilgilidir. İslâmî açıdan kişi her yerde hazır ve nazır, hiçbir şeyin kendisinden saklanmayacağı Allah'ın rızasını ancak bir başkasının hakkına riayet ettiği sürece kazanabilir. İslâmî terminolojide diğerleriyle ilgili duyarlılıkları teşvik eden yüzlerce kaynak, ifade ve doküman bulmak mümkündür. Modern devlet Freud'un yaklaşımıyla Tanrısal tahtın üzerine oturdu ve bütün bireysel formülasyonların merkezine vatandaşlığı koydu. Toplumsal süreçleri birtakım yasa, yönetmelik ve mevzuatlarla belge diline çeviren modern devlet, insanları içsel motivasyona yöneltecek belli bir ruh oluşturamadı. Merkeze bilimsel verileri koyan bu sistem, suç ve cezayı ispat, bilgi ve belgeyle sınırlandırdı. Modern seküler bir birey için işlediği bir suçun kusuru ancak şüpheli bir delilin suç mahallinde bulunmasıyla mümkündür. Bugün devasa bütçelere ulaşan kriminoloji bilimi, güvenlik bürokrasisi ve pek çok unsur toplumsal erdemin, duyarlılığın artışına kaynaklık etmiyor. Modern devlet bütün bir varyasyonuyla hiçbir şeyin bireyin vicdanına bırakılmayacağını var sayar.

Oysa motive edilmiş, yapılandırılmış ve belli erdemlerle teçhiz edilmiş vicdanların olduğu kamusal bir alanın insanı mesrur edeceği tartışmasızdır. Özetle kul hakkı iman etrafında yönlendirilmiş vicdana sahip sosyal bağlamların içerisinden ortaya çıkmış bir tecrübeyken, modern zamanlarla birlikte eski önemini kaybetmiştir. Bununla birlikte hâlen gündelik hayat formları içerisinde kendisini hatırlatan bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir. Yapılması gereken şey, kul hakkı çalıştayı örneğindeki gibi, konuyu gündeme getirmek, asli toplumsal değerlerimizin tezahür edeceği arayışları sürdürmektir.

7 https://www.youtube.com/watch?v=ivR-qoYx0LA (Erişim, 17.02.2025)

8 https://igiad.org.tr/images/Tu%CC%88rkiye_I%CC%87s%CC%A7_Ahlak%C4%B1_Aras%CC%A7t%C4%B1rmas%C4%B1_2023.pdf (Erişim, 16.02.2025)

SELEFİLİKLE İLGİLİ GÜNCEL TARTIŞMALAR

YAKUP ÇETİNKAYA

Gündelik hayhuy içinde ve kuru gürültüyü andıran medyatik bombardıman altında farklı şekillerde değerlendirilen Selefiliğin genelde dünyadaki özelde ise Türkiye'deki durumu ve buna dair söylenenler dinî, siyasi, ilmî ve toplumsal boyutlarıyla dikkat çekmektedir. Hemen belirtelim ki lügat anlamı itibarıyla selefi kelimesi izafi bir anlama sahiptir. Çünkü birbiri ardına gelen tüm zamanları içermektedir. "Selef kendisinden sonraki zamanlar için selef (önce) iken, kendisinden önceki zamanlar için halef (sonra) denir."[1] Sabit vasfı kazanan ıstılahi anlamıyla ise Selefilik, kökleri İslâm'ın ilk üç nesli olan selef-i sâlihîne dayanan bir anlayıştır.[2] Buhari ve Müslim'de Abdullah bin Mesud'dan rivayet edilen bir hadise göre kesinleşmiş manası Hz. Muhammed (s.) ümmetinin ilk üç asrıdır.[3] Fakat bunun ötesinde siyasi içerimleri bulunan hareketin Türkiye'de ortaya çıkışı, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selefi yorumların farklı saiklerle taşınmasıyla irtibatlıdır.

Ülkemizde Selefi fikirlerin kökenleri 16. yüzyıla uzansa da özellikle son yıllarda internet ve sosyal medya aracılığıyla bu düşünceler ivme kazanmış, başka bir olguya dönüşmüştür. 11 Eylül ve Arap Baharı sonrasında dünyada "İslâm köktenciliği" ve "siyasal İslâmcılık" eksenli eleştirilerin artmasıyla beraber Selefiliğin tarihi, ilkeleri ve özelliklerini tasvir ederken aktüel durumları da işin içine katan yayınların sayısında ciddi bir artış görülmüştür. Hâl böyle olunca akademisyenler Selefi tavır ve tutumları besleyen zihniyeti eleştireyim derken oryantalistlerin zokasını yutmuş, farkında olmadan ve anlama çabasının ötesine geçerek İslâm düşüncesinin değerli isimlerini indirgemeci bir dile kurban etmişlerdir. Ayrıca siyaset ve dil oyunları yaparak İslâm dünyasında ve Türkiye'de -İmam Hatipler ve İlahiyatlar dâhil- modern eğitim kurumlarından geçenlerin İslâm anlayışlarının tümünü "Yeni Selefilik" parantezi üzerinden açıklamanın problemli gözüktüğü kaydedilmelidir. Tarihsel temellere ve kültürel birikime gönderme yapma iddiası taşısa da böylesi okumaların geneli Cemil Meriç'in tabiriyle "kendi zihinlerine giydirilmiş deli gömleklerinin" üstünü örterek İslâmcılık eleştirisi yapmaktadırlar.

Bu izahattan sonra şimdi esas meselemize gelebiliriz: Kendilerini Selefi veya muvahhidûn (tevhid öğretisi sahipleri) diye takdim eden çevrelerin dikkat çekici bir tarzda tüm propaganda unsurlarını yerinde ve dakik bir tarzda kullanmalarına rağmen ilmî temelleri zayıf kalmıştır. Mesela İbn Teymiye'nin tevhid telakkisinden yola çıkarak bir inşa ve ihya sürecinin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yoran mütefekkir İsmail Raci Faruki'nin entelektüel çabasını bahsi geçen gruplarda görmek imkânsızdır. Bu makalede, tecrübelerimin yanında Selefi kesimle mülakatlarımdan yola çıkarak Selefiliğin bazı problemlerine dikkat çekmeye çalışacağım.

1 M. Said Ramazan el-Buti, *Selefiye. İslâmi Bir Ekol Mezheb Değil Zamansız Bir Aşamadır,* çev. Vechi Sönmez, Bedir Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.
2 M. Sait Özervarlı, "Selefiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, https://islamansiklopedisi.org.tr/selefiyye (01.01.2025).
3 M. Said Ramazan el-Buti, *age.*, s. 7.

TARİHÎ SÜREÇTE SELEFİLİĞİN TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİMİ

Akademik incelemeler Selefiliğin Türkiye'deki serencamını 16. yüzyıla kadar uzatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadızadeliler hareketiyle bir dönem güçlü bir rüzgâr esse de toplumda ciddi bir karşılık bulamadığı söylenebilir.[4] 20. yüzyılın başına gelindiğinde ise yaşanan olumsuzluklarla beraber İslâm toplumlarında "Nerede hata yaptık?" sorusunun alternatif bir cevabı konumuna yerleşti Selefilik. Millet-i İslâm'ın kültür ve medeniyet yapısını, tefekkürünü ıslah etmek; vakıa ile olması gereken arasındaki tenakuzu gidermek gerektiği vurgulandı. Bu çerçevede "Bizler dinin özünden uzaklaştık ve bu sebeple İslâm'ın özüne dönmeliyiz, bu da ancak Selefin tuttuğu yol ile mümkündür." denildi. Eğitimin yaygınlaşmasıyla hakikatin ve bilginin birliğinin sağlanacağını savunanlar günden güne artmaya başladı, Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh'un oluşturduğu ilmî ortam bu sürecin daha da hızlanmasını sağladı.[5]

Tüm bunları destekleyen bir diğer hadise ise öncesi bulunmakla beraber siyasi veçheleri 20. yüzyılın başında daha bariz hâle gelen Suudi Arabistan'daki Vehhabilik[6] hareketiydi.[7] Katı ve dar bir din yorumuyla irtibatlı olarak bu anlayış, bidat ve hurafelere battığını iddia ettiği Müslümanların bir kısmını dışlamakla kalmıyor, müşrik olduklarını düşündüğü için onlara karşı kuvvet kullanmayı caiz görüyordu. Şu var ki bahsi geçen zaman diliminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Vehhabi etkisi sınırlı kaldı.[8]

Ancak Suudi Arabistan'ın Selefi hareketi desteklemesi, bunun özellikle geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'ye de yansımasını sağladı. İslâmî canlanma döneminde Selefi fikirler hem Mısır hem de Suudi kaynaklarından Türkiye'ye intikal etti.[9]

Her ne kadar 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Selefi fikriyat yaygınlık kazanmaya başladıysa da bu daha çok okuryazar kesimle sınırlı kalmıştı. Selefi hareketin öncekilerden daha farklı bir anlayışla yayılması ile tedhişçi Irak Şam İslâm Devleti'nin (IŞİD) 2010'larda Ortadoğu sahnesinde etkili bir aktör olarak ortaya çıkışıyla paralellik gösterdi. Sahanın tozu dumanı, kanı ve dehşetiyle sosyal medya aracılığıyla ciddi bir yayılma vuku buldu. Ayetlerin okunmasında, ilahi kelamın içerdiği rahmetin ve bağışlayıcılığın tamamen es geçildiği söylemsel bir yer değiştirmeyle, İlahi Kelam sadece bazı şeri hükümlere indirgendi, bu ise şiddetin kutsanmasıyla neticelendi. Oysa Hz. Peygamber'in sünnetini ve O'nun ruhunu benimseyerek O'nun zihniyeti doğrultusunda yol alanların Nahl Suresi'nde (16/135) belirtildiği üzere hikmet ve güzel öğüdü esas alarak en güzel şekilde mücadele etmeleri gerekirdi.

Öte yandan, olaylara mesafeli yaklaşmayı ve hafıza kaybına sığınmamayı öğütleyenlerin çarpıtmalarına da dikkat çekmek gerekir. Örneğin, Türkiye'de İslâmcılık ve AK Parti iktidarını eleştirel bir şekilde ele alanların hem İslâmcıları hem de mevcut iktidarı zan altında bırakmak amacıyla "Selefi" ithamını kullandıkları gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Suriye'deki gelişmeler bilhassa 15 Temmuz darbe girişimi akabinde Türkiye'nin "Yeni Selefilikle Kemalizm'in çekişmesine" kurban edildiği anlamına gelecek metinler yayımlandı. Bunun da ötesinde Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırladığı *İslâm Ansiklopedisi*'nin perspektifinin "Yeni Selefilik" çerçevesinde şekillendiği iddia edildi. Bu yazıda son derece tartışmalı olan ve ayrıntılı olarak tahlil edilmesi gereken böylesi iddialar üzerinde durulmayacak, daha spesifik konumdaki Selefi grupların yaklaşımlarına değinilecektir.

4 Yakup Çetinkaya, *Mülteka'l-Ebhur'un Osmanlı Hukukundaki Yeri ve Önemi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022, s. 16.

5 Muhammed Abduh vd., *Bir Hayat Üç Bakış*, çev. Yakup Çetinkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 2023, s. 25.

6 Esasında ilk bakışta bağımsız bir mezhep gibi görünse de Vehhabilik Suudi Arabistan'ın benimsediği Selefilik anlayışının bir adlandırmasıdır ve aynı zamanda dinî ve siyasi bir hareketi ifade eder. Bu durum, Selefiliğin parçalı yapısını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

7 Kuruluş dönemi hakkında detaylı bilgi için bk. İbrahim Abdulkadir Mazini, *Prens Faysal'ın Misafirleri,* çev. Yakup Çetinkaya, Pınar Yayınları, İstanbul, 2024.

8 Osmanlılarda Ahmet Cevdet Paşa'dan itibaren Vehhabiliği eleştiren metinler kaleme alınmıştır. Bk. Fatih M. Şeker, *Osmanlılar ve Vehhabilik*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007.

9 Ahmet Yalçın, "Türkiye'de Etkili Selefî Bir Şahıs: Ziyaeddin El-Kudsi ve Hakka Davet Cemaati", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 8/2 (Aralık 2022), s. 182-200.

SELEFİ GRUPLAR VE AYRIŞMALAR

Hiç şüphe yok ki kendilerini Selefi düşünceye yakın gören topluluklar Türkiye'de ciddi bir karmaşa yaşamaktadır. Selefilik, katı bir dinî yorum getiren bir akım diye bilinse de hareketin içindeki bölünmeler göründüğünden çok daha derindir. Birbirinden ayrılan birçok Selefi grup, liderlerinin yorumlarına sıkı sıkıya bağlıdır ve genellikle her biri diğerini yanlış görüp tekfir etmektedir. Bu, Selefi hareketin genel zayıflığını ortaya koyan temel unsurların başında gelmektedir.

Çoğu grup mensubiyetlerini Selefi kimliğiyle belirtmek yerine kendilerini tevhid ehli veya sünnet ehli gibi terimlerle tanımlamaktadır. Elbette bu, toplumsal kabul görmek maksadıyla seçilen bir strateji olması hasebiyle tam bir sofistlik yahut ters sözcülüktür. Ancak bahsi geçen grupların, ifrat ve tefritten kaçınma, aşırı uçları reddetme, orta yolu tespit etme ve ona sarılma bakışından uzaklıkları dolayısıyla kendi aralarında dahi uzlaşmaya varamaması, Selefiliğin zayıflamasını beraberinde getirmektedir. Söz konusu yaklaşımı benimseyenlerin sayısı Türkiye'de epeyce sınırlıdır ve toplumun genel dinî yapısına kıyasla parmakla sayılabilecek kadar azdır. Bu grupların büyüyememesinin başka sebepleri bulunmakla beraber en önemli husus yapıların birbirlerini sürekli tekfir etmeleri ve aralarındaki derin ayrışmalardır. Selefi liderler, halk arasında bazılarının beğenisini kazandıkça etraflarında bir grup oluşturur fakat aynı zamanda, diğer Selefi grupları dışlayarak tekfir söylemini devreye sokarlar. Mevzubahis ayrışma, Selefi hareketin büyümesini engellemekle kalmaz, bir bütünlük oluşturmasını da imkânsız hâle getirir.

Esasında Selefilik adı altında tarih sahnesinde gördüğümüz yapıların üzerine kurulduğu 10 temel kavram vardır. Bunlar tağut (buna bağlı olarak "oy kullanma" meselesi), muhakeme, şirk, tevhid, bidat, tekfir, şeriat, devlet, taaddüd-i zevcât (çok eşlilik), hitabet şeklinde sıralanabilir. Burada söz konusu kavramların tümünü tek tek açıklamak yerine diğerlerini de bir şekilde içeren tekfirden bahsetmek yeterli olacaktır. Altını çizerek belirtmek gerekir ki selefi grupların toplantılarında en çok ve sürekli tartışılan konuların başında tekfir olgusu gelir. Tekfir, bir

Yusuf el-Karadavi

Müslümanı veya bir grubu İslâm dairesinden çıkmış yani kâfir olarak ilan etmektir[10] ve İslâm hukukunun yanında kelam ilminde de son derece ağır bir ithamdır. Zira bir kişiyi ya da grubu tekfir etmek, onların imanını ve İslâm'a mensubiyetini tartışmaya açmak demektir. Türkiye'deki Selefi grupların bir kısmı, oy kullananları tağutun destekçisi konumuna yerleştirerek tekfir etmekten geri durmaz. Ayrıca sufiler, Said Nursi'nin talebeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli, devlet organizması içerisinde görev alan herkesi veya kendilerinin yanında durmayan diğer İslâmî toplulukları da tekfir ederler. Öyle ki Filistin'de mücadele eden ve bu yolda şehit düşen İsmail Haniye ve Yahya Sinvar gibi önemli isimleri bile şehit saymayanlar vardır. Selefi liderlerin etkisi altına girenler, annelerini, babalarını hatta eşlerini dahi tekfir ederek işi ailelerini dağıtma noktasına vardırmaktadır. Bu durum, zaten son derece zor şartlarda bir arada tutunan aileler için yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bu gibi tutumları sebebiyle bir kısım Selefilerin fitne ortamını körüklediği açıktır.

Tekfir kavramı İslâm tarihinde ciddi ölçüde tartışılmıştır. Özellikle Hariciler gibi bazı fırkaların tekfirci tavır ve tutumları, Müslüman toplumlarda bölünmelere ve iç çatışmalara yol açmıştır. İslâm âlimleri arasında genel kabul gören görüşe göre, bir Müslümanın tekfiri son derece hassas bir meseledir, çünkü bir kişinin imanını sorgulamak ve onu İslâm dairesinden çıkarmak vebaldir. Tekfirin yersiz kullanımı ise toplum-

10 Yusuf Şevki Yavuz, "Tekfir", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir (01.01.2025).

Yusuf el-Karadavi gibi çağdaş İslâm âlimleri, Selefilerin çoğu zaman ayetleri bağlamlarından koparark hüküm vermelerini eleştirerek, onların İslâm'ın hikmetini göz ardı ettiğini savunur.

sal fitnelere ve ayrışmalara yol açabileceği için Ehl-i Sünnet uleması, tekfiri mucip bir davranışı şayet esasat-ı diniyyeye muğayir değil ise İslâm dairesi içerisinde görüp sadece yapılan fiilin küfür olarak nitelendirilmesini savunmuşlardır.[11]

Genel hatlarıyla Selefiler birtakım müşterek özellikler sergilerler. Bunlar arasında, dinin zahirine -ki bu, kişiden kişiye değişebilen bir anlayıştır- sıkı bir bağlılık, vahiy dilini son derece dar bir çerçevede yorumlama eğilimi, ayet ve hadisleri tutarlı bir yöntemle ele almak yerine duygusal bir yaklaşımla değerlendirme alışkanlığı gibi unsurlar bulunur. Bu durum, beraberinde birçok çelişkinin ortaya çıkmasına neden olur. Ayrıca, hitabet sanatında gelişmişlik, ayet ve hadisleri bağlamından koparark sunma, toplumda dışlanmışlık hissi yaşayan bireylerin bu psikolojik rahatsızlığı "tekfir" yoluyla telafi etme çabası da bu özellikler arasında sayılabilir. Netice itibarıyla insanlar, İslâm'ın idealindeki salih insan modelinden radikal bir devrimci figüre kayarken kutsalını yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

SELEFİLİĞİN İLMÎ KÖKENLERİ

İslâm tarihinde ilk üç asır, Müslümanların medeniyet kurmaya dönük çabalarının yeni yeni ortaya çıktığı bir dönemdir. Başka bir ifadeyle henüz fıkıh, hadis, tefsir, kelam, tasavvuf gibi ilimlerin yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı ve sistemleşmediği bir zaman dilimidir. İlk üç asırda yaşanan temel fikrî ve siyasi problemler bu ilim dallarının gelişmesi ve sistemleşmesiyle beraber aşılmıştır. Burada İslâm âlimleri, İslâm düşünce tarihini *mütekaddimûn* ve *müteahhirûn* olmak üzere iki döneme ayırırlar. Mütekaddimûn, "öncekiler" anlamına gelir ve İslâm'ın erken döneminde, özellikle hicri 3. yüzyıla (yani selef-i sâlihîn) kadar yaşamış âlimleri kapsar. Bu dönemin âlimleri, İslâm'ın temel ilkelerini oluşturarak fıkıh, kelam, hadis ve tefsir gibi ilim dallarında önemli çalışmalar yapmışlardır. İmam Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Malik, İmam Ahmet bin Hanbel gibi büyük mezhep imamları bu dönemde öne çıkan isimlerdendir. Mütekaddimûn âlimleri, İslâm'ın temel kavramlarını belirleyerek usul çalışmalarında da yol gösterici olmuşlardır. Müteahhirûn ise "sonrakiler" anlamında kullanılır ve hicri 4. yüzyıldan itibaren bugüne kadar yaşayan âlimleri ifade eder. Bu dönemde âlimler, önceki âlimlerin attığı temelleri daha sistematik hâle getirerek detaylandırmış, onların görüşlerini analiz etmiş ve yeni yorumlar getirmiştir. Gazali ve İbn Teymiye gibi isimler bu dönemde ön plana çıkar. Selefiliği savunanlara göre müteahhirûn dönemi bozulma dönemidir. Mütekaddimûn dönemi daha çok temel metinlerin oluşturulmasına odaklanırken, müteahhirûn dönemi bu metinlerin şerh edilmesi ve genişletilmesiyle öne çıkar. Bu iki dönem arasındaki farklar, İslâm düşüncesinin tarihsel gelişimiyle ilmî katkılarını anlamada önemli bir ayırım sağlar. Başta belirtildiği gibi Selefiliğin köklerinin İslâm'ın ilk üç nesli olan "selef-i sâlihîn"e dayanan bir anlayış olması, o dönemin temel problemlerinin de bu asra taşınmasını sağlamıştır.

Sözgelimi farklı din ve mezheplere mensup insanlarla ilişkiler, İslâm tarihinde farklı dönemlerde değişen yaklaşımlarla ele alınmıştır. Mütekaddimûn döneminde bu mesele, savaş, fetihler ve güvenlik endişeleri bağlamında şekillenmiş; Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkiler, zimmî statüsü üzerinden sıkı kurallara bağlanmıştır. O dönemin siyasi ve toplumsal şartları gereği, gayrimüslimlerle sosyal ilişkiler sınırlı tutulmuş, ayrışma anlayışı benimsenmiştir. Buna karşın, müteahhirûn dönemi âlimleri, İslâm'ın müsamaha ve adalet ilkelerine vurgu yaparak daha esnek ve kapsayıcı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu dönemde gayrimüslimlerle ticari ve sosyal ilişkiler teşvik edilmiş, komşuluk ve toplumsal dayanışma ön planda tutulmuş, farklı mezheplerle birlikte yaşama usulleri geliştirilmiştir. Böylece, farklı inanç gruplarının barış içinde bir arada yaşamasını sağlayan bir denge oluşturulmuştur.

Ancak Selefi anlayış, mütekaddimûn döneminin katı ve ayrıştırıcı yaklaşımlarını modern çağda

11 Yusuf Şevki Yavuz, *age.*

yeniden canlandırarak, müteahhirûn dönemindeki dengeli çözümleri göz ardı etmiştir. Bu yaklaşım, gayrimüslimlerle sosyal ilişkileri asgari düzeye indirirken, farklı mezheplere mensup Müslümanlara müsamahasızlığı artırmış ve tekfir söylemlerini güçlendirmiştir. Selefi yorumun sert tavrı, hem toplumsal gerilimlere hem de İslâm dünyasında iç çatışmalara yol açmış, modern dönemde sosyal uyumu ve birlikte yaşam kültürünü zedelemiştir. Bu durum, farklı inanç ve mezheplerle ilişkilerde tarihsel bağlamı aşan, günümüz ihtiyaçlarına uygun yeni yaklaşımların önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bir başka örnek olarak kadınların toplumsal rolü ve kamuya açık alanlardaki varlığı, mütekaddimûn döneminde tartışmalı bir mesele olmuş, kadınların kamusal hayattaki varlığı çeşitli fitnelerin bedavetten gelen kültürel kodları sebebiyle sıkı sınırlarla kısıtlanmıştı. Bu dönemdeki yaklaşımlar, kadınların eğitim almasını, ekonomik hayata katılmasını ve toplumsal etkinliklerde yer almasını büyük ölçüde engellemişti. Ancak müteahhirûn döneminde İslâm âlimleri, sünnet-i seniyye ve sahabe yaşantısındaki incelikleri netleştirip daha esnek ve dengeli bir yaklaşım geliştirerek kadınların eğitimini, çalışma hayatına katılımını ve toplumsal hayatta aktif roller üstlenmesini desteklemişlerdi. Buna karşın, Selefi anlayış, mütekaddimûn dönemindeki katı uygulamaları modern çağda yeniden canlandırarak, kadınların kamuya açık alanlardaki varlığını sınırlayan ve onların toplumsal rollerini ev içi sorumluluklarla sınırlayan bir anlayışı benimsemiştir. Bu yaklaşım, hiç gereği yokken modern toplumda kadın hakları ve hürriyetleri konusundaki tartışmaları tekrar alevlendirmiş ve İslâm dünyasında sosyo-kültürel gerilimlere neden olmakla beraber İslâmofobiyi besleyen en önemli araç hâline gelmiştir.

Türkiye'de, modern zamanlardaki Selefi düşüncenin ilmî temelleri üzerine telif ve tercüme eserlerle ciddi eleştiriler de bulunulmaktadır. Bunlar, Selefi hareketin tarihî, felsefi arka planı ve modern uygulamalarına dair geniş bir yelpazeyi kapsar. Selefiliğin modern yorumları, İbn Teymiye ve İbn Kayyım el-Cevziyye gibi erken dönem İslâm âlimlerinin fikirlerine dayandırılmak istense de bu iki âlimin yaklaşımlarının bugünkü Selefi hareket tarafından sıkça saptırıldığı iddiaları mevcuttur. Selefi düşüncenin Türkiye'ye taşınması çoğunlukla Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerde eğitim görenlerle gerçekleşmiştir. Ancak, onlar genellikle bağımsız bir ilmî araştırma yapmamış ve derin bir entelektüel sorgulama süreci yaşamamışlardır. İbn Teymiye ve erken dönem İslâm âlimleri, dinî meselelerde mutedil davranmışlar, kapsamlı bir tefekkür ameliyesi ortaya koymuşlar hem fıkhi hem de itikadi konularda geniş analizler yapmışlardır. Buna karşın, modern Selefiler bu itidalden uzaklaşmakta, dinî konuları sathi bir biçimde değerlendirmekte ve mantıksal tutarlılıklarını kaybetmektedirler. Başka kaynaklardan elde edilenlerle liderliğe soyunmakla, kişinin kendi fikrî sancısıyla şekillendirdiği bir hareket arasında önemli birtakım farkların bulunduğu açıktır; modern Selefi liderlerin, savundukları düşünceyi derinlemesine analiz etmemeleri, fikrî temellerinin zayıflığını göstermektedir.

GÜNÜMÜZ SELEFİLİĞİNİN PROBLEMLERİ

Bilindiği üzere İbn Teymiye, Selefi düşüncenin en önemli kaynaklarından biri kabul edilir. O, İslâm'ın ilk dönemlerindeki (*selef-i sâlihîn*) dinî anlayışa sıkı sıkıya bağlı kalmayı savunmuş, özellikle Yunan felsefesi ve bâtıni yaklaşımlara karşı çıkarak dinî saflaştırma çabasına girişmiştir. Yanı sıra Moğollara karşı mücadele etmiştir. Ancak günümüzdeki Selefi gruplar, bu âlimin eserlerini zaman zaman katı bir literalizmle yorumlayarak, onun mutedil ve kapsamlı yaklaşımını göz ardı etmektedirler. Suudi Arabistan merkezli siyasi ve itikadi bir oluşum konumundaki Vehhabi düşünce ise, İbn Teymiye'nin fikirlerini daha da sertleştirmiştir. Zaten Vehhabilik, İbn Teymiye'nin düşüncelerinin sert bir yorumu hüviyetiyle ortaya çıktığından modern Selefi hareketin pek çok unsurunu tesiri altına almıştır.

Bu bağlamda, İbn Teymiye'nin bile yapmadığı yorumların günümüz Selefilerce savunulması, ilmî tutarlılık eksikliğini açıkça gözler önüne sermektedir. Örneğin, Selefilerin çoğunlukla birbiriyle alakasız ayetleri ardı ardına sıralayarak, sebeb-i nüzûl, siyak-sibak gibi klasik İslâm ilimlerinin gerektirdiği bağlamdan kopuk hükümler vermeleri bu durumun en büyük göstergesidir. Muhammed Ebu Zehra gibi âlimler, Selefilerin bu yönteminin, erken

dönem âlimleri tarafından bile usulsüz kabul edileceğini vurgulamaktadır. Ebu Zehra, Selefi düşünceyi bu açıdan "derinliksiz" ve "metotsuz" görmektedir.[12]

Kur'an-ı Kerim'in yorumlanması konusunda Türkiye'deki Selefilerin izlediği yol, eleştirilerin yoğunlaştığı alanların başında gelmektedir. Çünkü onlar çoğu zaman ayetleri bağlamlarından koparark tek başına hükümler vermekte, bu süreçte siyak-sibak ve sebeb-i nüzûl gibi İslâm'ın klasik ilimlerinden bağımsız hareket etmektedirler. Bu yaklaşım, âlimler arasında büyük bir rahatsızlık yaratmıştır. Yusuf el-Karadavi gibi çağdaş İslâm âlimleri, mesele üzerine anlamlı sorular sormakta ve kayda değer izahatlar yapmaktadırlar. Mesela onlar Selefilerin literal ve sathi yaklaşımını eleştirerek, İslâm'ın hikmetini göz ardı ettiğini savunur. Bu eleştiriler, Selefi düşüncenin sathi yorumlarının İslâm'ın özünden uzaklaştırdığına işaret eder.[13]

Dinin esas anlamından, lafzi ve akaide uygunluğu gözeten daraltılmış bir anlama doğru kayılması başlı başına problemlidir. Bazı düşünürler yıllardır tarihinin tüm zenginliği elinden alınan dinin korkunç biçimde yoksullaştığını söylüyorlar. Selefilerin Kur'ân'dan ve hadislerden hüküm çıkarırken izledikleri yöntemdeki eksiklikler, onların ilmî derinlikten yoksun olduğunu ve İslâmî usullerden saparak tutarsız bir yapı sergilediklerini ortaya koyar. Amel ve iman eksenli içsel tartışmalar ve sürekli değişen görüşler de hareketin bir gün savunduğunu ertesi gün değiştirme potansiyelini açıkça gözler önüne sermektedir. Bu durum, Selefiliğin genel anlamda ilmî bir dayanağa sahip olduğu iddiasını tartışılır kılmaktadır.

MEDYA, SOSYAL ETKİLEŞİM VE GELECEK

Türkiye'deki Selefiler, çoğu hareket gibi çoğunlukla internet ve sosyal medya üzerinden etkili olmaya çalışmaktadır. YouTube gibi platformlarda halkın ilgisini çekmek için ürettikleri ilgi çekici dinî içerikler genellikle hatalı yorumlar ve eksik bilgilerle doludur. On hakikat söyleyip bir yanlış ile insanları aldatmaları, bu hareketin medya stratejisini de açıklamaktadır. Ancak bu durum Selefi hareketin ilmî ve entelektüel cihetten gelişmesine katkı sağlamaktan çok, dinî yozlaşmayı besliyor. Paçoz vaizlerin, gazetecilerin hatta akademisyenlerin tam aksi istikametteki Selefilik söylentileri ise yozlaşmayı başka açılardan arttırıyor.

Türkiye'de Selefilerin en büyük açmazı, toplum nezdinde geniş kabul görmemesi ve sürekli bölünme yaşamasıdır. Dinî argümanlarını mantıksal bir çerçeveye oturtamamaları, ortaya çıkan belli problemlere, belli esaslar çerçevesinde çözümler sunamamaları onları toplumun gözünde marjinal bir konuma itmektedir. Aynı zamanda kendi görüşlerini felsefi/kelami ve fıhki anlamda temellendirememektedirler. Her ne kadar Selefi liderler etkili hitabetleri ile göz doldursalar da tekfir söyleminin cazibesine kapılarak ateşe odun taşımaktan öteye geçememektedirler. Takipçileri, onların söylediklerini sorgusuz sualsiz benimsemekte, bu da Selefi grupların eleştiriye kapalılığıyla neticelenmektedir. Ayrıca, Selefi liderlerin sahip oldukları sosyal statü de bu açmazın devam etmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu statüyü terk etmek, Selefi liderler için neredeyse imkânsızdır. Eleştiriler karşısında geri adım atmaları da çok zordur; çünkü böyle bir durumda sadece takipçilerinin tepkisiyle karşılaşmakla kalmayacaklar, aynı zamanda muhaliflerince tutarsızlıkla suçlanacaklardır. Bu durum, liderlerin hareketteki konumlarını korumak için "dogmatik" tutumlarını sürdürmeye devam etmelerine yol açmaktadır.

Türkiye'deki Selefilik, derin içsel çelişkiler ve toplumsal uyumsuzluklar sebebiyle sınırlı kalmıştır. Hem ilmî temellerinin zayıflığı hem de grup içi çatışmalar, bu hareketin uzun vadede etkili olmasını engelleyen faktörler arasındadır. Fakat Türkiye'deki siyasi ve ekonomik ortamın onların orta ve alt sınıf arasında yayılmasına imkân sağlayacağı ön görülebilir. Bu hareketin geleceği, mevcut ortamla paralellik göstermesinden daha çok, çelişkileriyle nasıl başa çıkacağına ve toplumun genel dinî algısına intibakına bağlı olacaktır.

12 Muhammed Ebu Zehra, *Tarih el-Mezâhib el-İslâmiyye,* Dâru'l-Fikr Arabiyye, Kahire, 1996, s. 177. Ayrıca bk. M. Said Ramazan el-Buti, *age.*

13 Yusuf el-Karadavi, *Fusûl fi'l-Akide beyne's-Selef ve'l-Halef,* Mektebe Vehbe, Kahire, 2005, s. 60.

7 EKİM VE ÖTESİ

ALİ AKGÜN

İsmail Raci Faruki, *Tevhid* eserinde şöyle yazar: "Şehadet insanın bu hayatta kazanabileceği en yüksek ve en asil makamdır." Birinci Filistin intifadasıyla birlikte direnişin içinde doğan ve binlerce şehit veren İslâmî Direniş Hareketi HAMAS bugün ümmetin özgürlüğü için mücadele etmektedir. HAMAS hem direniş gücü hem de konum açısından, Şeyh İzzeddin el-Kassam'dan bu yana gelen Filistin direniş ve kurtuluş hareketlerinin mirasçısıdır. 1987 yılında Şeyh Ahmed Yasin tarafından İhvân'ın Filistin kolu olarak kurulan hareket, geçmişte Emin el-Hüseynî, İzzeddin el-Kassâm ve Hasan el-Bennâ'nın işgalcilere karşı Filistin'de yükselttikleri cihad ruhunun temsilcisidir.

BATI'NIN İSLÂM'LA SAVAŞI

Filistin cihadı bölgedeki İslâm ülkelerinin ilişkilerini ebediyen değiştirmektedir. Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın işgalden kurtulması, Siyonist devletin cezalandırılması gerektiği yönünde bir şuur gelişmektedir. 7 Ekim İslâm ümmetine yokluk çölünden çıkması için bir imkân sunmuştur. Osmanlı hilafetinin ilgasından sonra İslâm ülkelerinde milliyetçi ve laik bir kültür inşa edilmiştir. ABD ve İngiltere enerji kaynaklarını kontrol etmek için Ortadoğu'da, İslâm coğrafyasının ortasında bir Yahudi devleti kurdurdular. Şimdi de Osmanlı'nın dağılmasıyla ortaya çıkan Irak ve Suriye gibi devlet-

Filistin cihadı bölgedeki İslâm ülkelerinin ilişkilerini ebediyen değiştirmektedir. Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın işgalden kurtulması, Siyonist devletin cezalandırılması gerektiği yönünde bir şuur gelişmektedir. 7 Ekim İslâm ümmetine yokluk çölünden çıkması için bir imkân sunmuştur.

leri de bölerek daha da küçük devletçiklerin inşası peşindeler. Batı tüm şiddetiyle İslâm'a ve Müslümanlara hücum ediyor. Gayesi ümmeti bölüp yeni bir kıyımla İslâm âlemine felaketi yaşatmaktır.

Batılı manipülatörler bizi yönlendiriyorlar. Gazze'deki katliamlarını savunurken "İsa Mesih'in dönüşünün büyük İsrail üzerinden geçtiği" gibi safsatalar üretiyorlar. Buna inandıkları için değil, sırf zihinleri bulandırmak için bu düşünceyi dillendiriyorlar. Aslında istedikleri, petrolü kontrol etmek ve sömürgeci Batı'nın kuvvet ve hayat tarzının rakipsiz kalmasıdır. Fikrî düzeyi ve temsil gücü yüksek bir İslâmî modelin ortaya çıkmasından korkuyorlar. Bu durum Batı'nın Mısır'da İhvân ve Tunus'ta Nahda'ya düşmanlığını açıklıyor. Mursi'nin zindanda ölüme sürüklenmesinin Gannuşi'nin hapsedilmesinin başka bir izahı yok. Çünkü bu isimler başarılı İslâmî bir yönetim modeli ortaya koyabilirlerdi. İslâm'ın vahiyle dokunmuş mükemmel öğretisi Mısır ve Tunus'ta örnek bir toplum ve devlet modeli geliştirebilirdi. Böylece bir İslâm iktidarına giden yol açılabilirdi.

ABD ve müttefikleri Arap ülkelerinde "İslâmcı ve başarılı" bir yönetim istemiyor. Cezayir, Yemen, Tunus ve Mısır'da bu durumu gördük; ABD destekli darbeler gerçekleşti. Irak ve Suriye'de işgaller meydana geldi. Çünkü Batı Müslüman toplumları zayıflatmak ve yok etmek istiyor. İsrail'e karşı çıkma potansiyelleri olan liderler ortadan kaldırıldı.

İhvân-Nahda çizgisinin İslâmî hareketin ana gövdesi olduğunu, Mısır ve Tunus'un günümüzdeki durumu bize göstermektedir. Mısır ve Tunus'ta bugün diktatörlere karşı düşünce ve eylem noktasında hiçbir girişim, esinti ve protesto belirtisi yok. Âdeta siyasi bir kuraklık söz konusu... İslâmî hareket Bennâ, Kutub ve Gannuşi gibi önderleri kolay yetiştirmiyor. ABD "ikna olmayan" ve İslâm'dan vazgeçmeyen liderleri öldürüyor ya da hapsediyor; İhvân hareketini tesirsiz, güçsüz ve umutsuz bırakmak istiyor.

Bölgenin güçlü ülkelerinde Vahhabî, Şiî ve laik milliyetçi rejimler iş başındadır. Görüntüde her türlü çatışmacı, çalkantılı ve değişken davranışlar fark edilirken, derinlerde bölgenin ABD yapışkanıyla oluşturulan en güçlü ve kalıcı ittifakı sezilmektedir. Ülkeler arası ilişkiler bu aşamada çokça kafa karışıklığına yol açmaktadır. Ama aslında Ortadoğu düzenine son şeklini vermeden önce vurulan fırça darbeleridir bu kafa karışıklığının ve belirsizliğin sebebi. ABD, Siyonist işgal rejiminin güvenliğini sağlayacak yeni düzeni kurarken birtakım manipülasyonlar ve değişiklikler yapmaktadır.

Bunun için HAMAS'ın askerî kanadı İzzeddin el-Kassâm Tugayları 7 Ekim 2023'te Aksa Tufanı hamlesini yaptı. Ardından Gazze'ye yönelik olarak çoğunluğu çocuk ve kadın on binlerce insanın katledilmesi, yüz binlerce insanın yaralanması ve bölgenin yakılıp yıkılması ile sonuçlanan Siyonist saldırılar gerçekleşti. Gazze'de alçakça bir soykırım gerçekleştiren işgal devleti, ABD ve müttefikleri tarafından maddi-manevi her bakımdan desteklenmekte. Hibe edilen yardımlar, her türlü silah, mühimmat, yakıt, gıda sevkiyatı İsrail'e yapılırken; Filistinli Müslümanlar gıda ve ilaç gibi en temel ihtiyaçlardan mahrum bırakılmaktadır.

Batı, Gazze özelinde İslâm'la savaşını sürdürmektedir. Aslında İslâm dünyasında birbiriyle

hiç ilgisi yokmuş gibi görülen birçok hadisede doğrudan veya dolaylı bir Batı etkisi söz konusudur. ABD, İslâmî bir model sunan İsmail Raci Faruki ve Ali Şeriati gibi mütefekkirleri ortadan kaldırdı. Öte yandan Batılı yaşam tarzı ve fikirle bütünleşen ve pek çok örneği bulunan isimler destek görmektedir.

ABD, ORTADOĞU VE FİLİSTİN

7 Ekim hamlesiyle ortaya konan direnişte el-Fetih hareketini görmüyoruz. Bu durum ne onun direnişçi ruhuna uygundur ve ne de tarihî liderlerinin metotlarına uyar. Geçmişte halk intifadalarına öncülük eden ve direniş alanlarında yer alan Fetih hareketi Gazze savaşında yok. Bu anlaşılmaz ve haklı görülemez kayboluş nasıl açıklanabilir? Hareketin gevşemesi, devrimci dinamizmin yokluğu, irade zayıflığı vb. birçok sebep söylenebilir ama yeterli değil. Bir dış faktör olabilir: ABD'nin müttefiki Arap ülkelerinin şayet bu yönde 'tavsiyeleri' varsa bu durum Filistin Ulusal Yönetimi'nin sessiz ve eylemsiz kalmasını açıklayabilir. Bu şekilde Gazze'de mücahitlerin yalnız kalması gerçekleşmiştir.

Johnson Raporu, ABD Başkanı'nın Ortadoğu özel temsilcisi Johnson tarafından Filistin meselesi ve Ürdün nehrinin suyunun Araplar ve Yahudiler arasında taksimi gibi ihtilaflı konuların çözüme kavuşturulması için hazırlandı. Başkan Eisenhower tarafından onaylanan raporun son bölümü dikkat çekicidir: "Müslüman Kardeşler hareketi Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde üye sayısı milyonu aşan tutucu ve silahlı en güçlü teşkilattır. Söz konusu cemiyet mevcut gücünü koruduğu sürece, bu çözüm önerilerini uygulamak mümkün olmayacak ve Ortadoğu'da işler kesinlikle istikrara kavuşmayacaktır."[1]

ABD, bu rapordan itibaren Ortadoğu ve Müslümanlarla ilgili yaklaşımını şöyle belirlemiştir: İhvân hareketini yok etmek ve başarısız kılmak; "İslâm'a karşı İslâm" yani Müslümanları yine Müslümanlar eliyle etkisizleştirmek. Bu durum Müslümanlar arası bir çatışmaya yol açabilir, neticede Müslümanların katledildiği gelişmeler yaşanabilir. İran'daki devrimin akabinde 1982'de Hama'da on binlerce Müslüman'ın Suriye rejimi tarafından öldürülmesi de aynı minvalde değerlendirilebilir. Mücrim baba Esed İhvân'ı bitirme gerekçesiyle Hama'da bir soykırım gerçekleştirmişti. Oğul Esed de 2011'den bu yana milyonlarca Suriyeliyi yerinden etti, Şii güçler on binlercesini katletti.

7 Ekim hareketinden sonra işgalci İsrail devleti de Gazze'de giriştiği katliam ve yıkım için benzer bir 'gerekçe' öne sürüyor; HAMAS'ı bitirmek, on binlerce şehit, yüz binlerce yaralı ve milyonlarca Filistinlinin yerinden edilmesi. Siyonistlerin ve müşriklerin kalpleri birbirine benziyor. Hak ile batıl arasındaki mücadelenin günümüzdeki örneği Gazze'dedir. Hak Müslüman Gazze, batıl ise terörist Siyonist devletidir.

Batı Müslümanların birbirine düşmesi için her türlü girişimde bulunmaktadır. 1973-1977 yıllarında ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger Müslümanlar için şöyle söylemiştir: "Bize ne, bırakalım birbirlerini öldürsünler." Bazılarının tüm Siyonist yöneticiler gibi bir savaş suçlusu gördüğü Kissinger aslında Batı-ABD-İsrail'in bu konudaki temel yaklaşımını ifade etmektedir.

ABD, İslâm dünyasında Sünni-Şii bölünmesinin pekişmesi için çalışmaktadır. Bugün Irak, Yemen ve Lübnan'da Şii kuvvetler vasıtasıyla İran etkindir. Gazze'de direnen HAMAS'a silah ve mühimmat desteği sağlayan da maalesef sadece İran'dır. Hem de kırk yıldır Batı-ABD'nin uyguladığı "ambargo" ve "yaptırımlara" rağmen. Diğer zengin Arap ve İslâm ülkeleri ABD izin vermediği için mücahitlere bir mermi bile veremez konumdadır. Böyle bir durumda HAMAS ve diğer direniş örgütleri kime gidecektir?

Peki, Müslüman ne yapmalıdır? Her şeyden önce Allah'ın kelamını yüceltmek için büyük bir potansiyele sahip olduğunun bilincinde olmalıdır. Bu kapasitesini Allah yolunda kullanmak ve geliştirmek için önünde bir imkân vardır. Maalesef İslâm dünyası bugün öz gücünü kendi aleyhine, ABD, İsrail çıkarlarına hizmet edecek şekilde israf etmektedir.

1 Aktaran M. M. Gadban, *Müslüman Kardeşler, Seyyid Kutub ve Gelecek*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017.

RAMAZAN: DÜNYAYA İNEN BİR ARŞ AŞISI

ALAADDİN YURDERİ

Kötülük odaklarının Müslüman dünyayı daha kötü duruma getirmelerini engellemek için direnişle yeni bir dirilişe adım atmamız lazım. Müslümana kimlik kazandıran ramazan iklimi, acziyet içindeki İslâm ülkelerini, içinde bulundukları zelil durumdan kurtarma şuurunun belirdiği bir dirilişe çağırmaktadır. Şeytan ve dostlarının İslâm dünyasına yönelik planlarını bozmak için yapılması gereken, evvel emirde Müslümanların şuur kazanarak beraber hareket etmeleridir.

KENDİMİZİ KENDİMİZ KILMAK

Şüphesiz bunu sağlayacak en uygun ortam, "her yıl bize gelen bir Peygamber armağanı, bir diriliş mucizesi, inkâr karanlığında kıvrananlara bir azap ve korku, aydınlığa doğru koşanlara ve susamışlara bir umut ve bir muştu, dünyaya inen bir arş aşısı"[1] ramazanlarda elde edilecektir. Çünkü "Ramazan, biz Müslümanların kimlik hamurumuza bir güneş ışığı gibi sızmıştır. Kişiliğimizi mayalamıştır o. Kişiliğimiz onunla, o, kişiliğimizle yoğrulmuştur... Ramazan, ruh için anlık bir tat, bir şok değil, bir süreç olma yanıyla başlı başına bir oluşum, gelişim ve erişim denemesidir. Ruhun olgunlaşma tecrübesidir... Oruç ve onun sürekliliği olan ramazan, kendimizi gerçek kendimiz yapmak için Allah'ın bize lütfettiği mucize bir nimettir."[2]

Yüzyıllardır tüm İslâm dünyasının heyecanla beklediği, coşkuyla geçirdiği rahmet ve bereket ayı ramazan, müminlerin imanlarını tazeledikleri, sadece oruç tutarak değil, diğer başka ibadetlerle amel defterlerini güçlendirdikleri, birbirleriyle yardımlaşıp sıkıntıların giderildiği bir bütünleşme ayıdır. Müslümanlar için Kur'ân'la ünsiyetin en yüksek düzeyde seyrettiği bir ay olması vasfıyla ramazan feyiz ve bereket çağlayanıdır. Mahyaları, imsakiyeleri, manileri, davulcusu, bayram gazetesi ve bunlara eklenen yeni göstergeleriyle unuttuğumuz pek çok şeyle yeniden buluştuğumuz bir aydır.

Ramazan, rutin ibadetler dışında oruç ve zekât gibi önemli iki ibadetin de mevsimidir. Bu vesileyle ibadet ve cihadın birbirini tamamlayan, birinin diğerinin yerine konması uygun düşmeyen iki ayrı kavram olduğunu hatırlamalıyız. Hayreddin Karaman, hiçbir şey ilimsiz olmayacağı için bunların başına bir de "ilmi" eklediğini kaydeder. İlim, ibadet ve ihlas üçlüsünün içinde cihad da vardır dedikten sonra sözü cihada getirir: "Cihad bir ibadettir, bunu diğerlerinin yerine koymak mümkün değildir; öncelikten söz edilecekse has ibadetlerin (namaz, oruç, zikir, tefekkür...) önceliği vardır ancak bu öncelik de daha ziyade derece önceliğidir, tehir ve ihmal önceliği değildir."[3]

Günümüzün ramazan konuşmalarında pek geçmez ama düşman saldırısına uğrayan bir beldenin halkının orucu terk etmesi hakkında değişik görüşler vardır. Fakat İbn Teymiyye böyle durumlarda, orucun terk edilebileceği konusunda güçlü deliller öne sürmektedir.[4] Tehir ve ihmal edilemeyecek olan direniş, bir halkın ülkesi elinden alındığında, topraklarından çıkarıldığında bütün kültürlerde ve dinlerde meşru bir

1 Sezai Karakoç, *Samanyolunda Ziyafet*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 46.

2 Sezai Karakoç, *age.,* s. 128, 129.

3 Hayreddin Karaman, *Ramazan Kitabı*, İz Yayıncılık, 2019, s. 15, 16.

4 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1996, cilt: I, s. 146.

haktır. Dahası Kur'ân-ı Kerim (Hac 22/39) *"savaşacak gücümüz yok"* bahanesine sığınarak geri kalanları sert bir şekilde eleştirmiştir.

Öteden beri ramazanla ilgili küçük ama içeriği itibarıyla büyük ve tesirli eserler yayımlandı. Bunlardan bir kısmı Hayreddin Karaman'ın *Ramazan Kitabı* gibi ramazan ayının hususiyetlerine, yapılacak ibadetlere, ayın bereketinin tüm seneye yayılmasını temin edecek noktalara ve daha pek çok konuya değindi. Ayrıca zihinlerde soru işaretleri olarak beliren nice fıkhi probleme de cevaplar vermeye çalıştı. Bazı eserlerde oruçla ilgili meseleler konuşulurken, orucun faziletlerinin yalnızca hayırseverliğe indirgenmesinin doğru olmadığına da dikkat çekildiğini görürüz. Hayırseverliğin ramazan ayında inkâr edilemeyecek ölçüde öne çıktığı malum fakat orucun nihai gayesi Allah'ın rızasını kazanmaktır. Seyyid Hüseyin Nasr'ın da vurguladığı gibi aslında oruç ilahi iradeye boyun eğmektir, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak, onların durumunu hissetmek gibi erdemler ancak bu teslimiyetten sonra anlam kazanır.[5]

Kültürel evrenimizde ramazanla ilgili kaleme alınan kitaplar arasında yazarların ve şairlerin yazdıkları, yazmaya devam ettiği eserler müstakil bir tür oluşturacak kadar genişlemiştir. Bilhassa Osmanlı modernleşmesi sürecinde yazarlar başta İstanbul olmak üzere vilayetlerdeki gündelik hayatı, örf, âdet ve gelenekleri incelikli biçimde kaleme getirmişlerdir. Bilhassa 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarındaki ramazan hayatını Ercüment Ekrem Talu, Semih Mümtaz, Halid Fahri Ozansoy, Cenab Şahabeddin, Süheyl Ünver gibi isimler yazılarında bütün canlılığı ile anlatmışlardır. Zaten dinin içinde oldukları için dinle imanla tanışmaları söz konusu değildir adı geçen yazarların. Bunlara 1960'lardan sonra Sezai Karakoç gibi mütefekkir şairlerin yazdıkları da eklenmiştir ki onun metinlerinin ruhu orucu diriliş çerçevesinde yorumlamasıdır. Fatma Barbarosoğlu ise 1990'lardan sonraki ramazanlarda gördüklerini, yaşadıklarını ve hissettiklerini yazmıştır.[6] Necdet Subaşı da Türkiye'nin yakın dönem ramazanlarına kişisel penceresinden bir bakış atmıştı.[7] Barbarosoğlu ve Subaşı kadim zamanlardan ahir zamanlara yaşanan değişimi çektikleri fotoğraflarla gerçekçi bir şekilde sunarlar. Fakih Hayreddin Karaman'la şair Sezai Karakoç'un ve yazar Fatma Barbarosoğlu'nun kitaplarının müşterek bir tarafı da her üçünün önce çeşitli aralıklarla muhtelif süreli mecralarda okuyucularla buluşmasıdır.

ORUCUN YÜKLEDİĞİ MİSYON

Ramazan'ın İslâm tarihindeki yerinin temelinde hiç şüphesiz iman yatmaktadır. Bu müstesna zamanı oruçla ilgili müstesna yazılar kaleme alan Sezai Karakoç'la hatırlamayı sürdürmek gerekir kanaatindeyim. Ramazan gündelik hayatı toplumsal ve kültürel yanlarıyla daha yoğun, daha zengin ve daha çeşitli bir hâle büründürür. Çok önceden beklenmeye başlanan bu ayı farklı kılansa hiç şüphesiz oruçtur. Karakoç'tan okuyalım: "Oruç, tek başına belli başlı ibadetlerden olduğu gibi bir de öbür ibadetlerin yatağı olmak gibi bir özellik taşıyor. Kur'ân bu ay en çok okunuyor, namaz en çok bu ay kılınıyor. Öbür ibadetleri çağıran, toplayan ve sunan bir yanı var. Şuuraltımızdaki bütün dindarlığı, ramazan, yaşam alanımıza, gün ışığına çıkarıyor."[8]

Sezai Karakoç, bir bildirisinde ramazan ayının gelişini İslâm milletinin ciğerimizi yakan izmihlalini düzeltmek için önemli bir adım olduğunu vurgulamıştı. Atılacak adımın Müslümanları, içinde bulundukları yürek yakıcı işgale uğramışlık, esaret, yıkım ve çöküşten kurtaracağını belirtmiş ve uyarmıştı: "Bu böyle olmadığı takdirde, batıdaki, doğudaki, kuzeydeki İslâm'dan mahrum, gafil güçler dünyayı büyük bir ateşe atacaklardır. Bugünün teknolojisi de düşünülürse bu bir nevi kıyamet kopması gibi bir olay olacaktır."

Gerçekten de Müslümanlar bugün dünyanın dört bir yanında her gün kıyamet kopması gibi büyük olaylar yaşamaktadır. İslâm beldeleri, Batı emperyalizminin en çok hışmına uğrayan yerlerdir. Buraların yok olması için Batı, vahşiliği tarihte bir misli daha görülmemiş çalışma ve çatışmalara girdi/giri-

5 Seyyid Hüseyin Nasr, "Müslümanlar Neden Oruç Tutar?", *Ramazan ve Oruç*, der. Lale Bahtiyar, çev. Nebi Mehdiyev & Gülsüm Mehdiyev, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 10.

6 Fatma Barbarosoğlu, *Ramazanname*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.

7 Necdet Subaşı, *Zamanın Behrinde Ramazan Hikâyeleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2015.

8 Sezai Karakoç, *age.*, s. 7.

yor. Bugün elde ettiği netice çok korkunçtur. Âdeta hiçbir umut yokmuşçasına bir durumla karşı karşıyayız İslâm dünyasının çağ görünümünde. Özellikle Filistin'de devam eden vahşet ve soykırım yanında, işgal rejiminin sözcülüğünü yapanların Gazzelileri sürgün ederek yersiz yurtsuz bırakmayı hedefleyen kirli tasarılarının karşılık bulması hepimizi derinden üzüyor.

Müslümanlar, bütün insani denge ve ilkelerin parçalandığı Filistin/Gazze'deki emperyalist işgale bir an evvel son vermek zorundadır. Bu sebeple saatler *dirilişe* ayarlanmalıdır. Karakoç şöyle diyor: "Oruç, ruha gelen bir ilham gibi, arıya bal ilham eden bir çiçek tozu gibi, gözü çeken ateş gibi, İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu çağın ruh hâlinde, bir diriliş saatine gebe, kendi derinliğinden ve insandan bir diriliş saatini çağırmada. Kudüs'ü [ve] daha nice İslâm ülkesini kurtarma şuurunun belirdiği, hamlesinin başladığı saat... Hesap saati. Kitap saati."[9]

Sezai Karakoç, oruç ayını mümin için metafizik âleme açılan pencerelerin ortamı olarak değerlendirir. Yazdıklarından orucu mümini çevreleyen, besleyen ve geliştiren, yaşadığımız günlük hayatı da içine alan bir genişlikte kavradığını çıkarabiliriz.[10] Orucu dirilişe, dirilişi de oruca bağlayan sarsıcı ifadelerin sıklıkla geçtiği oruç temalı kitabındaki yazıları, samanyolu gibi parıltılı ve içleri dolu, çok katmanlı özgün metinler olarak karşımıza çıkıyor. Gelin birkaç pasajı birlikte okuyalım:

"Orucun getirdiği yorumla dünyayı ve tarihi yeniden yorumlamak, zapt etmek, fethetmek, kurmak ve inşa etmek zorundadır çağımızın Müslümanı. Oruç bize bu misyonu yüklüyor. Oruç bize bu mesajla geliyor. Orucun ışığı, suyu, bereketi ve mantığıyla kurulmayacak bir dünya yıkılacak, taş taş üstüne kalmamacasına çökecek demektir.

Oruçta dirilmeyen insan, kör ve zalim bir madde akıntısında can verecek, hem de bildiğimiz ölüme bile hasret çeke çeke ölecek demektir."[11]

"Ölüme doğru koştuğu bu son çağlarda İslâm toplumu tam ölmemişse ve hâlâ yaşıyorsa bunu gelip gelip dirilten ramazanlara borçludur geniş ölçüde. Ve bir gün tam dirilecekse, bu da yine bir ramazanda başlayacaktır"[12] "Kur'ân, namaz ve oruçta dirilen bir İslâm insanı olmak: İşte çağımız Müslümanının tek varoluş şartı..."[13]

Görüldüğü üzere oruç, Müslümanı ve buna bağlı olarak da İslâm milletini yeniler, ona ahlaki ve manevi yükümlülükleriyle gayelerini hatırlatır. Bu yüzden sabırsızlıkla beklenen kutlu ayın gelişi sevinçle karşılanır. Çünkü bu ayda semanın kapıları ardına kadar açılır ve oradan onların üzerlerine rahmet yağar. Gündelik hayatın ritmi değişir, çünkü herkes bir parça daha iyi olmaya çalışır. Ramazan orucunu tamamlamak her bakımdan yenilenmek demektir ki bu da Müslüman'ın bütün seneyi ilahi iradeye uygun yaşamasıdır. Denilebilir ki oruç, imanın, İslâm topraklarında gözlemleyebileceğimiz en önemli kolektif *tezahürü*dür. Burada tezahürün çok önemli bir yan anlamının bulunduğu göz ardı edilmemelidir: Ramazan zahiridir, göz önündedir ve kamusal hayatta gözlemleyebileceğiniz değişikliklere yol açar.[14] Örneğin insanların çay bahçelerinde hiçbir şey içmeden oturduğu görülür; bir zamanlar hemen her yerde kurulan ramazan çadırları önündeki heyecanlı bekleyiş görülmeye değerdir. Oruç haletini sona erdirecek iftar yaklaşınca sokaklar boşalır. İftar vaktini derste geçiren öğrenciler, toplu taşıma araçları, semt pazarları, televizyon, ofis, ev ve öğrenci iftarları orucun ne olduğunu gösterir görmek isteyenlere.

Bazı hakikatler tabiatı gereği apaçıktır ve her durumda ne olduklarının açıklanması gerekmez. Ancak hemen her şeyin sorgulandığı dünyevi zamanlarda ne kadar açık olursa olsun bazı hakikatleri tekrar tekrar hatırlatmak zorunluluk hâline geliyor. Bunlardan biri de ramazan ve oruç etrafında vuku bulmaktadır. Yukarıdaki birkaç örnekte de görüldüğü üzere ramazan âlimlerin, mütefekkir şairlerin ve edebiyatçıların yazdıklarında dinî ve kültürel bakımdan farklı yönleriyle karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlar ramazanın yalnızca bir oruç ayı değil, aynı zamanda manevi bir terbiye ayı olduğunu ortaya koymaları ve bize mesuliyetlerimizi hatırlatmaları bakımından kıymetlidir.

9 Sezai Karakoç, age., s. 52
10 Sezai Karakoç, *Çağ ve İlham II*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 37.
11 Sezai Karakoç, *Samanyolunda Ziyafet*, Diriliş Yayınları, s. 55, 56.
12 Sezai Karakoç, *age.,* s. 82.
13 Sezai Karakoç, *age.,* s. 56.
14 François Georgeon, *Osmanlıdan Cumhuriyete İstanbul'da Ramazan*, çev. Alp Tümertekin Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

CUMA KAYITLARI

SULU SEPKEN

AYTAÇ ÖREN

Bir sulu sepkendir insanoğlu. Bahardan çıkmak ister. Yağıp dolmak, yeryüzünü bürümek ister. Bembeyaz bir örtüye dönüşmek, etrafı sarmak. Kendinden öte olmak.

Ama sulu sepkenin içinde karla beraber su vardır. İçinde ayrıdır ikisi, yağarken de ayrıdırlar ama yere inince, yere dokununca suyu yerle beraber hemen eritir onun karını. Dolamaz, olamaz. Hırçınlaşır ardından, inatla yağar. Yoğunlaşır gökten yere. Ona baktığınız zaman göremezsiniz uzağı, seçemezsiniz yakını. Tanıdığınız yeri yabancılaştırır. Bir buğudur gözlerinizin önünde.

Sizi de ıslatır sulu sepken. Size değdiği zaman taşıdığı suyla erir. Kar kendini size peşin öder. Yerler kar çamurudur. Basınca zemine kadar iner ayağınız. Sulu kar kaçar ayakkabınızdan içeri. Islanır çoraplarınız. Ve saçlarınızın içi.

BİR HAZIRLIK BİR EŞİK

Bir sulu sepkendir insanoğlu. Bahardan çıkmak ister. Ama olmaz. İçindeki su, dışını doldurucak diğer içini eritir. Bir iç karmaşa, bir kararsızlık. Kendinden bir şey kendinden diğeri yok eder. Varlığındadır ikisi de. Çıkamama, olamama hâlidir bu. Karara geçmeden bir önceki hâldir. Belki, umulur ki, bir hazırlıktır. Bir eşik.

Yan yana getirirsin suyu ve karı. Kara dönmek için hızlandırırsın yağışını. Bozamazsın tabiatını. Çırpınırsın. Umarsız bir yaranın acısı saplanır. Ördüğün duvarlara dokunursun, geçemezsin, yıkamazsın, aşamazsın.

Karda kararlı olmak, bir an dalından kopardığın bir meyve ile bozulabilir. Kararlı olmak, sürekli bir hatırlamadır. Dünyaya gözünü açtığın an verdiğin sözle doğarsın. Kar, içinde genetik bir koddur. Unutmanın bedeli, düşüşünü bitirmek, sulu çamura düşmektir.

Karın, suyun içinde görüntüsüz kalırsın.

Bir sulu sepkendir insanoğlu. Arada bir yerdedir. Gitmek istersin, durur bulursun kendini. Çıkışın sağda solda ileride veya geride değildir. Yer dolmaz ki yükselesin. Yüzünü göğe kaldırırsın. O an karla su ıslatır seni. Gözüne kaçar. Gözün karın tadını alır. Gökten gelen sulu sepken, kara geçişe doğru yol aldığını hatırlatır sana. Ve anlarsın yerin sıcaklığıyla eriyecek karın arasındadır su. Su yerin kara hazırlayıcısıdır. Zaman gecede ilerler.

Yorulan yağış azalır. Her şey geceye karışır. Ayaz artar. Hava soğur. İçin üşür. Ve gecenin içinden beyaz taneler döne döne düşer önüne. Önce yavaştan. Sonra lapa lapa. Sulu serpen kar açar, kar olmuştur gecenin içinde. Gök, sözüne sadık. Ve kar, ayaklarını yükseltir, duvarlarını eritir, kararlıdır.

Anlarsın suyun sen olduğunu, Kitab'ın kar olduğunu. Eritmemek için erimemek için Âdem, Nûh, Yûnus, İbrâhim, Mûsâ ve Îsâ'yı bulursun yağan karın içinde. Her birinin bir bütünün parçası olduğunu. Atıldığın cennete gitme çabasını yaşarsın. Bir tarafın su, bir tarafın kar. Kimsenin inanmadığı tufana karşı bir gemi yaparsın. Su yükselirken yaptığını da yükseltir. Zor gelir sana ve kaçmaya çalışırsın. Kaçış nereye! Bir balık yutar seni ve sana seni verir. Yağ, der sana. Ayı, güneşi, batan şeyleri sevmezsin, elinde bir balta dalarsın puthaneye ve önünde büyük bir ateş bulursun. Ancak ateşe sığınmaktır kurtuluş. Ateşte erimeyen bir kar tanesi olursun. Sihir bozarsın, insanların baktığı yeri, baktırılan yeri yırtarsın, arkasını gösterirsin. Kaçışın denize doğrudur. Seversin insanı, onları taşırsın yüreğinin tüm gücüyle. Merhamet en beyaz, en güzel kar tanesidir. Hemen yanında insanlar çarmıh dikerken, sen kar olup yağarsın.

ZAMANI AŞAN KISSALAR

Karın yanındaki su, senin elmayı ısırman, kavmine kızıp oğlun için dua etmen, yaşadığın yerden kaçmaya çalışman ve aceleci olmandır. Su içindedir, karla beraber. Orada erimez kar. Ama sen ayaz ol ve yağdır karını. Ki zeminin beyaz olsun.

Bir sulu sepkendir insanoğlu. Ve sulu sepken senin unutma ve hatırlama hâlindir. Unuttukça kara karışan su olursun. Acının içinde çamurlu kar olursun. Etrafını bulanıklaştıran olursun. Nesneleri saklayan. Dünyayı bulanıklaştıran. Unuttuğun şey senin verdiğin sözdür. Sözlü olmayan varlığının özünde bulunan "söz"dür. Hatırladıkça karlaşırsın. Karlaştıkça sözüne yaklaşırsın. Yağmaya çalışan kardır insan. Ömür yeryüzünü beyazlaştırma çabasıdır. Yeryüzünde var olmak, Sahibine verdiğin sözü tutmak için yaşamak demektir. Kararlı olamamak içinde karını eritecek sudur.

Karda kararlı olmak, bir an dalından kopardığın bir meyve ile bozulabilir. Kararlı olmak, sürekli bir hatırlamadır. Dünyaya gözünü açtığın an verdiğin sözle doğarsın. Kar, içinde genetik bir koddur. Unutmanın bedeli, düşüşünü bitirmek, sulu çamura düşmektir.

Tâhâ Suresi, kıssaların suresi, kıssalar içimizin parçaları. Her biri bizden bir şeyin karşılığı. İçimizdeki kar taneleri. Sözün sende, bende, onda gerçekleşmiş hâli. Zamanı aşan şekli. Bir tarafımız İbrâhim, bir tarafımız Nûh, bir tarafımız Mûsâ... Dağılmadan, dolaşmadan, eritmeden sözü kararlı kılacak içimizin karşılıkları. Bin yıl, üç yüz yıl ve o zaman hep "şimdi" olacak. Şimdi tüm zamanı vuracak.

İnsana seslenir Kitap. Tâhâ Suresi'nde ses bulur. Kıssalar içinden doğru yere gitmek için çırpınır. Kar gibi yağar, bildiği yere, aşina olduğu zemine. İşte son Peygamber de geldi. Kıssalardan "sen" ve "şimdi" ve hâlâ erimemiş beyaz bir kar tanesi Peygamber. Tüm kıssaların Peygamberi.

Ne tufan ne Kızıldeniz ne ateş ne balina. Düşüşünü hisset, sözünü sürekli zahmetle tut, yağsın karın, sen yeter ki ayaz ol gecene. Gecenin kar beyazı ol. Tâ-hâ.

Yayıncılar Zirvede Buluştu

MEHMET AKİF MEMMİ

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Nisan ayında İkinci İletişim Şûrası'nı düzenleyecek. Hatırlamak gerekirse eğer Türkiye İletişim Şûrası'nın ilki 2003'te toplanmıştı. Beşir Atalay'ın devlet bakanlığı yaptığı dönemde Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, TRT ve RTÜK'ün organizasyonuyla tertiplenen şûrada basın, radyo-televizyon yayıncılığı, kamu yayıncılığı ve TRT komisyonları bir araya gelmişti.

İkinci İletişim Şûrası için ciddi bir hazırlık süreci yürüten İletişim Başkanlığı, 8-9 Ocak tarihlerinde çok geniş kapsamlı bir hazırlık çalıştayı düzenledi. Onun üzerinde çalışma grubu iki gün boyunca birçok tartışma konusunu masaya yatırdı ve çeşitli öneriler ortaya koydu. İlk iletişim şûrasında kitap yayıncılığı kendisine bir karşılık bulamamıştı. İkinci İletişim Şûrası'nın hazırlık çalıştayında da kitap yayıncılığına dair bir çalışma grubu yoktu. Ancak anlaşılan o ki kitap yayıncılığı unutulmamış, yayıncılık için müstakil bir program tercih edilmiş.

YAYINCILIK EKOSİSTEMİ

"Türkiye Yayıncılık Zirvesi: 21. Yüzyıl Yayıncılığında Fırsatlar ve Meydan Okumalar", 14-15 Şubat 2025 tarihlerinde Rami Kütüphanesi'nde düzenlendi. Zirvenin açılışında konuşan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun zirvenin amacını, yayıncılık ekosistemindeki aktörlerle kamu bileşenlerini bir araya getirmek ve müzakere ortamı sağlamak şeklinde açıkladı. Bir kamu yayıncısı olarak İletişim Başkanlığı'nın yayınlarından bahseden Altun, her yayını bir "politika belgesi" vasfıyla üretmeye çalıştıklarını belirtti. Bu noktada kitap ve dergi yayıncılığının "Türkiye İletişim Modeli"nin mütemmim cüzü telakki edildiğinin zikredilmesi önemliydi. Öte yandan Altun dijitalleşme, korsan yayın problemi, yayınların niteliği, dezenformasyon, tekelleşme gibi hususlara dikkat çekti. Kültürel çoğulculuk perspektifiyle beraber hareket edilmesi gerektiği de konuşmada vurgulanan bir diğer konuydu.

İki güne yayılan zirve iki özel içerikli sunum ve yedi oturumdan oluşuyordu. İlk özel oturumun konuğu Leeds Üniversitesi'nden sosyolog Salman Sayyid idi. Dekolonizasyon üzerine çalışmalarıyla bilinen Sayyid yayıncılıkta İngilizcenin hegemonik pozisyonunun ortaya çıkardığı sorunlara değindi. Avrupa merkezli bakış açısının İslâm toplumlarına etkilerini anlattı. Kâr peşinde koşmakla ahlaki duruş arasındaki çelişkileri ele aldı. Türkiye'nin entelektüel birikimin toplandığı bir merkeze dönüşmesinin önündeki fırsatları ve engelleri yorumladı.

Beş sunumun yapıldığı bir sonraki oturum "Dijitalleşen Yayıncılık ve Okuma Kültürünün Geleceği" başlığını taşıyordu. İlk konuşmacı Doğan Hızlan tecrübelerinden de bahsederek dijitalleşmenin zaaflarını anlattı ve "öksüz eser" ya da "kimsesiz eser" diye tanımlanan kitapların yayımlanmasına dair talepleri dile getirdi.

Ekrem Demirli, sunumunda çeviri eserlerin artan ağırlığına dikkat çekerek bu durumun temelinde yazma sorununun yattığını vurguladı. Eğitim sürecinin ilk ve orta kademelerinde yazma becerisinin çözülmesi

gerektiğini belirten Demirli, yazmadan okumanın da sağlıklı olmayacağını ifade etti.

Fatma Barbarosoğlu, konuşmasına kitapları tüm formatlarda -sesli kitap, e-kitap ve matbu kitap- okumayı sevdiğini belirterek başladı. Sözlü, yazılı ve dijital kültürün aslında iç içe aynı anda bulunabildiğini belirten Barbarosoğlu, dijitalleşmenin sosyoloji ve felsefe ile beraber değerlendirilmesi gerektiğini söyledi. Gençlerin dijitalleşmeyle birlikte artık fazla okumadığına dönük eleştiriyi masaya yatıran Barbarosoğlu, dijitalleşme öncesi dönemlere dair elimizde sağlıklı veri bulunmadığından bahsetti. Sunumunda ayrıca okuma zevkini kazandırmanın önemini vurguladı.

İbrahim Altay, mecralar değişse bile "hikaye"nin kıymetini koruduğunu vurgulayarak sözlerine başladı. Sosyal medyada yazarların eskisi gibi otoritelerini koruyamadığından söz etti. Fenomenlerin yazarlaştığını, yazarlarınsa fenomenleştiğini belirtti. Kitapların eskisi gibi entelektüel tartışmaların merkezine yerleşmediği tespitinde bulundu. Nitelikli yazarların kitap yazmaktan ziyade daha iyi gelir getiren senaristlik gibi işlere yöneldiğinden bahsetti.

Mehlika Karagözoğlu Aslıyüksek, kütüphanelerin okuma kültürü edinimindeki kritik rolünden ve kütüphanecilerle beraber hayata geçirilen projelerin buna katkısından bahsetti. Kütüphanelerin dijital okuma kültüründe de topluma rehberlik edebileceğini zikretti. Mevcut kütüphanelerin çok ilgi gördüğünü söyleyerek yenilerinin açılması ve okul kütüphanelerinin desteklenmesi gerektiğini vurguladı.

14 Şubat'ın son oturumunda ise Zakir Avşar'ın moderatörlüğünde Münir Üstün, Mustafa Karagüllüoğlu ve Muhammed Ağırakça konuştu. "Kültürel Diplomasi Aracı Olarak Yayıncılık" başlıklı oturumda Türkiye yayıncılığının dışa açılım süreci üzerinde duruldu. Frankfurt Kitap Fuarı'na Türkiye'nin konuk olmasının ardından özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İTO'nun desteğiyle çok önemli bir noktaya geldiğinden bahsedildi. Yeni atılacak adımlarla kültürel diplomasi bağlamında kitap yayıncılığının daha da gelişebileceğine dikkat çekildi.

MATBUATIN DÖNÜŞÜMÜ VE KAMU YAYINCILIĞI

İkinci günün ilk oturumu "Bâbıâli'den Günümüze: Türkiye'de Matbuat Dünyasının Dönüşümü" başlığını taşıyordu. Erdal Cesar'ın moderatörlüğündeki oturumun konuşmacıları Taner Beyoğlu, İsrafil Kuralay, Cevat Özkaya, Emin Nedret İşli ve Mustafa Akar'dı.

Emin Nedret İşli, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Türkiye'ye harf devrimi gibi belli başlı gelişmelere de dikkat çekerek yayıncılık tarihini önemli isimler ve mekânlar üzerinden anlattı. Sunumunu fotoğraflarla zenginleştiren İşli, aynı zamanda etkinlik boyunca ziyaretçilerin gezebildiği "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yayıncılık Tarihimizden Fragmanlar Sergisi"ndeki birçok kitap, gazete, afiş ve matbaa malzemesinin de tedarikçisiydi.

Taner Beyoğlu kütüphanelerdeki "derleme kaçakları"nın giderilmesi konusunda değerli adımlar atıldığını ve kütüphanelerin yaygınlaşması için yapılanları anlattı. Beyoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın okuma kültürüne ve yayıncılığı geliştirmeye yönelik projelerinden bahsetti. Sektörle kamu arasındaki birlikte çalışma kültürünün gelişmişliğinin altını çizen Beyoğlu, Türkiye'de yayıncılık sektörünün "kendi hikâyesi"ni yazmaya başladığını ve dünyada birçok kategoride "ilk on"da yer aldığını hatırlattı.

Oturumun üçüncü konuşmacısı İsrafil Kuralay, okuma kültürünü İstanbul'daki mekânlarla ilişkilendirdiği bir sunum yaptı. Cağaloğlu, Sultanahmet ve Beyazıt üzerinden yayıncılığın geçirdiği çok katmanlı dönüşümü anlattı. Yayıncılık tarihinin köşe taşlarının kaydının düşülmesinin ve gelecek nesillere aktarılmasının öneminden bahsetti.

Cevat Özkaya okuma kültüründeki eksikliklerin okumanın maddiyatla ilişkilendirilmesinden kaynaklandığını belirtti. Maddi gelir arttıkça insanların kitaplardan uzaklaştığını, kitaplıklardaki rafların ekseriyetinin daha az paranın olduğu öğrencilik döneminde alınanlardan oluştuğunu anlattı. Cağaloğlu'ndaki kültürel birikimin bir yansıması olacak Kitap Sokağı projesinin akamete uğramasını ele aldı. 1970'lerden itibaren gazetelerin kitaplara ve kitap serilerine ilgi gösterdiğini, 1980'lerden itibaren ise klasik yayıncılıktan medya düzenine geçiş döneminin başladığını belirtti. Yayıncılıkla ilgili daha eski tarihli toplantılara değinen Özkaya, sektördeki sorunların

aslında çok değişmediğini; ödeme vadeleri, devlet alımlarındaki adaletsizlikler ve müesseseleşme problemlerinin hâlen devam ettiğini söyleyerek sözlerini tamamladı.

Oturumun son konuşmacısı Mustafa Akar, sunumunda daha çok dergiciliğin Türkiye'de geçirdiği serüveni ele aldı. Sektör dergilerinin bu alandaki ağırlığını vurgularken dijitalleşmenin pek karşılık bulmadığını belirtti. Yurt dışından da örneklerle dergilerin raf ömrünü uzatmaya dönük kitap ve dergi kelimelerinin birleşiminden oluşan "bookazine" formatının öne çıkmaya başladığı tespitinde bulundu.

"Kamu Yayıncılığının Dünü, Bugünü ve Geleceği" başlığını taşıyan oturum, Mukaddes Hilal Turan'ın moderatörlüğünde gerçekleşti. Konuşmacılar Cengiz Tomar, Osman Mert, Berat Açıl, Sertaç Güleç ve İhsan Gürsoy'dan oluşuyordu.

Cengiz Tomar IRCICA bünyesinde çok dilli yayınlar yaptıklarını ve özellikle yurt dışında tanıtım ve sergi faaliyetlerine odaklandıklarını dile getirdi. Sadece kitap yayımlamakla kalmadıklarını, dijitalleşmenin sunduğu imkânlarla aynı zamanda bu eserleri canlandırdıklarını ifade etti. Ayrıca ciddi bir çevrim içi ziyaretçi kitlesine sahip olduklarını da ekledi.

Osman Mert, Türk Dil Kurumu'nun tarihçesinden bahsederek bütün üniversite kütüphanelerine ve diğer kütüphanelere yayınlarını ulaştırma çabasında olduklarını kaydetti. Dijitalleşme ve teknolojik gelişmeleri yakından izlediklerini belirten Mert "büyük dil modeli" için gayretlerin sürdüğünü ve bir üst otoritenin bu konuyu ele alması gerektiğini anlattı. Türk cumhuriyetleri arasında ortak alfabe çalışmasının çok kıymetli olduğunu söyledi. Türk dünyası terim komisyonunun da mesaisine devam ettiğinden bahsetti.

Bir sonraki konuşmacı Berat Açıl, matbaanın serüvenini daha ziyade Batı perspektifinden bildiğimizi ancak Doğu tecrübesine pek hâkim olmadığımızı belirtti. Batı'da daha kısa süre içerisinde gerçekleşen dönüşümün bizde çok daha uzun sürdüğüne dikkat çekti. Üniversite yayıncılığının arka planını yurt dışındaki örneklere değinerek anlattı. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları'nda kendilerinin İngilizce ve Türkçe kitaplar çıkardıklarını, kendi bünyelerindeki hocaların eser üretmesine odaklandıklarını ve gelen yayınların mutlaka hakemlik süreçlerinden geçtiğini anlattı.

Kamu yayıncılığında öne çıkan Zeytinburnu Belediyesi'ni temsilen söz alan Sertaç Güleç, şehrin hafızasını koruma misyonu çerçevesinde toplumsal fayda odaklı yayıncılık yaptıklarını belirtti. Özel yayınevlerinin neşretmeyi tercih etmediği eserleri toplumsal fayda gözeterek bastıklarını anlattı. Ayrıca belediyenin düzenlediği etkinliklerin, kalıcı bir neticesi olması ve uzun yıllar faydalanılabilmesi için kitaba dönüştürüldüğünden bahsetti.

Oturumun son konuşmacısı İhsan Gürsoy, Anadolu Ajansı'nın son dönemde Gazze ve Suriye kitaplarıyla öne çıktığını, hatta bu kitapların yurt dışında da ciddi karşılık bulduğunu ifade etti. *Almanak* gibi her sene yayımlanan eserlerin yanında medya alanında güncel çalışmaları Türkçeye kazandırmak gibi bir hedeflerinin bulunduğunun da altını çizdi.

Rami Kütüphanesi'nde akademisyenleri, yazarları, yayınevlerini ve sektör temsilcilerini bir araya getiren 'Türkiye Yayıncılık Zirvesi: 21. Yüzyıl Yayıncılığında Fırsatlar ve Meydan Okumalar' programı düzenlendi.

Zirvenin ikinci özel oturumunda Sümeyra Özdemir'in konuğu Halis Kuralay engellilerin okuma kültürünün gelişmesine yönelik iyi örneklerden bahsetti. Söz konusu çalışmalarda henüz başlangıç aşamasında bulunduğumuzu kaydederek, bu alanda ciddi bir "pazar" olduğunu vurguladı.

ÇOCUK YAYINCILIĞI, KİTABIN ENDÜSTRİSİ VE HAFIZA

Uzun zamandır yayıncılık sektöründe en çok konuşulan alan şüphesiz çocuk kitapları. Zeynep Gülsüm Sağlam'ın moderatörlüğünde Abdullah Harmancı, Sümeyye Sel Odabaş, İsmihan Yılmaz ve Figen Yaman Coşar'ın konuştuğu oturumun başlığı "21. Yüzyılın Çocukları için Yazmak: Çocuk Yayıncılığında Yeni Yönelimler" idi.

Abdullah Harmancı çocuk yayıncılığında temel farkın "başkası için yazmak" olduğunu ve bu yüzden çocuk edebiyatının kanonikleşemediğini belirtti. Ancak çocuk edebiyatının da edebiyat olduğunu belirterek iyi metin ile kötü metni ayırabilecek okura ihtiyaç duyulduğunu anlattı. Dijital yolla çoğaltılan çalışmaların yayın süreçlerinden geçmeden çocuk okurlarla buluşmasının ciddi sıkıntılara yol açabileceğini ifade etti. Aynı şekilde çocuk edebiyatında eleştiri ortamının eksikliğinin ortaya çıkardığı sorunlardan bahsetti. Çocuk edebiyatının, edebiyattan yapılmış bir indirim olmadığı tespitinde bulundu.

Sümeyye Sel Odabaş, atölye çalışmalarındaki tecrübelerinden hareketle çocuklara hakikat arayışının farklı yönlerini anlattı. Çocukların başka bakış açılarına sahip olmasının, çocukların aktörleşmesinin ve kendilerini bulmasının öneminin altını çizdi.

İsmihan Yılmaz, çocuk kategorisinin icadından bahsederek çocukların nasıl hayatın merkezine yerleştiğini anlattı. TRT Çocuk tecrübesinden yola çıkarak Yılmaz, çocuklara sunulacak yayınların çok katmanlılık içermesi gerektiğini belirtti. TRT Çocuk'un yayınlarından ve dijital ortamlar için ürettikleri içeriklerden bahsetti. Oturumun son konuşmacısı Figen Yaman Coşar ise televizyonda başlayan kariyerinin kendi yazım serüvenine dönüştüğünü ve bu süreçte çocuklara nasıl ulaştığını dile getirdi.

"Dijital Dönüşümün Odağında 'Kitabın Endüstrisi'" başlıklı oturumda Cansu Canan Özgen moderatörlüğünde yayıncılık sektörünün önde gelen şirketlerinin yöneticileri ve kurucuları bir araya geldi. Sektördeki başlık sayısı, okurlara ulaşmanın kıymeti, dijitalleşme ve e-kitap, mağazalarda ailelerin taleplerine cevap verme ve sesli kitap gibi hususlar Mustafa Altındağ (D&R), Murat Aydemir (Türkiye Diyanet Vakfı), Kutbettin Bingölbalı (BKM) ve Berk İmamoğlu (Storytel Türkiye) tarafından tartışıldı.

Zirvenin son oturumu "Türkiye'de Yayıncılığın Hafızası: Tanıklıklar Oturumu" başlığını taşıyordu. Yücel Bulut'un moderatörlüğünde Celalettin Vatandaş, Vahdettin Işık, Melike Günyüz, Emrah Kısakürek ve İsmail Hakkı Akıncı konuşmalarını yaptı. Kronolojik şekilde 1960 sonrası yayıncılığın hangi aşamalardan geçtiğinin anlatıldığı oturumda Celalettin Vatandaş mekânların öneminin altını çizerken, Vahdettin Işık tercüme faaliyetlerinin oynadığı role değindi. Melike Günyüz çocuk yayıncılığının Türkiye'deki gelişimini anlattı. Emrah Kısakürek *Büyük Doğu* dergisi ve yayınevi çerçevesinde Necip Fazıl'ın yayıncılığını ele aldı. İnsan Yayınları ve oradan neşet eden yayıncılığın önceliklerini ve hedeflerini ise İsmail Hakkı Akıncı dile getirdi.

Uluslararası ve yerel düzeyde siyasi gündemin çok yoğun olduğu bir dönemde Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı yayıncılık odaklı kıymetli bir zirve düzenledi. Konuşmacı sayısının fazla, vaktin yeterli olmadığı bir etkinlikti. Yayıncılar genellikle kişisel ilişkiler üzerinden karar alıcılara ulaşabiliyor. Umulur ki hem zirvede dile getirilen sorunların çözümü için adımlar atılır hem de sektörün gündeme geldiği daha detaylı etkinlikler planlanır.

Ahmet Mercan'ın Dünyası Üzerine Birkaç Söz

KAAN KÜÇÜK

Sanat ve edebiyat tutkunları Yedi Hilal Derneği'nin 15 Şubat Cumartesi akşamı Üsküdar Hüdayi Konferans Salonu'nda şair Ahmet Mercan'ın anlatıldığı bir vefa gecesinin şahidi oldular. "Kalemden İlhamla: Ahmet Mercan" adlı etkinlikte, şairin hayatı ve mücadelesi, dostlarının şahitlikleriyle çeşitli yönleriyle konuşuldu.

Ahmet Mercan

Duyarlılığı ve birikimiyle Ahmet Mercan, umutlarımıza baharlar beklediğimiz 1980 sonrasının önemli şahitlerinden biri olduğu kadar, düzyazıdan şiire, çocuk kitaplarından bant tiyatrosuna pek çok alanda eser veren çok yönlü bir sanatçıdır. Ancak Mercan'ı bir edebiyatçı olarak, sadece kitaplarıyla değerlendirmenin zorluğundan bahsedebiliriz. Çünkü Mercan, edebî eserlerinin yanında insan hakları savunucusu olarak da öne çıktı; MAZLUM-DER Genel Başkan Yardımcılığı ve İstanbul Şubesi Başkanlığı yaptı. 28 Şubat Darbesi döneminde inananların "kalemini kırmak" için sıraya giren karanlık odaklara karşı mücadelenin ön saflarında yer aldı. O dar zamanlarda, esenlik iklimiyle uyumlu oldukça, ölüm sonrası sözlere sahip inananlar için yenilginin asla söz konusu olmayacağını hatırlattı.

Hatırlamalar, hoş anı kırıntıları hürmetle donatılmış bir vefa duygusunu çağrıştırdığından her zaman etkileyicidir. Ahmet Mercan için düzenlenen gece, tarih dediğimizin en nihayetinde insanın tanıklığıyla oluştuğunu bir kere daha doğruladı.

Yedi Hilal Derneği tarafından 1980 sonrasının önemli şahitlerinden şair ve yazar Ahmet Mercan'ın anlatıldığı 'Kalemden İlhamla: Ahmet Mercan' adlı bir program düzenlendi.

Etkinlik, Mercan'ın eserlerini önemli değişim sancılarının yaşandığı yıllarda verdiğini anlamak bakımından kıymetliydi. Ömer Karaoğlu ve Mustafa Enesoğlu yönetimindeki programda sanatçının dostları onu çok bilinmeyen yönleriyle hatırlattı. Temel Hazıroğlu, Erhan Erken, Kenan Yabanigül, Şadi Çarsancaklı ve Şevket Hüner dinleyenlere gerçek bir Ahmet Mercan portresi çizdi. Çünkü her biri hatıralarla bezeli konuşmalarında aynı zamanda yakın tarihimizden iz düşümlere de yer verdiler. İnsanla toplum ilişkilerini bir bireşim içinde anlattılar. Şiirin geleneksel çizgisi içinde, şiirini birikimiyle yenilemiş bir şair olarak Mercan'ın kaleme aldığı marşlarla ezgilerin sanatçılar tarafından seslendirilmesi geceye ayrı bir renk kattı. Birbirimize yaslandıkça çoğaldığımızı ortaya koyan vefa gecesinin hoş sürprizlerinden biriydi bu.

ÇOK ZENGİN VE ŞAŞIRTICI BİR DÜNYA

Ahmet Mercan, 1990'lardan itibaren farklı düşünce dergilerine çoğu zaman serazat denemeleriyle katkıda bulundu. Hafızam beni yanıltmıyorsa *Devlet Bilinci* adlı ufuk açan küçümen kitabı birçok yazarı bir araya getiren "Bilinç Serisi" kitapları arasında 1993'te çıkmıştı. *Sürgün Özlemler* (1994), *Kelebek Kanadında Surlar* (1996), *İkibinyirmibir* (1997) adlı şiir kitaplarını yayımlandıklarında okumuştum. Onun yazdıklarının altına inmek isteyenlerin bu üç eseri yakın okumaya tabi tutmaları şarttır. Duyarlılığın, inceliğin ve esenliğin metinleri nitelemesini fazlasıyla hak eden *Yine de Aşk -Yürek Terimleri-* (1997), *Sensizliği Bilmiyorlar* (2000) ve *Bir Yanımız Yanardağ* (2000) kitaplarındaki denemeleri baştan sona gayet tesirli bir hissiyat patikası inşa etmiştir. Üç deneme toplamının hepsine yayılan tahayyülün Türkçede bir benzeri olmayabilir, en azından ben rastlamadım.

Tanıyanlar açısından bilinenlerin tekrarı gibi görülebilir ama Ahmet Mercan'ın yazdıklarının kavranabilmesi için öncelikle hayatının belli duraklarının bilinmesi faydalı olur kanaatindeyim. Mercan, Trabzon Çaykara'nın Zeno/Ulucamii köyünden Bayburt'a göçmüş bir ailenin çocuğu olarak 1956 yılında dünyaya geldi. Yazar, çeşitli söyleşilerinde ve televizyon programlarında geniş bakmayı, dingin olmayı ve kâinatla insan ruhunun örtüştüğünü anlamayı çocukluk yıllarında dağlarda çobanlık yapmasına borçlu olduğunu anlatır. Mercan'ın 1975'te geldiği İstanbul'la karşılaşması "Bende İstanbul" şiirinden de fark edileceği üzere onu derinden etkilemiştir.

Türkiye'nin yeniden şekillendiği 12 Eylül 1980 Darbesi akabinde "Arkası Yarın" tarzı programlardan esinlenerek bir grup arkadaşıyla İslâm tarihinden kısa ve portreleri bant tiyatrosu şeklinde hazırladı. İnsanların henüz telefonun ve ekranın içinde kaybolmadıkları 1980'li yıllarla 1990'ların ilk yarısında önemli bir teheyyüç yaratan bu çalışmalar, zamanı ve mekânı aşan İslâm'ın cihan şümul anlam dünyasını ortaya koymayı hedefliyordu. İmanla başlayan ibadetle hikmete ulaşan Müslümanca hayatın coşkulu kimi zaman ıstıraplı akışı evrensel bir yaklaşımla ele alınıyordu. Mercan'ın son derece verimli geçirdiği bu yılları içeren hatıralarını kaleme aldığını ancak henüz yayımlamadığını biliyoruz.

Ahmet Mercan'ın bir başka yönü de çocuklar için edebiyat alanındaki engin kültürüdür. Biraz el yordamıyla dört sene boyunca çıkardığı *Selam* çocuk dergisi bugünden bakıldığında karman çorman bir sandık odasını andıran yapısıyla çocuk gerçekliğinden uzak görülse de yarattığı heyecan dalgasıyla yeni dergilerin kapısını aralamıştı. Mercan'ın bu çıkarımı doğrular nitelikte çokça şahitliği ve analizi var. Öte yandan onun nitelikli çocuk kitaplarının temeli bu dergiye dayanır dense yanlış olmaz. Çocuk edebiyatının yine o dönemde özel bir vurgu, bir parıltı kazandığını hatırlayalım. Edebiyatın ve düşüncenin atar damarı hüviyetindeki dergilerde yazıları yayımlanan Mercan'ın bir başka yönü de radyoculuğuydu. 1990'ların ortalarından itibaren Marmara

FM ve Akra FM'de *Mercan Kayalıkları* isimli kültür programlarını sundu.

Ahmet Mercan'ın estetik değer taşıyan çocuk kitaplarında Türkçe'nin bütün tadı, ses incelikleri, masal geleneğimizin motifleri, sözlü kültür dünyamızın zengin imaj dünyası özümsenmiştir. Mercan irili ufaklı ve farklı dillere çevrilen çocuk kitaplarıyla yazıdaki ustalığın ve dili iyi kullanmanın ne demek olduğunu göstermiştir. Konuşmalarına ve yazılarına yansıdığı kadarıyla çocuk edebiyatının mahiyeti, tarihçesi ve değişimi üzerine son derece güçlü argümanlarla çatılmış bir teorik çerçeveyle karşılaşıyoruz. Günümüzde çocuk edebiyatı deyince, aklımıza onun adı gelmiyorsa bunun en önemli sebebi Türkiye'de çocuklar için edebiyat kamusunun henüz teşekkül etmeyişindendir. Şiirlerini okuduğunuzda uçlara sıçrayan denemelerini daha iyi kavrarsınız çünkü şairce bakışı tüm verimlerine sinmiştir. Var olmanın şiddetini yansıtan denemeleri aynı zamanda Türkiye'nin edebî, siyasi ve toplumsal güncesinin tarihçesidir. Denemeyi denemekten usanmayan Mercan'ın dünyasında okumakla yazmak her zaman iç içe geçmiş vaziyettedir. Değişen okurun ilgisini dikkate alarak bildiğini yazmıştır denilebilir. *Kur'an'ın Işığıyla Okumak* (2015) kitabında temas ettiği üzere onun okuma eyleminde varlığı, değeri, anlamı yerli yerine oturtmak esastır. İlahi çağrıyı/Kur'ân'ı okumayı, kâinatı, insanı ve olayları okumanın izlemesi şaşırtıcı görülmemelidir.

Ahmet Mercan'ın dergilerde çıkan söyleşilerini okuduğunuzda ise, sanatının kaynaklarını, şiirini besleyen unsurları, insan hakları mücadelesini ve tecrübelerini de keşfedebilirsiniz. Bilhassa bant tiyatrolarına ve radyo yayıncılığına değinen söyleşileri, konuyla bir kültür olarak ilgilenen, uzman veya meraklı herkesin okuması gereken kaynak metinlerdendir. Mercan'ın külliyatını okurken şu soruları mutlaka sormak gerekir: Onun edebiyatımızdaki yeri nedir? Daha önemli bir soru ise, onun ve şiirlerinin hayatımızdaki yeri nedir? Ne var ki kusursuz bir kıskançlık ve çekememezlik içindeki kültür dünyamız Mercan'ın yazdıklarının farkına varmış değil. Gençliğinin radikalizminden orta yaşların liberalizmine geçiş yaşayan sanat gazetecilerimizin durumu da aynı... Buna bir de tikelin tümelin altında ezildiği piyasa basıncına teslim olan güncel kitap sektörünün hızı eklenince elimizden "Yalnızlık en sadık dostumuzdur" diyen şaire hak vermekten başka bir şey gelmiyor.

ŞİİRDEN MARŞLARA UZANAN SERÜVEN

Ahmet Mercan hem iyi şiir yazan hem iyi şiirin temelindeki "hayret duygusu" üzerine konuşan hem de güfte kaleme alan bir şair. Onun hayatın derin anlamını; var olmayı ve aramayı yalın bir dille anlattığı şiirleri kendi poetikasını birikimle donattığının göstergesidir. Şiir, "daralan ve kısırlaşan ne varsa, onu aşmanın imkânı olarak" onun anlayışında yer bulmuştur. Mercan için şiir "bütün bu can sıkan ve paslanan kilitlerin üzerinden geçmenin bir fırsatıdır." İmgelerin, çağrışımların yansıdığı dizeleri okurken, bazen bir divan şairinin söz sanatlarını ustaca kullanışını, mazmunlarını, kimi zaman da modern şiiri hatırlamamak imkânsızdır. Mercan'ın mütemadiyen okuduğu eserler arasında Yunus Emre ve Mevlana'nın divanlarının bulunması önemlidir. Yine aynı şekilde Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri* eserini okuduğunda kendi yazdığı bir eseri okur gibi hissettiğini söylemesi onun şiirle, var olmak ve aramak üzerinden kurduğu bağı ispatlar. Keşke edebiyat ve eleştiri dünyasının seçkin isimleri onun şiir zevki, kültürü ve birikimi üzerine etraflı yorumlar yapabilse.

Ahmet Mercan'la sanat temalı ortak anıları olanların mutlaka şahitlik edeceği gerçek, onun tiyatrodan müziğe uzanan çeşitli sanat formlarına vukufiyetidir. Mercan'la dostluklarının yarım asra yaklaştığını belirten müzisyen Ömer Karaoğlu'nun anlattıkları gerçekçi bir portre çizmemize yardımcı olabilir. Müşterek bir çalışmanın nasıl kotarıldığını görmek için onun dile getirdiklerinin bir kısmını hatırlatmakta fayda var: "Sanat yolculuğumuzda Ahmet ağabey ile hem yaptığımız çalışmaların düşünsel arka planını, fıkhını, icrasını ve pek çok boyutunu dertleşe dertleşe yürüdük. Ahmet Mercan'ın pek çok şiiri güfte olarak eserlere can verdi." İnsanın kendi serüvenini anlatırken, iç dünyasının aşamalarını, değişimleri ve ülke dinamiklerini söz ebrusuyla anlatması bir başka güzeldir. Mercan'la henüz lisedeyken tanışan Karaoğlu'nun söylediklerinin dikkati çeken bir özelliği de bu. Şu satırlarda dile getirilenleri okuyalım: "Türkiye'nin

"Kalemden İlhamla: Ahmet Mercan" programı

içinden geçtiği inişli yokuşlu serencamı da birlikte paylaştık. Türkiye'nin siyasi anlamda sancılı dönemlerinde bir şeyler yapma konusunda hep bir araya geldik. Yaşarken bir dostu hep birlikte anıyoruz. Bir şahsın anılması gibi sınırlamamak lazım, bir şahsiyet ve dönem hikâyesini anlatıyoruz."

Dünyaya, edebî türlere geniş açıdan bakarak çok sayıda metin ortaya koyan Ahmet Mercan 1985'ten itibaren zanaatkârca bir tutkuyla İslâmî muhtevalı sesli yayıncılığın mutfağında çeşitli görevler üstlendi. Elliyi aşkın şiiri çeşitli sanatçılar tarafından bestelendi. Onun için esas mesele *Kalem ve Onur* dergisinde ifade ettiği üzere sesli yayıncılığın tesirli bir anlatım aracı olarak üzerine düşeni yapmasıydı. Diyeceksiniz ki bu, bütün sesli yayıncılar için geçerli bir kural değil mi? Elbette haklısınız ancak o zamandan itibaren, yapılanları inceler, ortaya konan eserleri dinlerseniz Mercan'ın katkısının farkını çok daha iyi anlamanız mümkündür. Müzisyen Hakan Aykut'un bazı insanların ömrüne güzel işler sığdırarak kitleleri harekete geçirecek, hayatın akışına yön verecek etkili işler yaptıklarına işaret ederek söyledikleri de kıymetli: "İşte Ahmet Mercan ağabey de bu güzel insanlardan biridir. Yapımcısı olduğu müzik camiasındaki çalışmalarda, iyiyi kötüden ayırt edecek bir mekanizma oluşturmak için çok çabaladı."

Türkiye'de özel radyoların sayısının artmasıyla birlikte ezgi, marş, ilahi ve şiir kasetlerinin ticari boyutu azalmaya başlamıştı. İşte bu ortamda Ahmet Mercan, "İslâm'a hizmet" iddiasıyla iflah olmaz bir iştahla yola çıkan radyoların telif hakkı ihlallerini gündeme taşımıştır. 1990'larda sesli yayıncılık alanındaki kurumların bir araya gelerek yayıncı-yapımcı arasında köprü olması amacıyla Telif Hakları Ajansı'nı kurmalarının temelinde de telif hakkı ihlalleri yatmaktaydı. Onun sanatçılarla çok boyutlu münasebetine bir de bu açıdan bakılabilir. Grup Genç solisti İzzet Okumuş hem çocuklar için hem de yetişkinler için yazan Mercan'ın bir yanıyla çocuksu diğer yanıyla bilge bir şahsiyet olduğuna dikkat çekerek onun kültür dünyamızdaki yerini daha da belirginleştiriyordu.

Hatırlamalar, bir alana emek verenleri, kuşaklar üzerinde iz bırakanları gündeme taşıması açısından değerlidir. Ahmet Mercan "Vefanın en güçlü tanımı; ait olduğunuz yere, ruhunuza ait bağlılığınızdır." diyordu bir mülakatında. "Kalemden İlhamla: Ahmet Mercan" programı tıpkı onun *Boyasız Yüzler/23 Gerçek Adam* (2009) kitabında yaptığı gibi muhabbeti, dostluğu saklamayan ve takdiri ertelemeyen yönüyle kıymetliydi. Aslında ona duyulan vefa, erdem değil gönül borcudur. Bilmiyorum, daha fazlasını söylemeye gerek var mı?

Türk edebiyatında bazı isimler vardır ki, yalnız camiamızın değil, genel edebiyatın gelişim çizgisini izleyebilmek için onları okumak zorunludur. Son olarak, Ahmet Mercan'ın şiirleri başta olmak üzere, tüm kitaplarının Çıra ve Siyer yayınları tarafından yayımlanmakta olduğunu hatırlatalım. Düzenli okumaya ayrılan zaman giderek başka meşguliyetlere kaptırılıyor zira. Dilerim yeniden okumalar dönemi başlar, genel eğilimden esere ve yazara gidilerek Mercan'ın değeri tüm yönleriyle keşfedilir.

İnsanın Faniliği yahut Yalan Dünya

SELVİGÜL KANDOĞMUŞ ŞAHİN

Tolstoy yıllar önce şöyle diyordu: "Sanatı, bir fabrika ürünü gibi telakki eden bütün fikirlere karşıyız. Sanatın gerçekçi ve yararlı olabilmesi için uhrevi, millî, dinî ve ahlaki özellikler taşıması gerektiğine inanıyoruz."

Ne var ki bu söz, küreselleşme tahkiyesiyle yersiz yurtsuz kalan insanlara boca edilen dijital çağda pek bir şey anlatmaz oldu. Sinemasıyla, dizisiyle ekran modern zamanlardan hakikat sonrası diye tesmiye edilen günümüze kadar en sürükleyici alan hâline geldi. Artık dijital paradigmaya tutsak insan telefon ekranlarına gömülmüş, kitaplardan daha da önemlisi tefekkürden uzak. Zira ekranlara kilitlenmiş hâlde yorgunluğunu atmaya çalışıyor. Ekran dilinin en etkin olduğu zamanlardayız kuşkusuz. Reyting peşindeki vakit öldüren dizi sektörü de manevi değerleri altüst eden ilişkiler ağında aile değerlerini tarumar ediyor. Dramatik olan şu ki toplum da saatlerce bu dizileri izliyor merakla. Hitap muhatabını her daim buluyor. Zamanımızın bilge filozofu Byung-Chul Han'ın dijital iletişim çağının paradigmasını tarifi çok doğru: "Dijital teknolojinin, yazının ya da matbaanın icat edilmesi kadar büyük bir tarihî dönüm noktası olduğunu düşünüyorum. Dijital dünya, şeffaflık konusunda kendini geliştiriyor, tek bir tuşa basarak anında sonuç alabilmemizi mümkün kılıyor. Şeffaflık toplumunun zaman algısı doğrudan ve hakiki olandan yanadır. Bilgi akışındaki hiçbir tıkanıklık ya da gecikme artık kabul edilemez hâle gelmiştir. Dolayısıyla artık, her şey şeffaf ve hızlı erişilebilir olmalı algısı hâkimdir."

TRT Tabii'de yayınlanan, hayatın kısalığını ve ölümü merkeze alan *Gassal* dizisi başta seküler kesim tarafından, afişlerinin sergilenmesiyle eleştiri oklarının hedefine yerleşti. Çünkü onlar anlamlı bir hayat yaşamak için ölümün en gerekli sınır olduğunu unutmayı yeğlemişlerdi. Belki de en iyi hâliyle Epiküros'un ünlü deyişine kulak kabartmışlardı: "Ölüm ne yaşayanları ilgilendirir ne de ölüleri." Peki niçin? Ona göre bunun sebebi basittir: "Yaşayanlar için ölüm yoktur, ölülerin ise zaten kendileri yoktur." Epikürosçuları bir tarafa bırakırsak ölüm İslâm'ın yanında diğer dinlerde hatta "kendine yardım" çizgisindeki ilk dönem felsefesinde önemlidir. Zira ölüm olmaksızın tüm planlar anlamını yitirir; "seçimin, karar verme zorunluluğunun kaynağı olduğu için ölüm anlamın da kaynağıdır."[1] Tabi daha sonra işin rengi değişti, hızla erişilebilir olan dizi büyük bir ilgiyle izlenmeye başlandı. Öyle ki sonunda *Gassal*, konu ve işleniş bakımından günümüz örnekleri arasında nevi şahsına münhasır bir yapım olarak büyük bir beğeniyle karşılandı ve milyonlarca seyirciye ulaşarak izlenme rekoru kırdı.

1 Dean Rickles, *Hayat Kısa*, çev. Seray Soysal, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2024, s. 13.

HERKESİ SARSAN MANİFESTO

Arka fonda Ferdi Tayfur'un *İçim Yanar* şarkısı kanatırcasına akarken endişeyle soruyordu gassal Baki: "Ölünce beni kim yıkayacak?" Ölümün beraberinde getirdiği sınırın önemine işaret eden bu anlamlı soru, insanların hızla akıp giden hayatlarına, hazlarının, hızlarının, ihtiraslarının tam ortasına, metroda, otobüste, tüm ekranlarda âdeta sarsan bir manifesto gibi düştü.

İnsanoğlu hayatı boyunca her şeyi hesap eder, ölçüp biçer, kiminle evleneceğini merak eder sonra çocuğunun gideceği okulu araştırır, oturacağı ev için bir ömür boyu çalışıp çabalar, hayatın tüm evrelerinde, endişeleri, heyecanları, hırsları, hazları ve gizli açık onlarca sorusu ve merakı vardır. Ama ölümü hiç aklına getirmediği gibi, sanki sonsuz bir dünyada yaşıyor gibi unuttuğu ölüme dair ne varsa öteler, görmezden gelir. Hâliyle hiçbir zaman kendisini kimin yıkayacağını merak etmez.

Bu dünyadan göçüp giderken, onu ebedî yolculuğuna hazırlayan kim olacak, son olarak onun cansız bedenine kim dokunacak, ılık suyu üzerine kim

dökecek? Gül suyunu, cansız, artık bu dünyaya ait olmayan canı çekilmiş bedenine kim dökecektir? Ona dünya gözüyle son bakan kim olacaktır hiç aklına getirmez. Hatırlamak istemez. Ölüm uzaktır yaşadığı hayatın doludizgin zamanlarına; hırslarına, hazlarına, bitip tükenmez ihtiraslarına.

Gassal, gül suyu, pamuk, cami, cenaze namazı, ılık su, helva, talkın almak, kara toprak, mezar kazmak, cami cemaati, cenaze namazı, ıskat, kefen, teneşir çok uzaktır ebedî gençlik iksiriyle büyülenmiş günümüz insanına. Ölümü, yaşadığı hayatın gündeminden çıkaran performans insanı ölümsüzlüğe kendini hazırlarken, estetik ameliyatlarla gençleşmeye, daha çok güzelleşmeye çalışırken, botokslar, yağ aldırmalar, karın germeler, zımba gibi hayatın karşısında dururken, dışını güzelleştirip iç dünyasının yozlaşmış zamanlarına tıpkı bir balta darbesi gibi keskin ve isabetli bir müdahalede bulundu gassal: "Ölünce beni kim yıkayacak?", diye. Oysa ölüm, ölüler, kefene sarılmak, kara toprak yoktu gündemde.

Bu sarsıcı soruyla balık istifi bir metronun reklam panosunda karşılaştım. Doğrusu şaşırdım, doludizgin akan hayata hiç yakışmayan bir soruydu. Bir an durdum ve düşündüm: "Ne demek istiyor bu cümle?", diye. Önce bir anlam veremedim daha sonra fark ettim ki afişlerde bir gassal var. İşte o zaman kavradım son yolculuğu soruyordu gassal. Sonlu bir sınır koyduğundan anlam için zorunlu olan ölümün hafife alınmaması[2] gerektiğini ortaya koyan cesur bir soruydu bu. Chul Han'ın "Günümüzün disiplin odaklı toplumu, bireyin kendi kendini sömürdüğü bir düzen haline gelmiştir ve bu sömürü için artık herhangi bir dayatmaya ihtiyaç yok.", ifadelerini hatırlayınca bu cesur sorudan rahatsız olanların dünyalarını biraz da anlayabildim.

SAHİCİ BİR YAPIM

Nurettin Topçu, külliyatına başlangıç için iyi bir imkân sunan *Var Olmak* adlı deneme kitabında şöyle diyor: "Dua, sözlerin en güzelidir. Nurdan, sudan ve sevdadan yapılmıştır. Her varlığa nüfuz eder, her ümitsiz davranışı değiştirir, her kalbi kurtarır." *Gassal* dizisi bir dua sıcaklığında sarstı, sımsıcak, yaşanmışlığın en doğal hâlleriyle dokundu yüreklere. Belki de bu doğal insan durumları yüreklerde kilitli sevdaları, çocuksu temiz duyarlılıkları taşıyanların çehreleriydi bizleri sarsan. Bizden, içimizden insanların, samimi, içten, duru hikâyeleri, sevdaları, aşkları, kırgınlıkları ve en çok da acıları... Ayrıca onların hayata bakışları, eksikliklerle yüzleşmelerine rağmen sonsuz şükürleri vardı. Mutluluklarını kaybetseler de huzurları bakiydi. "Kimsenin mutsuzluğunu küçümseme, kendi hüznünü de büyütme." diye sesleniyordu her şeyini kaybetmiş ihtiyar. Gassal Baki ise şöyle diyordu: "Ölüm bütün planları bozan, bütün randevuları iptal ettirendir."

Dizinin senaristi Sümeyye Karaaslan din psikolojisinde yüksek lisansını tamamlamış. Bu hikâyenin derinlikli ve güçlü yapısının kurgulanmasında, yazarın eğitiminin mutlaka faydası olmuştur diye düşünüyorum. Salt bir senaryo başarısı muhakkak var. Ama manevi duyarlılığa yaslı, kadim kültür değerleriyle toplumsal yapının uyuşması, insan hâllerinin doğal ve içten hâlleri bu dünya ile öte dünyanın gerçekliğinin ironisi, ters köşe yapması, mizah ile hüzün içe geçerken, ölümle hayatın aynı karede yaşanması kuşkusuz senaryoyu güçlü kılıyor. Zaman zaman kopukluklar hatta küçük kasabayla uyuşmayan sahneler görülse de Ahmet Kural'ın rolünün üzerine tamı tamına oturması, diğer oyuncuların da yaşadıkları mekânın doğal hâllerini ustalıkla sergilemeleri diziyi başarılı kılan unsurlardan.

Baki, sıradan bir insan hüviyetiyle çıkıyor karşımıza. Bazen kimsesizlerin cenazelerini yıkayan, bazen kendini büyük yalnızlıkların dibinde bulan birisi. Kimsesizleri yıkarken onu sarsan soruyla karışır insanların içine, sosyalleşmek ister, evlenmek ister. Belki o zaman kendisini yıkayacak birini bulacaktır. Ama bu süreçte asıl kendisiyle yüzleşecek, ölüm korkusuyla yaşadığı travmalarıyla yüzleşecek, duyumsadığı kaygının da bu ölüm korkusundan kaynaklandığını fark edecektir. Ölüm kaçınılmaz bir sondur ve onu kim yıkayacaktır? Bir gün bu can alıcı soruyu kendisine ve etrafındakilere sorduğunda aslında eşyaya ve insana da bakış açısı değişmiştir. Kendisini yıkayacak Nâzım abiyi bulmuştur, çünkü ölü yıkamak itina ister, kendi çocuğunu ılık sularla yıkayan Nâzım abi tam da aradığı kişidir. Onu ikna ettiğinde ise, zamansız bir ölümle yüzleşen Nâzım abi çocuklarını ve onu deli gibi seven karısını geride bırakacak ve teneşirde Baki onu yıkayacaktır. Belki burada ölümden bir felaket olarak bahsetmenin yanlışlığına dikkat çeken Alman romancı Thomas Mann'in dediklerini hatırlamalıyız: "En çok inandığım ve değer verdiğim şey faniliktir. (...) O varoluşun ruhudur. Yaşama değer, saygınlık ve ilgi kazandırır. (...) Fanilik olmadan, başlangıç ya da son, doğum ya da ölüm olmadan zaman da yok-

2 Dean Rickles, *age.,* s. 28.

tur. Zamansızlık, yani zamanın hiç bitmemesi, hiç başlamaması anlamında durgun bir hiçliğe karşılık gelir. Bu, hiç de ilgi çekici değildir."[3]

Küçük bir kasabada yaşayan bir avuç insanın yürek burkan hikâyelerini izlerken hepsinin hüznünde ve sevincinde kendimizi buluyoruz. Kendini çocuklarına adamış bir babanın sımsıcak tebessümle yavrularına seslenişi sevgi açlığı çeken çocuk yanlarımızı kanatıyor belki de. Sonra yalnızlıklarımız, buz soğuğu sokaklardan, boş ekranlardan, cevapsız telefonlardan, terk edilişlerden, beklenmedik ölümlerden, hüzünlü vedalardan, kaybolmuş evlatlardan, terk etmiş babalardan yüzümüze çarpıyor, yüreğimizi sarsıyor.

"Şu gassale söyler misin: Aşk, hayatın merkezidir. Biz normal insanlar için aşksız bir hayat renksiz, siyah beyaz bir şey." diyor Ahmet'in karısı Neslihan. Birbirlerinin rüyalarını gerçekleştirecek kadar bağlı bir çift ölüme bile birlikte giderken saf ve temiz bir aşkın, bir aile sıcaklığında büyüyen çocukların tarifsiz mutluluğunu yansıtırken, gerçekte yaşanması gerekenin ölüm olduğunu derinden hissettiriyorlar.

Birilerinin ölümü başka hayatları tamamlıyor, eksiklerini gideriyor. Her şeyin bir sebebi olduğu gibi boşluk kabul etmeyen büyük bir hikâyenin içinde olduğumuzu anlıyoruz ve hikmetli bir yaşantının izlerini sürdüğümüzü derinden hissediyoruz.

Kuvvetli draması ve sorduğu ontolojik soru ile dizinin hem merak hem de tedirginlik uyandırdığını söylüyor bir söyleşide yönetmen Selçuk Aydemir. Zaten onların da istediği tam

Gassal dizisi bilboard tanıtımı

anlamıyla bu... Dizinin türünü "psikolojik komedi" olarak nitelendiren yönetmen şöyle devam ediyor: "Öyle bir şey yapalım ki pek görülmedik bir tanıtım olsun. Dizinin ruhunu yansıtan bir tanıtım nasıl olur diye düşündük ve bu tanıtım oldu." Doğrusu hızla akıp giden hayatın içinde hınca hınç dolu metroların, tramvayların reklam panolarında insan selinin akıp gittiği bulvarlarda, billboardlarda insanlığı şaşkınlığa düşüren ve meraka sürükleyen o sarsıcı soru: "Ölünce beni kim yıkayacak?", tam da dizinin ruhuna uygun bir manifesto gibi sarsıcı bir seslenişti.

Hüzünlü ve gamlı çehrelerle, derin iç çekişlerle, aşkı kuşanmış yuvalarla, sıradan insanların, küçük dünyaların çarpıcı hikâyesini izledik. Yıllarca kötü örneklerini gördüğümüz "dinî tebliğ" edalı yapımlara heves etmeden yahut son dönemde sekülerleşmeye odun taşıyan bol aldatmalı ve çeşitli entrikalar içeren dizilerin ötesinde sahici bir dizi nasıl çekilebilirmiş onu gördük. Çünkü dizi "Ölümü, bize sağladığı zamansal sınırlar ve geçicilik aracılığıyla yaşamı aktüalite alanına taşıyan ve gördüğümüz üzere kendisi yaşam olmayan, yalnızca olası ya da geçici olanın alanına getiren seçimler karşısında karar vermemizi sağlayan bir araç olarak görüyor."[4] Şahin Kendirci'nin, sıra dışı orkestra eşliğinde Ferdi Tayfur'un yürek yakan şarkılarını arka fonda söylemesi de diziye ayrı bir anlam katıyor. Kendirci de yanık ve içli sesiyle, bir hamalın oğlu, on yıl önce *Yetenek Sizsiniz* programında çıkmıştı karşımıza. Şarkıları yürekten söylemesi yaşadıklarının derin çağrışımını yapar gibi.

Yeni bir varlık, yeni bir zaman algısı içine doğan *Gassal,* ölümün bizi hayata çağırması, bu dünyada nasıl bir yaşam arzuladığımız, kim olduğumuz, kendimizi tanımamız ve buna göre davranmamız konusunda düşünmeye zorlayan bir dizi. Senaryosu, sarsan atmosferi, güçlü ve doğal oyuncu kadrosu ile farklı bir yapım. Muhakkak ki televizyon izleyicisinin böylesi yapımlarla daha çok karşılaşması Türk dizi sektörünü canlandıracaktır.

3 Dean Rickles, *age.,* s. 117.

4 Dean Rickles, *age.,* s. 116-117.

Şehir Kültürü ve Kültürlü Şehirler Bilgi Şöleni Üzerine

BEDİR SALA

22-23 Kasım 2024 tarihleri arasında Afyonkarahisar'da Afyonkarahisar Valiliği, Afyon Kocatepe Üniversitesi ve Türkiye Yazarlar Birliği iş birliğinde Şehir Kültürü Kültürlü Şehir Bilgi Şöleni "Şehrin Geleceği Geleceğin Şehirleri" alt başlığı ile gerçekleştirildi. Ev sahipliğini Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin yaptığı bilgi şöleninde Düzenleme Kurulu Başkanı ve Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Karakaş, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü ve Türkiye Yazarlar Birliği Genel Başkanı Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan ve Afyonkarahisar Valisi Doç. Dr. Kübra Güran Yiğitbaşı'nın protokol konuşmaları ile başladı.

ŞEHİR KÜLTÜRÜNÜN BOYUTLARI

Farklı üniversitelerden ve farklı disiplinlerden gelen 41 akademisyen ve araştırmacı iki gün boyunca "Geleceğin Şehirleri ve Şehirlerin Geleceği" açılış oturumu ile birlikte "Şehir, Kültür ve Kimlik İnşası", "Yaratıcı Şehirler ve Şehir Kültürünün Yeniden İnşası", "Kültür, Sanat ve Şehir", "Şehrin Dönüşümü", "Dayanıklı Şehirler", "Şehirde Yerel Kültürün Sunumu", "Şehir Kültürü ve Afyonkarahisar" ve "Şehirleşme ve Göç" oturum başlıkları altında 31 bildiri sunuldu. Oturum başlıklarına bakıldığında şehir, kültür ve şehirlerin geleceğinin etraflıca tartışıldığı görülmektedir. Geleceğin şehirlerini kültürel ve sosyal dinamikler bağlamında analiz etme imkânı sunan bildiriler şehirleşme ve kültürel kimlik üzerine geniş bir perspektif sunmaktadır. Özellikle şehirlerin, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların kesişim noktası olarak tarih boyunca nasıl değiştiği, şehirlerin geçmiş ve gelecek perspektifinden değerlendirilmesi, kültürel temasın kent dinamiklerine etkisi ve toplumsal barış açısından uyum mekanizmaları, turizmin nostaljik etkisi yerine sürdürülebilir kültürel dinamiklerin teşvik edilmesi, iklim değişikleri karşısında şehirlerin uyumu için kültürel dönüşüm ve ekokent modelleri, şehirlerin kültürel çeşitliliği teşvik eden, sürdürülebilir ve insan odaklı politikalarla yeniden inşa edilmesi ve bunun için yerel yönetimlerin, akademik çevrelerin ve halkın iş birliği içinde çalışması, şehir mekanlarının kültürel önemi ve şehir kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması, geleceğin kentlerinde yaşlılık, yoksulluk, bağımlılık gibi şehirleri doğrudan ilgilendiren temel sosyolojik temalar tartışıldı.

Doğrusu son yıllarda sayıları gittikçe artan sempozyum, kongre vb. başlıklar altında düzenlenen ve niteliğinin sorgulandığı, tematikten uzak, katılımcıların sunumları dışında diğer sunumlara pek ilgi göstermediği, çoğunlukla entelektüel tartışmalardan uzak kariyer hesabıyla yapılan akademik etkinlikleri düşündüğümüzde Afyonkarahisar'daki bilgi şöleninin değerli bir çaba olduğunu vurgulamak gerekir. İki gün boyunca ilginin devam etmesi ve tartışmaların oturumların dışına taşması etkinliğin niteliği hakkında da bir fikir vermektedir. Böyle bir etkinliğin, geleceğini arayan şehirlerden biri konumundaki Afyonkarahisar'da yapılması da son derece önemlidir çünkü Türkiye'de birçok şehir,

özellikle kültürel kimlik konusunda bir bocalama yaşamaktadır. Küresel dünyada şehirlerin birer turistik çekim merkezine dönüşmek için yerel kültürlerini aynı konsept içerisinde sunmaları şehirleri birbirine benzeterek süreç içerisinde özgünlüklerinin yitirilmesine yol açacaktır. Dolayısıyla böyle bir etkinliğin Afyonkarahisar'da yapılmış olması şehrin geleceğine ilişkin yürütülen politikaların gözden geçirilmesine de fırsat vermektedir. Nitekim Afyonkarahisar Valisi Doç. Dr. Kübra Güran Yiğitbaşı da bu konuya dikkat çekerek "burada gerçekleştirilecek tüm sunumlar bizim için bir kaynak olacak. Bu önemli etkinlikte, şehrimizin tarihi ve kültürel mirası ile geleceğe dair vizyonunu bir araya getirerek, farklı şehirlerimizden gelen değerli katılımcılarla birlikte şehirlerin gelişimine dair bilgi birikimimizi paylaşıp, derinlemesine tartışma fırsatı bulacağız" açıklamasında bulundu.

Türkiye'de şehir kültürüne ilişkin teorik tartışmaların çok az olduğunu vurgulamak gerekir. Tartışmaların büyük bir kısmı şehrin yönetimi, altyapı, ulaşım ve "kentsel dönüşüm" bağlamında yürütülmektedir. Az da olsa yürütülen teorik tartışmaların çoğu felsefi derinlikten ve realiteyi kavramaktan yoksun nostaljik bir yaklaşım içeriyor. Dolayısıyla kültür bağlamında şehrin ve şehrin geleceğinin tartışılmaya açılması şehir konusundaki muhayyileyi zenginleştirecektir. Şehiri sadece içinde yaşanılan bir mekân olmanın ötesinde mekânsal ve kültürel boyutuyla da kavramak gerekir. Bunun için şehrin nasıl tanımlandığı önemlidir çünkü tanımlama şehre nasıl yaklaşılacağını belirleyeceği gibi nasıl bir şehir tasavvuruna sahip olacağımızı da etkiler.

Bu çerçevede açılış konuşmasında Prof. Dr. Mehmet Karakaş şehrin kavramsal tanımı üzerinde durarak "zaman muhayyilesine bağlı dönemsel atıfların yanında medeniyet, inanç ve coğrafi muhayyilelere gönderme yapılarak da şehir tanımlamaları ve sınıflandırmaları" yapıldığını ifade etti. Ayrıca Karakaş, şehrin "dünyanın en uzak mesafelerini kendine çeken; çeşitli bölgeleri, insanları ve etkileri bir düzene göre biçimlendiren farklı kültür ve yaşam biçimlerini ortak potada buluşturan; ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir yerleşim birimi" olduğunu vurgulayarak şehre ilişkin nasıl bir muhayyileyle yaklaşılması gerektiğini de açıkladı.

GELECEĞİN ŞEHİRLERİ VE ŞEHİRLERİN GELECEĞİ

Hem dünyada hem de Türkiye'de nüfusun büyük bir çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Bu oran gittikçe artmaktadır. Dolayısıyla şehirlerin çoğunluğunun bu kaçınılmaz gelişme karşısında yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Konuşmasında ağırlıklı olarak bu konu üzerinde duran Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan "artık şehirleri, şehir kültürünü, kültürlü şehri bir arada yaşamayı, şehirleri yaşanabilir, huzurlu kılmayı daha yoğun konuşmamız gerektiği"ni vurguladı. Türkiye özelinde şehirlerin mevcut nüfusu bile kaldıramadığını dikkate aldığımızda muhtemel doğal afetler karşısında nasıl bir politika izleneceğinin de erkenden belirlenmesi önemlidir. Nitekim Arıcan doğal afetler karşısında "yedek şehirler" oluşturulması gerektiğini ifade etti. Arıcan, geleceğin şehirlerini kurmak için "öğrenen şehir modeli"nin dikkate alınmasının önemi üzerinde durarak şunları söyledi: "Artık şehirleri, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin ve meslek kuruluşlarının el birliğiyle yöneterek öğrenen şehir haline getirmeliyiz. Öğrenen şehir modeli; çevresel sorunları, atıkları, bunların doğru

Türkiye'de birçok şehir, özellikle kültürel kimlik konusunda bir bocalama yaşamaktadır. Küresel dünyada şehirlerin birer turistik çekim merkezine dönüşmek için yerel kültürlerini aynı konsept içerisinde sunmaları şehirleri birbirine benzeterek süreç içerisinde özgünlüklerinin yitirilmesine yol açacaktır.

kullanımı, yeşil dönüşümlerin tamamı gibi konuları, şehirde olan herkesin öğrenmeye açık olmasını ve yeni gelişmeleri sürekli öğrenmenin gerektiği hayat boyu öğrenmenin kaçınılmaz olduğu bir modeldir."

Prof. Dr. Ruşen Keleş "Dirençli Kentler ve Sürdürülebilirlik" başlıklı sunumunda kültürün önemine vurgu yaparak "kişi, kurum ya da kent olsun hepsinin kimliğini oluşturan çizgilerin temelinde kültür vardır. Bir ülkede yaşayan insanların doğal ve kültürel değerleri kullanma hakkına sahip oldukları hiçbir şekilde inkâr edilemez ama bu kullanım hakkının koruma kaygısıyla dengeli olmasında zorunluluk vardır. Koruma-dengesi olarak da bilinen sürdürülebilirlik kavramının temelinde de aynı düşünce yatmaktadır." ifadelerini kullandı. Aynı oturumda konuşan Prof. Dr. Şükrü Karatepe de "Kentleşme ve Modernleşme" başlıklı sunumunda "şehirleşme üzerinden modernleşmenin konuşulduğu durum ender görülür. Esasen modernleşme en fazla kendisini kentlerde gösterir. Bizim modernleşme tarihimiz bu açıdan ele alınmamıştır. Toplum ilişkileri, insan ve kültür ilişkileri incelenmiş ama şehre gelmemiştir. Ama özü şehirdir. Bir ülke modernleşmesini şehir üzerinden anlayamamışsa modernleşmeyi anlayamamıştır ve doğru bir modernleşme de gerçekleştirememiştir." sözleriyle Türk modernleşmesinin şehirleşme üzerinden incelenmesi gerektiğini kaydetti. Bu bağlamda şehirlerimizin çarpıklığı ile modernleşmemizin çarpıklığı arasında bir bağlantı kurmak gerektiğini de hatırlattı.

Bilgi şöleni, iki gün boyunca Türkiye'nin şehirleşmesini ve mevcut şehirlerin yapısal problemlerini yeniden düşünme fırsatı sağladı. Nitekim Türkiye'deki şehirlerin başta altyapı, ulaşım ve düzenleme gibi birçok konuda yaşanılabilir şehir olma özelliği taşımadığı sıklıkla dile getirilmektedir. Bunun yanında hem ülke içinden hem de ülke dışından gelen nüfusun şehirlerde yoğunlaşması, mevcut yapılaşma, sosyal ve kültürel sorunların daha da artmasına yol açmaktadır. Özellikle göçmenlerin şehirlere entegrasyonu günümüzde çokça tartışılmasına rağmen toplumsal uyumu ve entegrasyonu kolaylaştıracak kalıcı ve uygulanabilir politikaların belirlenememesi mevcut sorunları daha da derinleştirebilir. Göç, şehirlerde mekânsal ayrışmayı tetikleyen dinamiklerden biridir. Mekânsal ayrışma sosyal eşitsizlikleri arttırdığı gibi göçmenler gibi dezavantajlı grupların entegrasyonunu zorlaştırır. Bundan dolayı mekânsal ayrışma toplumsal dışlanma, eşitsizlik ve yabancılaşma gibi problemlerin minimize edilebilmesi için şehirlerin toplumsal uyumu teşvik edecek şekilde yeniden tasarlanması ve uygulanabilir politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Özellikle göç alan şehirler göçmenler ile halk arasında iletişim ve etkileşimi arttıracak politikalara öncelik vermelidir. Diğer taraftan şehirlere sadece bir ekonomik merkez olarak yaklaşmak yerine aynı zamanda birer kültürel üretim merkezleri çerçevesinde yaklaşmanın şehirlerin kimliklerinin sathileşmesini engelleyeceği gibi şehirde yaşayanlar arasında dayanışmayı ve aidiyeti de güçlendirecektir. Bu bağlamda şehir sakinlerinin kültürel ve sanatsal üretime katılımını arttırmak önemli olacaktır. Çünkü şehirlerde toplumsal dayanışma ve aidiyet duygusu afet ve iklim değişikleri karşısında kültürel bir direncin ve bilincin sağlanması açısından da merkezi bir önem taşımaktadır.

Neticede şehirlerin sosyolojik, kültürel ve ekonomik dinamiklerinin çok boyutlu bir şekilde ele alındığı sürdürülebilir ve kapsayıcı şehirleşme politikalarının gerekliliğinin sıkça vurgulandığı program, şehirlerin toplumsal ve kültürel yapılarının anlaşılması ve sürdürülebilir geleceğin şehirlerinin inşası için önemli bir zemin sağlamaktadır. Bilgi şöleninde sunulan bildirilerin daha geniş bir kitleye ulaşması için 2025 yılı içerisinde kitaplaşacağını da hatırlatalım.

Liz Behmoaras, Yahudilik ve İsmet Özel

NAZGÜLÜ ÇARKANAT

Liz Behmoaras

Bir insanın yazdıklarını, sorduklarını okuyun, defalarca okuyun, satır aralarını deşifre etmeye çalışın ortaya neler çıkmaz ki... Dünya görüşü, değer ölçüleri, ilgi alanları, tarihe bakışı, özlemleri, yaraları hatta uzaklaştığını sandığı inançları... Ne kadar ketum davranırsa davransın bunları önünde sonunda ele verir insan. İşte bunlar ışığında Liz[1] Behmoaras'ı (1950-15 Şubat 2025) ve onun İsmet Özel'e sorduklarını hatırlatmak, kalın çizgilerle olsa da kimlikler -bilhassa modern zamanlardaki Yahudi varoluşu düzleminde- önemli ayrıntıları yakalama fırsatı sunacaktır.

Kitaplara tutkuyla bağlı ve güzel sanatlara ilgi duyan bir ailede büyüyen Liz Behmoaras'ın eserlerinin başındaki kısa biyografisinde yazılanlar şöyle: İstanbul doğumlu, çevirmen, gazeteci ve yazar. Yayınevlerinde edebî eser çevirmenliği, çeşitli yerli ve yabancı yayın kuruluşlarında serbest gazetecilik ve seçici kurul üyeliği yaptı. Ancak birkaç ilave yaparak bunu az da olsa detaylandırmanın kimseye ziyanı olmaz: Behmoaras Adel Anavi'nin torunu, Jaklin Katalan'ın kızı, Fransızca, Türkçe, İspanyolca ve Rumca konuşulan bir evde büyüdü. Nişantaşı'nda Aydın Okulu'nu bitirdi, sonra Notre-Dame de Sion Fransız Lisesi'ne gitti. Simone de Beauvoir, Ivan Illich, Marie Cardinal ve Paul Valery Fransızcadan Türkçeye eserlerini çevirdiği yazarlardan birkaçı. *Nokta* dergisinde, *Yeni Yüzyıl*, *Cumhuriyet*, *Liberation, L'Arche* ve *Tribune Juive* gazetelerinde yazdı.[2]

Kozmopolit ortamlarda bulunan Liz Behmoaras'ın ayırt edici yönü, evrensellik temasını öne çıkaran Yahudi sanatçı kimliği. Yahudi kültürünün sorunlarını merkeze alan ve bunlarla bir ölçüde hesaplaşma niyeti taşıyan kitaplar yazmış zaten. Haftalık siyasi ve kültürel gazete *Şalom*'un, yazarın ölümünü "Türk edebiyatı Lizi'yi kaybetti" (19 Şubat 2025) manşetiyle duyurması bir gerçeğin

İsmet Özel

hatırlatılması. Çünkü Behmoaras 1986-1996 yılları arasında bu gazetenin kültür servisinde çalışmış. Manşet ayrıca Türkçe konuşmak ve Türkleşmek için mücadele eden Yahudi aydınlarının gizlenmekle entegre olmak arasında salınan tercihlerini akla getiriyor.

Liz Behmoaras'ın kozmopolit görünümlü Yahudi duyarlılığı romanlarında çok bariz. Mesela 2011'de çıkan *Sevmenin Zamanı*... Bu tam bir geriye bakma romanı... İçinden, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı atmosferinin neredeyse tüm düş ve serüvenlerinin geçtiği... Müslüman bir genç İsmail'in âşık olduğu ve "dindaşlarını dünyanın merkezi gibi görmeye eğilimli" Frida'nın Yahudi olması yazarın sorguladığı kimlik meselelerine bakışıyla paralel. Tabii esas marifet hikâyenin kurmaca niteliği. Onun roman hakkında "az ya da çok maskelenmiş yaşam öykülerinin bir toplamı, bir

1 Yazar kitap yazmaya başladığında adını Lizi'den Liz'e çevirmesinin sebebini "soyadım zaten kalabalık, bari adım kısa olsun" diye anlatmıştı. Bk. Liz Behmoaras, "Zor Bir İsim, Bir Yüktür", söyleşi: Rita Ender, *Agos,* 18 Nisan 2015.

2 Yaşar Aksoy, "Azra Erhat, İşte Şimdi Ölümsüzleşti!", *Şalom,* 19 Şubat 2025, s. 15.

karışımı, bir sentezi"[3] demesi doğru düzgün kavranmamış görülüyor. Hep aynı konulara yönelmek zaten başka türlü nasıl mümkün olabilirdi? Yakın tarihe göndermeler de bu sebepten oldukça yoğun. Adıyla içeriğini göz önüne seren bu romanın karakterleri inşa edilirken yazarın anlatılarında altını çizdiği seküler[4] kimliğinin tesiri baskındır. Aslında onun ağzında ifadesini bulan anlayış sadece kendisine mahsus değil. Behmoaras'ın *Sen Bir Başka Gittin* (2015) romanı bağlamında sosyal antrolopolog edasıyla dediklerine büyüteç tutarak bakılmalı: "Özellikle acı çekmiş, itilmiş, horlanmış tüm halklarla, o halkların içinden çıkanlar arasındaki değişmez kavil."[5] Türk hümanistlerin anası Azra Erhat'ı anlattığı son kitabına "Avdetiler"le başlaması dik açılı bakışının ispatı gibi okunabilir.[6]

ROMANLAŞTIRILMIŞ BİYOGRAFİLER, ANLATILAR VE KİMLİK

Liz Behmoaras, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş döneminde yaşamış kişilerin hayatını konu alan "romanlaştırılmış"[7] ya da "dramatize edilmiş biyografi"[8] kitaplarıyla tanınıyordu. Eserlerden, anılardan, arşivlerde kalmış belgelerden yola çıkarak Jak Samanon, Mazhar Osman, Moiz Kohen (Munis Tekinalp), Suat Derviş ve Azra Erhat'ın hayatlarını kendi yorumunu katarak sundu. Önceleri eleştirmenlerin hışmına uğradıysa da meşhur olunca "biyografi hangi bilinmeyenleri anlatır?" konulu söyleşi programlarına katıldı. Tarih ile hayal, gerçek ile kurguyu bir araya getiren romanlarının sayısı arttı, yetinmedi günümüz okurunun bayıldığı "anlatı tarzı" kitaplar yazdı. Türkiye'nin 1960'lı yıllarının gençliğini anlatırken bugünün toplumsal gidişatına göndermeler yaptı.[9] Tüm bunlarda toplumsal ve siyasi değişimlere ilgi duyanların öğreneceği nice malumatın bulunduğu açıktır.

Liz Behmoaras, araştırmanın, iz sürmenin dayanılmaz heyecanıyla yaptığı söyleşileriyle öne çıktı. Bir dizi yazarla Akdenizlilik, kimlik ve entelektüellik merkezinde konuştu.[10] Behmoaras'ın, cep telefonunun olmadığı dönemde yurt dışındaki isimlerle söyleşilerini kimi zaman yüz yüze[11] kimi zaman bir elinde ahize, diğerinde kayıt cihazıyla yaptığını tahmin etmek güç değil.[12] 1990'ların moda konularını aralarında ortaklık kurulması zor olan üçü Türk, dokuzu yabancı yazarla konuşan Behmoaras'ın kitabının salt içerik açısından değil söylem olarak da ele alınması döneme dair bakış açılarını zenginleştirecektir. Behmoaras'ın "Türk Ermeni'si" demesi üzerine Ragıp Duran, bunun doğrusunun "Türkiye Ermeni'si" olduğunu ifade etmişti. Herhâlde Duran *Şalom* gazetesinin "Türk edebiyatı" manşetini okusa bunu da "Türkçe edebiyat" diye düzeltirdi. Behmoaras'ın yüzyıl sonu söyleşilerini gayet iyi tahlil edip bazı noktalarda eleştiren Duran, Lübnanlı yazar Gahata'nın "Suriyelileri, Filistinlileri kovmak için sokaklara dökülmeliydik"[13] sözlerini yakışıksız bulmuş, haklı olarak "Siyonist propaganda olsa aldırılmaz ama insanın tüyleri ürperiyor biraz."[14] demişti.

İSMET ÖZEL'İN SÖYLEDİKLERİ

Liz Behmoaras'ın söyleşileri sadece yüzyıla şahitlik edenlerle sınırlı değildi, zira 1992'de Türkiye topraklarındaki yaşamlarının 500. yılını kutlayan Yahudiler hakkında buradaki edebiyatçılar ve aydınlar ne düşünüyorlardı, sorusunun peşinden giden arşiv niteliğinde bir çalışma hazırlamıştı. Konuştuğu yazarların bazılarının isimleri şöyle: Oktay Akbal, Attilâ İlhan, Aziz Nesin, Tomris Uyar, İlhan Selçuk, Ferit Edgü, Naz-

3 Liz Behomaras, *Lale Pudding Shop,* Doğan Kitap, İstanbul, 2020, s. 12.
4 Liz Behmoaras, "Artık Tutuculuk Anlamını Yitirdi", söyleşi: Fecir Alptekin, *Cumhuriyet,* 10 Aralık 1997, s. 12.
5 Gamze Akdemir, "Pek Çok İnsan Kaçmayı Hayal Eder!", *Cumhuriyet Kitap*, 5 Mart 2015, sayı: 1307, s. 4.
6 Liz Behmoaras, *Küçük Dev Kadın Azra*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2024.
7 Liz Behmoaras, "Mazhar Osman'ı İyi Anlattım", söyleşi: Yıldız Ateş (Miha), *Cumhuriyet Kitap*, 31 Ocak 2002, sayı: 624, s. 18.
8 Yazarın yakın tarihin karanlık noktalarını aydınlatan çalışmalarına "biyografi" diyenler epeyce fazla. Birkaç örnek için bk. Oral Çalışlar, "İstanbul Temaşa Hayatında Kadınlar...", *Cumhuriyet*, 16 Şubat 2008, s. 4. Metin Celâl, "Efsane Kadın Suat Derviş", *Cumhuriyet Kitap*, sayı: 944, s. 12. Erdem Öztop, "Suat Derviş: Bir Güzel İnsanın Güzergâhı", *Cumhuriyet Kitap*, 14 Şubat 2008, sayı: 939, s. 16-17.
9 Cüneyt Ayral, "1960'ların Rüzgârları ve Yansımalar...", *Cumhuriyet Kitap,* 9 Nisan 2020, sayı: 1573, s. 6.
10 Lizi Behmoaras, *Yüzyıl Sonu Tanıklıkları*, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1998.
11 Amin Maalouf, "Tek Vatanım Yazı...", söyleşi: Liz Behmoaras, *Cumhuriyet Kitap,*18 Mart 1997, sayı: 369, s. 5-6.
12 Tilda Levi, "Kimsin Liz Behmoaras?", *Şalom,* 19 Şubat 2025, s. 2.
13 Lizi Behmoaras, *Yüzyıl Sonu Tanıklıkları*, s. 29.
14 Ragıp Duran, "On İki Yazarın Söyledikleri", *Cumhuriyet Kitap*, 8 Ekim 1998, sayı: 451, s. 13.

lı Ilıcak, Mehmet Ali Birand, Orhan Pamuk, Cengiz Çandar, Mete Tunçay ve İsmet Özel.[15]

Ne ki büyük emek harcanarak kotarılan kitapta konuşulanların birkaçı hariç çoğunun dinle münasebeti problemli 'ilericiler' safından seçilmesi insanı düşündürüyor. Düşündürmeli de! Liz Behmoaras'ın Yahudiliği konuşturacak kişi bulmakta zorlanmayacağı düşünülürse, tercihlerini yatkınlıklarını göz önünde bulundurmadan anlamaya çalışmak doğru olmaz. Onun çalışmasındaki İsmet Özel söyleşisi *Şalom* gazetesinde, Hamursuz Bayramı'ndan bir gün önce masapan (Pesah tatlısı) yiyerek yapılmıştı.[16] Konuşmanın bağlamı ise Özel'in bazılarının ihtiyatla yaklaştığı "Of Not Being A Jew" adlı şiirinin *Dergâh* dergisinde okurlarla buluşmasıydı. Belki Özel bu şiiri yayımlamasa onunla temas kurup görüşmeyecekti Behmoaras. Yahudilerin şiirin bazı meseleleri gündeme taşımasından memnuniyet duydukları söylenebilir bu ayrıksı seçim üzerinden.[17]

Dergilere ve gazetelere bakıldığında İsmet Özel'in 1990'larda ve 2000'lerde şiiri ve kitabı vesilesiyle Yahudilik merkezli söyleşiler verdiği görülecektir. Liz Behmoaras, bugün çoğu unutulayazmış söyleşilerin kapısını aralamıştır. Behmoaras'ın sorularıyla Özel'i oldukça terlettiğini anlamamak imkânsız fakat şair doğru bildiklerini söylemekte kararlıdır. İlk sual Özel'in kendisini biraz Yahudi gibi hissedip hissetmemesine dair... Şair bu soruya cevap vermek yerine 12 Eylül 1980 Darbesi dönemi İstanbul'u üzerinden bir açıklama getiriyor: "mevsim kış ve hava kapalıysa... İşte o zaman hep kendimi bir Yahudi gibi düşünmüşümdür. (...) Ve genellikle dönem İkinci Dünya Savaşı dönemidir, bütün dünyada savaş vardır. Türkiye de savaşın dışındadır."[18]

Özel, bu çağrışımın izahını bulamayacağını belirterek şöyle sürdürmüş açıklamasını: "Sadece bir duygu işte. Mutlaka bir açıklama gerekiyorsa XX. yüzyılda, düşünsel anlamda atılımcı bir noktayı yakalamak isteyen herkesin bir hocası da Yahudiler olmuştur. Bu yüzyılda bir Yahudi duyarlılığı, mürekkep yalamış insanların uzak kalamayacağı bir duyarlılıktır. Bu konuda ben bir istisna değilim. Peter Gay'ın bir kitabının alt başlığı var: 'Modern Kültürün Efendileri ve Kurbanları: Yahudiler' diye. Yahudi olmayan bizler, modern kültürün efendileri olma payından nasibimizi oldukça az aldık ama kurbanları olmayı Yahudilerle paylaştık. Bu yüzden olacak böyle bir duygu içimde yer etti."[19] Özel, Yahudi olmamanın anlamını, onların yaptıklarına uzak kalmakla ilgisini epey sonra açıklamış: "Yahudi olmayı istemek şeklinde değil. Eğer Yahudi olsaydım, bu kadar zor durumda olmazdım."[20] Onun meseleye bakışının en özlü ifadesi bu satırlarda saklıdır.

Şiirini ve dünyaya bakışını anlatmaya koyulan İsmet Özel, dolaylı, dolaysız can alıcı tespitler yapmış. Şairin, kendisiyle başkaları arasındaki farklılıkların altını çizmesi söyleşiyi baştan düşünülmeyen başka noktalara taşımış, doğaldır. Özel, solcuların lakırdılarına da cevap vermeyi ihmal etmemiş: "Ben zaten paranoyağım!" demeyi yeğlemesi bunun en uç kanıtı. Şiirinde "yurtsuz Yahudi" teması ile "aydının yalnız kalmışlığının, iletişimsizliğinin örtüştüğünü"[21] belirtmiş. İçinde ukde olan Müslümanlıkla ilgili aşkın gerçekleri konuşma arzusundan söz açacak kadar derin bir bakışı var. Müslüman olarak Yahudi/Arap sorununa laikler gibi bakamayacağını söylemesi bir hassasiyet göstergesi. Tecrübeleri ve okudukları ışığında Osmanlı'dan Cumhuriyet devrine Yahudilerin durumundan bir vaka olarak kapitali temsil eden Yahudilerin anlayışsızlığına uzanmış yorumları.[22] Ama asıl vurucu cümle şairin hissiyat çerçevesine ışık tutuyor: "Bir güç olarak dünya üzerinde hegemonya kurduğu sürece Yahudi'ye karşıyım."[23]

Liz Behmoaras'ın kopuk kopuk ilerleyen fakat buna rağmen meselelere dalıp çıkan kıymetli söyleşisi, İsmet Özel'i olduğu kadar yaşadığımız dünyayı anlayıp kavramak açısından da ufuk açıcıdır.[24]

15 Lizi Behmoaras, *Türkiye'de Aydınların Gözüyle Yahudiler*, Gözlem Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1993. Tekrar basılmayan bu kitabının yeni versiyonunun *Şalom* gazetesi tarafından basılmasının toplumda nelerin değiştiğini gösterebileceği ifade edilmiştir. Mois Gabay, "Değerli Bir Entelektüelimizi Kaybettik!", *Şalom*, 19 Şubat 2025, s. 3.

16 İsmet Özel, *Sorulunca Söylenen*, TİYO, İstanbul, 2019, s. 306.

17 Bk. İsmet Özel, *Toparlanın Gitmiyoruz I*, haz. Osman Özbahçe, Ebabil Yayınları, Ankara, 2008, s. 362.

18 İsmet Özel, *age.,* s. 306.

19 İsmet Özel, *age.,* s. 307.

20 İsmet Özel, *age.,* s. 315.

21 İsmet Özel, *age.,* s. 310.

22 İsmet Özel, *age.,* s. 314-316.

23 İsmet Özel, *age.,* s. 309.

24 *Şalom* gazetesi Liz Behmoaras'tan sonra da İsmet Özel takibini sürdürmüştür. Rita Ender, Özel'in *Of Not Being A Jew* kitabı çıktıktan sonra 15 Mart 2006'da bir söyleşi yapmıştır. Özel, röportajın başında Behmoaras'ın kendisiyle yıllar önce yaptığı söyleşiyi hatırlatmıştır. Bk. İsmet Özel, *Toparlanın Gitmiyoruz I*, s. 369-373.

Kaligraf ve Ressam: Etem Çalışkan'ın İzleri

HALİM SEZER

Hayata Mersin'in Tarsus ilçesinin Göçük köyünde 1928'de gözlerini açan ve geçen ay yaşamını yitiren Etem Çalışkan'ın enteresan bir sanat serüveni vardı. İlkokul yıllarından itibaren hayatındaki çoğu gelişmenin kendisini yazı sanatıyla buluşturduğu üretken bir şahsiyetti. Kapağını İhap Hulusi'nin yaptığı alfabe kitabıyla okuma yazmayı öğrenmiş, Mersin Lisesi'nin ardından gittiği İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde hattat Emin Barın'ın ve ressam Sabri Berker'in öğrencisi olmuştu. Akademide Zeki Müren, Ayhan Işık, Erol Keskin, Çolpan İlhan, Pekcan Koşar gibi onlarca renkli simayla bir aradaydı. Doris Day'in 1950'li yıllarda seslendirdiği ve hayatta ne olacaksa oluru anlatan "Que Sera Sera" isimli şarkıdan çok etkilenmesinin hafife alınamayacak sebeplerinin olduğu düşünülebilir.

Hem eski hem de yeni yazıda adından söz ettiren Emin Barın'ın en gözde öğrencileri arasına girmeyi başarması Etem Çalışkan'ın hiçbir şeye gönül indirmeden yolculuğunu sürdürdüğünün göstergesi. Afiş atölyesindeyken Barın'ın Çemberlitaş'taki atölyesine sürekli ve düzenli devam ederek yazı ve cilt eğitimi alan grubun mensubuydu. İlhami Turan, Yılmaz Özbek, İslam Seçen, Savaş Çevik ve Etem Çalışkan'dan oluşan grup atölye öğrenciliği zamanlarında kendilerine "beşi bir yerde" adını vermişler.

ETEM ÇALIŞKAN'A DUYULAN İLGİ

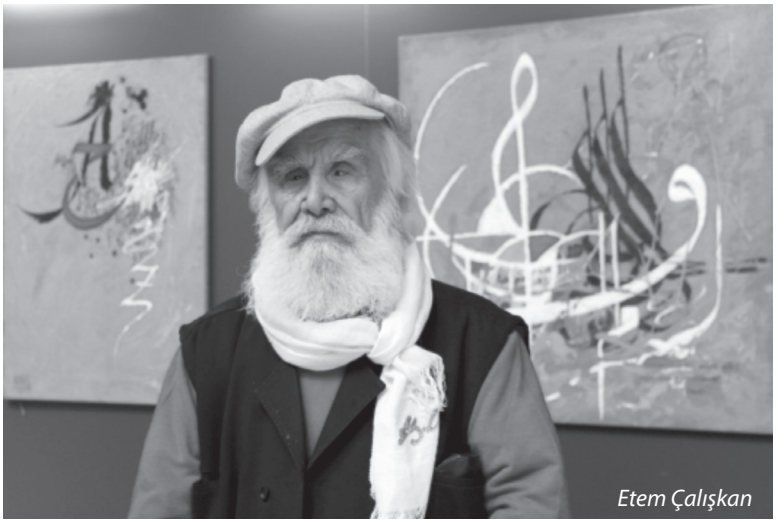
Etem Çalışkan, akademinin ikinci sınıfında okurken 1953'ün yaz aylarının başında Anıtkabir kitabelerinin yazılışında hocası Emin Barın'ın yardımcılığını, kendi deyimiyle "çıraklığını" üstlendi. Gazeteciliğe 1954'te *Yeni Sabah*'ta ressam ve kaligraf olarak başlayan Çalışkan o yıllardan itibaren birçok alanda ünlü ve kalıcı işler yaptı. Ankara'da *Zafer* ve *Öncü*, İstanbul'da ise *Dünya, Akşam, Milliyet* ve *Hürriyet* gazetelerinde görev üstlenen sanatçının önemli işleri arasında Atatürk'ün Hagop Vahram Çerçiyan tarafından tasarlanan imzasının stilize edilmesi de yer almaktadır. 1960'lardan sonra *Akşam* ve *Milliyet* gazetelerinin 10 Kasım nüshalarındaki Atatürk portrelerini tasarlayan Çalışkan, Atatürk'ün imzasının orijinalini bozmadan, daha kaligrafik hâle getirmiştir. Stilize ettiği bu imzayı, Atatürk'ün portresinin yanında "K. Atatürk" şeklinde kullanarak bir kompozisyon oluşturduğunu duygu katsayısı yüksek cümlelerle anlatmıştı. Mustafa Kemal ile ilgili popüler imgeleri üreten sanatçı, 1980'de Atatürk'ün doğumunun 100. yılı için basılan gümüş ve altın hatıra paraları tasarladı. Atatürk ve Türk büyükleri resimlerinden oluşan ve 12 Eylül rejimini yansıtan ilk kişisel sergisini 1981'de Mersin'de açtı.

Gazetecilik yıllarında portreler çizmenin yanında kaligrafi çalışmalarını sürdüren Etem Çalışkan, 1982'de emekli olduktan sonra *Güneş* gazetesine Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i ile Kur'ân-ı Kerim mealini, *Sabah* gazetesine *Yunus Emre Divanı*'nı ve 1990'ların sonunda ise *Nutuk*'u el yazması kitap şeklinde hazırladı. Birbirlerine eklemlenerek, ardı ardına gelen bu eserlerden *Nutuk* üzerine kökü yakın tarihte bulunan hurafeler üretmekten geri durmadı. Anlattığına göre sanatçı *Nutuk*'u yazmaya 19 Mayıs 1998'de başlamış, 10 Kasım 2000'de saat 09.05'te bitirmiş! Çalışkan'ın bu dönemden sonra daha da bilinir hâle gelmesine şaşırmamak lazım...

Etem Çalışkan'ı bilenler, sanat hayatını ve sanatseverlerle buluşan sergilerini takip edenler onun son yıllarda hem CHP hem de AK Parti çevrelerinde el üstünde tutulan sanatkârlardan biri olduğunu bilirler. Onu tanımayanlar ise sosyal medyada hakkında ufak bir araştırma yaptıklarında bu tespite hak verecek malumata çabucak kavuşurlar. Sanatçı epey ödül aldı ama galiba en değerlisi 2021 Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü'ydü. Çalışkan'ın Fatih, Silivri, Başakşehir, Mersin, Yenişehir belediyelerinde açılan sergileri siyasal dengeleri ustalıkla gözettiğinin ispatıydı. Eğik bir ışık tutulup bunların tümü sayılmaya kalkılsa hayli kabarık bir sergi

listesi çıkacaktır doğal olarak. Sanatçının fark edilme arzusu, her cenahtan onay alma tehlikesine yol açtı belki de.

Kemalistler Etem Çalışkan'ın *Nutuk*, "Gençliğe Hitabe", Atatürk'ün imzası çalışmalarını öne çıkardılar, bu yüzden Kur'ân-ı Kerim mealini, *Mevlid*'i ve "İstiklal Marşı"nı yazdığı atlandı. Yoksa yapkın olmak yerine hep öfkeli olmayı seçen Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin, Çalışkan'ın ölümden sonraki mesajında sanatçının mitolojik pop Kemalizm'e katkı sunan eserlerine dikkat çekmesi kolayca izah edilemez. Muhafazakârlardan bir kısmı yas töreni içinde onun sanatını ve bıraktığı izleri sık uğradıkları duraklardan Yahya Kemal'in artık sakız gibi bir lafa dönüşen "kökü mazide olan ati" dizesi üzerinden selamladılar. Söylenenlerin bir analiz gerektirdiği ortada; doğrusu her iki açıklama tarzı göz ardı ettikleri ve öne çıkardıklarıyla bir karşılaştırmalı okuma dersi için didiklenecek epey malzeme sunuyordu.

Etem Çalışkan

KALİGRAFİK MEALİN HİKÂYESİ

Etem Çalışkan'a göre kaligrafi, en özet tanımıyla güzel yazı yazma sanatıdır. Fakat sadece güzel yazmak onu sanat yapmaz, ona yorum katmak gerekir. Kaligrafi çalışmalarından dolayı Çalışkan'a hattat denildiği de olmuştur ancak bu çok benimsenmemiş hatta yer yer yerilmiştir. Tarık Dursun'un teşvikiyle el yazısı Kur'ân-ı Kerim meali hazırlamaya koyulan sanatçı bir teyellenme çabasıyla kendisini "hattatların tercümanıyım" diye tanımlamayı yeğlemiştir. Hattın fezasını genişletmeye matuf bu nitelemenin dikişlerinin ne ölçüde sağlam olduğu tartışma konusudur elbette. Sanatçının harf devrimi travmasını ihmal etmeden tamı tamına kavranamayacak yazı eksenli yorumları, çözümlemeleri az değildir: "Şimdi ben bazen sorduklarında hattatım diyorum. Benim sevgili yazı sanatçısı arkadaşlarımdan itiraz sesleri gelir. 'Canım o hattat değil, o kaligraf!' derler. Hepsi benim dostlarım, arkadaşlarım. Güzel yazı yazanlarla aykırı arkadaşlıklar olmaz, dostluk olur. Bazen onlarla karşılaştığımda 'Sen kaligrafsın!' diye itiraz ederler. Ben de onlara derim ki, 'Ben tercümesiyim!' yani hattatın tercümesiyim derim. E bir şeyin tercümesi, onun karşılığıdır zaten. Öyle değil mi? Ben de hüsnühattın tercümesiyim. Ve de Türkçeye tercümesiyim. Güzel yazı sanatçısıyım ben, kaligrafım, hüsnühat sanatçısıyım veyahut da hattatım diyeyim ben daha kısa. İkisinin de birbirine tercümesiyim ben."

Etem Çalışkan'ın Kur'ân-ı Kerim meali yazma sürecinin tamamlanmasını anlamak için gazeteciliğin zora girdiği 12 Eylül dönemine müptezelliğiyle damga vuran *Güneş* gazetesine uğramak kaçınılmaz.[1] Ömer Çavuşoğlu, Ahmet Kozanoğlu ve bir zamanlar medya dünyasının en çok konuşulan isimlerinden Güneri Civaoğlu[2] tarafından kurulan *Güneş,* 19 Şubat 1982'de "hiç yoktan var olarak" Türk basınına magazini getirdi.[3] *Güneş*, kurduğu pazarlama şirketleri ve büyük reklam kampanyasıyla kısa sürede yüksek tiraja ulaşabilen gazetelerdendi. İlk çıktığında tirajının 700 binin kapısına dayandığını hesap ederseniz farkını daha iyi anlarsınız. Bu çerçevede okuyucusuna kışın kullanacağı sobasına kadar her şeyi veren *Güneş*'in Türk basın tarihinde fikrî öldüren, seviyesizliği besleyen, yazı ürününü azaltan, fotoğrafı ve grafiği geliştiren tarafları üzerinde durulmalıdır.

Gazeteci Mithat Sirmen'in *Güneş* gazetesinin murahhas üyesi, genel yayın müdürü ve başyaza-

1 Etem Çalışkan ve onun uğrak noktalarından *Güneş* gazetesi üzerine üniversitelerde inceleme ve araştırmalar yapılmıştır. Bu yazıda Emel Koru ve Aslıhan Ardıç'ın çalışmalarından yararlanılmıştır.

2 Güneri Civaoğlu'nun *Güneş* gazetesi hakkındaki değerlendirmeleri için bk. *Hürriyet*, 14 Mayıs 2006.

3 M. Cemal Çiftçigüzeli, "1983'te Türk Basını", *Türkiye Kültür Sanat Yıllığı 1984,* Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara, 1984, s. 431.

rı Güneri Civaoğlu hakkındaki değerlendirmeleri *Mevlid* ve Kur'ân-ı Kerim'in de aralarında bulunduğu ve artık "klasik" hâle gelen promosyonun gazetenin tirajındaki rolünü ortaya koyacak veriler sunmaktadır. Sirmen, gazetenin verdiği çok ilginç promosyonların yaratıcısının ve destekçisinin Civaoğlu olduğunu söylemişti. Ancak basın tarihi olma iddiası taşıyan çalışmalar çoğu zaman havanda su dövmeyi seçtiklerinden böylesi dikkatler geliştirmekten uzaktır.[4]

Etem Çalışkan'ın meali kaligrafisi bakımından dikkat çeken eserlerden biridir. Böylesine bir işe soyunması bile, tek başına onun cesaretini ve sabrını ortaya koyuyor. Ne var ki sanatçının ölümünün ardından yazılıp çizilenlerde, fazlasıyla önemli bu çalışmasına pek değinilmedi. Çalışkan, Kur'ân-ı Kerim meali teklifini "hedefe ulaşmak için durmadan geçilemeyecek durak" konumundaki Güneri Civaoğlu'na götürür. Her zaman anı yaşayan Civaoğlu önerinin gazetenin önünü açacağını fark etmekte gecikmez. Meali hemen hazırlayıp ramazan ayına yetiştirmeyi önerir. Çalışkan ise biraz mahcup, biraz heyecanlıdır. Mealin yazımının zaman alacağını ve bu kadar kısa sürede bitmeyeceğini söyler. Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini ramazan ayına yetiştirebileceğini dile getirmesinde de görüleceği gibi iş alma sezgileri gelişkindir. Buna hemen tav olan Civaoğlu'na, yazmaya başladığı Kur'ân-ı Kerim'i de en kısa zamanda tamamlayacağını söyleyerek görüşmeden ayrılır.

Mealin bundan sonraki safahatı açısından Etem Çalışkan'ın anlattıkları önemli. Dediklerini uzun uzadıya alıntılamak şart, yoksa meselenin can damarı havada kalacak: "Yazmaya daha önce başlamıştım. Ama yazıya başlamadan önce Emin Hoca'ma çok örnekler gösterdim. Emin Hoca'm, 'Zor bir işe başlıyorsun, ilk defa yazılacak bu.' dedi. Yeni yazıyla Kur'ân meali ilk kitap dedi yani. (...) 'Yazıları size gösteriyorum, bana yardımınız olacak.' dedim. Örnekleri verdim. 'Sen hangisini güzel buluyorsan onunla başla.' dedi. (...) Böylece hocanın da iznini alarak yazmaya başladım. Bıkmadım, zor gelmedi bana. Zaman zaman İstanbul'dan uzaklaştım. Yalnız olacağım yerlere gittim. (...) Bazen kasaba köy arası yerlere gittim. Kimseyle konuşmadım yazdım. Son surelere geldim, kısa zaten onlar. Yazarken, değişik kişiler tarafından çevrilmiş üç dört tane meal duruyordu masamın üzerinde. En anlaşılır kelimelerle, Türkçemizle yazmaya çalıştım. Bunun için de Tahir Kutsi Makal günümüz Türkçesi ile yazmam için danışmanım olarak hep yanımda bulundu. (...)

Bazen bir hocanın yaptığı çeviri, öbürüne biraz benziyor, biraz farklılıklar gösteriyor; şüpheye düşüyorum. O zaman da danışmanlara soruyorum. Bir hoca, bir de çok iyi Arapça bilen birisi, bir de yazar Tahir Kutsi Makal... Bir buçuk yıl başka bir âlemde yaşadım. Yani inanç yalnızca şartları yerine getirmekle olmuyor, başka bir şey. Benim için o yıl kutsal bir yıldır, o çalışmalar... Bütün çalışmalar kutsaldır aslında. Ama bu bir din kitabı olduğu için daha değişik geldi. Son ayetlere gelince yazmadım, bıraktım. Ne zaman elime aldımsa kalemi gözümden yaş geldi. Ayrılık yaşı... O benim için bir günlük bir çalışmaydı ve bir hafta kadar sürdü. Böylece onu da tamamladım."

Etem Çalışkan'ın meali, eğrisiyle doğrusuyla Türk basın tarihi açısından önemli ve simgesel bir değişimin tam merkezinde yer alır. Bunun nelere yol açtığını, maruz kalınanların sonraki yıllarda nasıl bir etki yarattığını anlamaya çalışmanın iyi olacağı çok açık. Çalışkan, mealin basım ve dağıtım hikâyesini ve uyandırdığı yankıyı anlatırken sözü son derece ilginç noktalara getirir. Anlattıklarında bir güven duygusu hatta usturuplu bir soğutma söz konusudur: "*Güneş* gazetesi rotatif baskı makinesinde bastı, gazete kâğıdına. Önemli olan içeriği... Bazıları karşı çıktılar, Kur'ân böyle kâğıda basılmaz diye. En lüks kâğıda bassan dahi, okumadıktan sonra, sırf onu Kur'ân diye alıp ipek bir kılıf içinde bir yere koyduktan sonra neye yarar. Okunması için yazıyorum ben onu. Okunuyor da basılanı. O hâlde kâğıdı birinci hamur olmuş, kuşe kâğıt olmuş hiçbir şey değiştirmez. Ona rağmen, çok yüksek tiraj geldi. Böylece başarılı bir çalışma oldu." Sözlü kültür insanı olarak sohbeti seven bir havası olan Çalışkan'ın dedikleri bu iktibaslardan fazlası elbette; bir fikir edinilebilmesi için iktibas ettim.

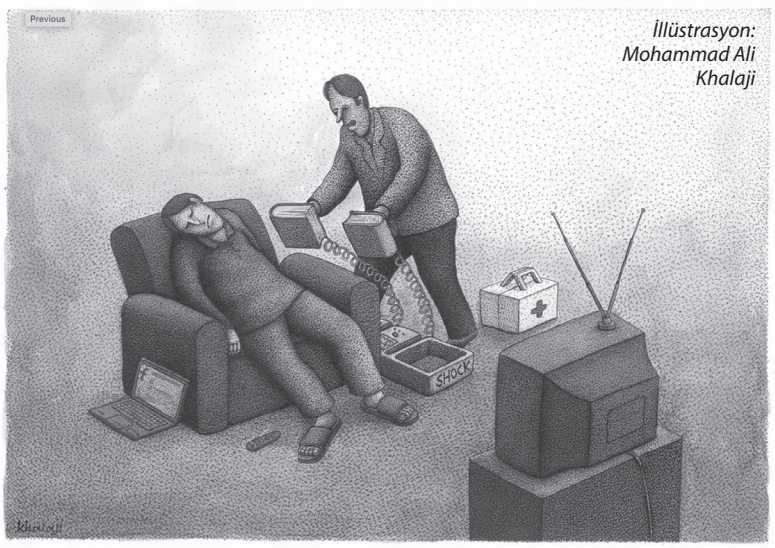
Etem Çalışkan ressam, kaligraf ve gazeteci kimlikleriyle kültürel hayata çok yönlü katkılarda bulundu. Resimleri yanında Kemalist sembollerden İslâmî içerikli kitaplara uzanan çalışmalarının her şeye rağmen bir şey sundukları ortada. Yakınuzak geçmişlerden şimdiye bir köprü kurmalı o hâlde: Eserlerine, sergilerine dair yapılacak araştırmalar, kültür tarihinin farklı, çelişen, çatışan ve kesişen yönlerini kavrama fırsatı sunacaktır.

4 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 294.

Senaryon mu Var Derdin Var
Sahne 1: Yazarın Beyni, İç-Gece

HASAN ALKAN

Bir fikri şekillendirirken helezonik sarmal gibi içten dışa doğru ilerliyorum. Bazen bir karakter doğuyor bazen bir sekans hayal ediyorum. Kimi zaman bir mekândan doğrudan besleniyorum, bazen bir memorattan ya da yerel bir hikâyeden. Sonra dışarıya doğru detayları örmeye başlıyorum. Yan karakterler yazıyorum, ikinci ya da üçüncü bir hikâye ve bunların çevresinde yaşayan küçük kesitler ve diğer karakterleri tasarlıyorum. Yaşayan bir geçmişi olduğunu hissettiğim karakterleri ve mekânları öykü ya da sinopsisten önce bir proje dosyasında derliyorum. Sonra onları en güncel hâline getirip olay örgüsündeki yerlerine koyuyorum. Daha sonra hikâyeye yakın kalmak için kurmacaya başlıyorum. Kafamda devinimi canlandırıyorum. Örneğin suç mahalline geldiğinde o gün başka problemlerle boğuşan komiser yardımcısı nasıl davranır? Sekansı gözümde canlandırıyorum. Sigarasını yakarken müdüründen azar işitmesini, buna karşılık sabah tartıştığı komşusuna daha da öfkelenmesini ve bunun diyaloglarına nasıl yansıyacağını kuruyorum kafamda sonra diyalogları yazıyorum.

İllüstrasyon: Mohammad Ali Khalaji

Amerikan formatını tercih ediyorum. Sarmaldaki sıralamaya göre karakter analizi, hikâye tasarımı, kaynak toplama, diyalog geliştirme, olay örgüsü yaratma, sinopsis ve senaryo yazma aşamalarını takip ederek ilerliyorum. Tabi bir de rüyalar... Düşüncelerle yatıp kalktığım ve genelde de uykudan önce son okumalarımı da yaptığım için bir sabah uyanıp "son kurbanı neden alçıyla kaplayıp en kalabalık metro girişine bir heykel gibi dikmesin" diye yazıyorum.

Tüm diyaloglar da gelişigüzel bir rotada aşama aşama gelişiyor. İlk sabahki öfkesi günler sonra üçüncü olay yerindeki ilk tespitine yansıyor mesela. Sahneler arası duygular yaşamaya devam ediyor.

KENDİNE DUR DİYEBİLMEK VE LİSTELEMEK

Değişkenlik ve çeşitlilik arayışında olduğumdan yazarken uzun süre odaklanamıyorum. Tutarlı bir hikâye oluşturmak ve detaylarla ilgilenmek vaktimi epey alıyor. Çok sayıda fikrim olduğundan sürekli yeni fikirlerle şekillendiriyorum metni. Bu durum, bir senaryoya derinlemesine dalmayı ve projeyi tamamlamayı zorlaştırıyor. Ayrıca bu fikirler bir öncekine tezat da olabileceği için sabit bir yapı oluşturmayı da engelliyor. Fikirlerin sürekli değişmesi ve dallanması, hikâye bütünlüğünü bozabiliyor. Uzun müddet tek başına çalışma gerektiren senaryo yazma süreci bazen karakterime zıt olarak monoton ve sıkıcı olabiliyor. Yan karakterden olay örgüsündeki detaylara kadar klişeden uzak durmak istediğim ve yüksek standartlara dayandırdığım için yazdıklarımdan memnuniyetsizlik duyabiliyorum. Bu nedenle yazdıklarımı sürekli gözden geçiriyorum, ilerlemekte zorlanıp sonraki aşamaya geçemiyorum genelde. İlaveten sürekli bir öğrenme açlığı içinde olduğumdan her yeni öğrendiğim bilgiyle ilk cümleye kadar geri gidip baştan örebiliyorum yazdıklarımı.

Aklımdakileri unutmamak için çok fazla liste tutuyorum yeri ve vakti gelince kullanmak için. Karakterler, mekânlar, meslekler hatta araçlar, ekipmanlar... İllaki mevcut hikâyeyle alakası olması gerekmiyor. Mesela bir kâbusun sonucunda korku hikâyesine dönebiliyor rüya. Uyanınca tek tek bunları yazıyorum. Sonra senaryo kalıyor, korku hikâyesini yazıyorum üç dört gün ta ki bitene kadar. Yazarken bu şekilde hep dürtüsel yaklaşıyorum. O an aklıma gelirse mevcut metne başka karakter yaratıp onu sayfalarca yazıp ana karaktere bağlayıp olay örgüsünde kesiştirebiliyorum. Bu nedenle yine en baştan başka proje içinde yazıp yer yer ana hikâyeyi elden geçiriyorum. Örneğin aynı kafede buluşacaklarsa ana hikâyede beş sayfa geriye gidip kalabalıktaki biri gibi ikinci karakteri olması gereken yere koyuyorum. Beş sayfa önce kapıdan içeriye ana karakterin arkasına bakıp tekrar önüne dönmesine sebebiyet veren biri girdi mesela...

Son dönemlerde *WriterDuet* adlı bir web sayfasını kullanıyorum. Sayfa çevrim içi olarak yedeklediği için yazılanları rahatlıkla birileriyle paylaşabiliyorum. Hatta üzerinde düzeltmeler için anlık notlar da verebiliyor karşıdaki kişi. Bir dönem *Celtx* kullanmıştım yazılım olarak. *WriterDuet*'in telefon uygulaması da olması işimi çok kolaylaştırıyor.

ROMANDAN SENARYOYA

Yazarken beni zorlayan işler de oluyor. Bunlardan biri dizi senaryosu... Örneğin roman olarak başladığım ancak çalıştığım şirketteki genel müdürümün, arkadaşımla sohbetime şahit olmasından sonra dizi senaryosuna dönen bir polisiye üzerinde çalışıyorum yaklaşık iki yıldır. Senaryonun bu kadar uzun sürmesinin nedeni romandan senaryoya çevirdiğim birinci senenin sonunda *Netflix*'e romandaki katille benzer gelişim hikâyesine sahip bir filmin girmesiydi. Mecburen senaryoyu baştan yazdım. Öğrencilik yıllarında ve sinemanın hobim olduğu zamanlarda sıkça duyduğumuz aslında benim fikrimdi ama başkası yazmış serzenişini yaşadım. Bu noktada "Bir fikrim vardı" durumundan çok öteye geçmiş roman türünde 60 sayfa kadar ilerlemiş üstelik bir bölümü de senaryoya çevirmiştim. Romandan senaryoya dönüştürürken metne devinimleri eklemek, tasvirleri çıkarmak, karakter gelişimlerini değiştirmek, daha detaylı diyaloglar yazmak zorlayıcı bir süreçti. Ayrıca gerek katilin yöntemlerinin gerçekçi gerekse adli tıp açısından hikâyenin tutarlılığını sağlamak için seri katiller üzerine araştırma yaptım, adli tıp kitapları, makaleleri inceledim. Örneğin katilin kullandığı bir kimyasal, bilinç kaybına ve uzun süreli paralize sebep oluyordu. Metnin inandırıcılığını artırmak için Ankara Üniversitesi'nin *Adli Kimyaya Giriş* ders notlarını okudum. Yine bir başka hikâyemde cinayetin gerçekçi görünebilmesi için kullanılan aletin en, boy, sertlik, keskinlik gibi özelliklerini araştırmış, ilaveten maktulde oluşturacağı etkiyi desteklemek için adli tıp ders notlarını okumuştum. Özetle senaryonun gerçekliğini ve hedef kitledeki etkisini artırabilmek için yazım sürecinden çok araştırma sürecinde kayboluyorum. Araştırmalarıma paralel olarak şu an yeni karakterler ve ek hikâyelerle ikinci bölüme yeni başladım.

SENARYO YAZARKEN DİKKAT EDİLECEK HUSUSLAR

Yazmak isteyenlerin dikkat etmesi gereken bazı hususlar var. Öncelikle iyi ve özgün bir fikir bulmak gerekir. Zaman zaman

klişelerden de faydalanmak izleyiciyi çekebileceği gibi ilginç bir konu, ilginç karakterler ya da olaylar üzerinden ilerlemek de sizi farklı kılacaktır.

Fikirleri sık sık not almak gerekiyor. Senaryoların belirli bir yapısı vardır. Giriş, gelişme ve sonuç gibi. Bu yapıları öğrenmek ve uygulamak senaryoyu daha güçlü kılar. Güçlü bir giriş, hikâyenizin geri kalanını çekici hale getirebilir, bu metni görsele çevirecek ekibin dikkatini kolayca çeker. İyi bir senaryoda, güçlü bir çatışma ve gerilim vardır. Bu da özgünlükle birlikte hikâyenin dinamik ve çekici olmasına katkı sağlar. Ayrıca sürprizler, dönümler ve kırılmalar da hedef kitleyi şaşırtırken metnin incelenmesi aşamasında hikâyenizi diğer metinlerin önüne geçirir.

Senaryo yazımında standart formatlar mevcut. Bunları öğrenmeli ve uymalısınız. Metni kendileri görsele çevirecek olsa bile ekip arkadaşlarının anlaması için daha anlaşılır yazmalısınız. Aynı zamanda bu, yapım ekibine sunarken senaryoyu daha profesyonel gösterir. Yazarken karakterlerin geçmişi, zayıf veya güçlü yönleri ele alınmalı. Bu karakterlere uygun diyaloglar yazmak da önemli. Cümlelerin karakterlerin kişiliğini yansıtması ve çoğunlukla hikâyeye katkıda bulunması şart...

Senaryonuzu güvenebileceğiniz ve fikirlerinden faydalanabileceğiniz kişilere okutup tavsiyeler alabilirsiniz. Farklı bakış açıları metni zenginleştirebilir. Alanında uzman kişilerle ya da diğer senaristlerle bağlantı kurmak, geri bildirim almak önemlidir. Senaryoyu geliştirirken konunun geçtiği alanda uzmanlığı bulunan kişileri danışman vasfıyla değerlendirebilirsiniz. Örneğin polisiye bir senaryo yazarken bir uzmandan faydalanabilirsiniz.

Senaryo yazmak isteyenlerin dikkat etmesi gereken bazı hususlar var. Öncelikle iyi ve özgün bir fikir bulmak gerekir. Zaman zaman klişelerden de faydalanmak izleyiciyi çekebileceği gibi ilginç bir konu, ilginç karakterler ya da olaylar üzerinden ilerlemek de sizi farklı kılacaktır.

Bol bol film izlemek gerekir. Her zaman sağlam senaryolu filmler değil kötü filmleri de izleyip yanlışlarından faydalanabilirsiniz. İki tarafa da ait senaryoların nasıl yazıldıklarına, yapılarına ve karakter gelişimlerine dikkat edilmeli. Bununla birlikte okumak da gerekir. Artık filmlerin senaryolarına ulaşmak da kolay... Bazı web siteleri senaryoları paylaşıyor. Konu olarak da edebiyat, psikoloji, tarih gibi alanlarda okumalar yapmak, yazma becerilerinizi geliştirip hikâyenize farklı perspektifler katabilir.

Yazarken sahneleri gözlerinizde canlandırın. Sahnenin görselleştirilmesi gereksiz açıklamalardan kaçınmalarını sağlar ve sahneyi zayıflatmaz. Neticede senaryo, bir film ya da dizi olarak görsel hayata geçecektir. Kimi hedeflediğiniz de önemli yazarken. Her metin bütün kitleye hitap edemez. Hedef kitlenin ilgisini çekecek öğelerle metni zenginleştirebilirsiniz.

Senaryo yazma süreci zorlu olabilir, bir sürü engel çıkacaktır. Herhangi bir konuda bol bol yazmak gerekir. Belirli bir yazma rutini oluşturmak, disiplinli bir şekilde ilerlemenizi sağlar. Belirli saatlerde yazmak, ilerlemenizi düzenli takip etmenize yardım eder. Arada mola vermek de gerekir. Metni biraz dinlendikten sonra incelemek ve tekrar okumak yeni bir bakış açısı kazanmanızı sağlar. Verilen ara yeni fikirler üretmenize de katkı sunar. Taslak yazma alışkanlığı edinilmelidir, bu daha sonra gözden geçirilmelidir. Böylece hatalar ve geliştirilmesi gereken noktalar fark edilebilir. Tutulan notlarla senaryo güncellenebilir.

Her yazarın kendine özgü bir tarzı vardır. Alınan tavsiyeleri, kitap ve filmlerden edinilen bilgileri kendi deneyimlerinize göre uyarlayarak en iyi sonuçları elde edebilirsiniz. Yazarken keyif almak en önemli kısım. Baskılanmış hissetmemek, yazarken eğlenmek yaratıcılığı teşvik eder, üretici kılar. Bu nedenle yazma sürecini daha keyifli hale getirecek yöntemler geliştirilmelidir, sürecin tadı çıkarılmalıdır.

Meriç Ökten Hoca

MEVLÜDE ACARTÜRK

Meriç Ökten

İnsanlar arasından sıyrılıp yükselenlerin mutlaka birtakım hususi değerlerle mücehhez olduklarını belirtirler hayat hikâyesi anlatımında ustalaşan kalemler. Tarihe mal olmuş her kişilikte mizacın, yetiştiği çevrenin ve hayatını sürdürdüğü zamanın derin izlerinin bulunduğunu da. Merhume Meriç Ökten Hoca'yı da bu adesenin arkasından bakarak anlatmak doğru olacaktır. Kabul edilmelidir ki bu yol güç ve çetindir ama ona tırmanmaktan başka çare de yoktur.

Şefkat, rikkat, inanç, azim ve gayret timsali Meriç Ökten için yazılacak çok şey var. Onun hayata bakışını, bunu nasıl biçimlendirdiğini anlamak hiç de kolay değil. Fakat şu kadarı söylenmeli ki ailesini bilmek onun inandığı değerler uğrundaki çabasını daha anlaşılır kılacaktır. Öğretmenliğinden akademik hayatına attığı her adımda ona yön veren değerleri kavramadan hocayı anlamak, tanımak çok zor. Çünkü Meriç Hoca'nın hayata bakışının özünde her daim merhametli olmak vardı. Umarım onun hayatının farklı yönlerine ışık tutan hatıraları okuma imkânımız olur. Vefatı vesilesiyle ben de kısa bir Meriç Ökten portresi yazmak istedim. Aşağıda bahsedeceklerimin bir kısmı biyografik malumat, diğer kısmı ise onu çok yakından tanıyanların hatırladıklarına dayanmaktadır. Ana hatlarıyla hayatını anlatarak başlayalım:

HAYAT HİKÂYESİ

Meriç Ökten, 1946'da İzmir'de dünyaya geldi. Pederinin subay olması hasebiyle ilk ve orta tahsilini Sivas, Gemerek, Diyarbakır ve İstanbul gibi Anadolu'nun farklı yerlerinde tamamladı. Türkiye'nin çok partili siyasi hayatının kesintiye uğradığı 27 Mayıs Darbesi'nden birkaç yıl sonra 1963'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne kayıt yaptırdı. Ertesi sene İstanbul Belediye Konservatuarı'na girerek, Türk Musikisi Bölümü'nde sanat eğitimine başladı. Zihin dünyası önemli ölçüde bu zamanlarda şekillendi. Edebiyat Fakültesi'ndeki tahsilini 1967 senesinde tamamlayarak pederinin tayin olduğu Trabzon'a gitti. Öğretmenlik sahasındaki ilk tecrübeleri buradaki edebiyat öğretmenliği ile kazandı. Bir sene sonra Sadettin Ökten ile evlendi, ardından 1968'de İstanbul'a tayin edildi.

Türkiye'nin zor bir dönemden geçtiği 1971'in başlarında Sadettin Ökten doktora tezi için misafir öğrenci olarak ABD'ye gidecekti. Değerlerin ancak hayatın içinde korunabileceğinin farkında olan Ökten ailesinin iki ferdi çocuklarıyla beraber "Hasbinallah ve ni'mel vekil" diyerek yola çıktılar. Bu esnada dil eğitimi üzerine araştırmalar yapan Meriç Hoca, İstanbul hasretiyle 1973'te Amerika'dan dönünce evvela Ortaköy Eğitim Enstitüsü'nde sonra da Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde Anadolu Türkçesi hocası olarak görevlendirildi. Bir ara Müzik Bölümü Başkanlığı yaptı.[1] Doktorasını Sa'lebi'nin *Kısasü'l-Enbiyâ*'ının 14. yüzyıldaki Türkçe tercümesi üzerine hazırladığı kapsamlı tezle İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. Akademik hayatını Marmara Üniversitesi'nde sürdüren Ökten, 2003'te kendi isteği ile emekliye ayrıldı. 2008'de üç ay müddet ile ABD'de yine dil üzerine araştırmalar yaptı. Böylece Amerika'da 1970'lerden sonra yaşanan değişimi bizzat görme fırsatı yakaladı.

Meriç Ökten Hoca, tuttuğu işin erbabı olmak için yaratılmıştı âdeta. Öğrencilerinden Türk-Alman Üniversitesi Öğretim Üyesi Taceddin Kutay'ın, ihtisas alanı Türkçe olan Meriç Hoca'nın telaffuz konusundaki hassasiyetinden bahsetmesi anlamlı. Zira "bugün Türkçe bizim için bir yabancı lisandır."[2] Terbiye usullerini inceden inceye araştırmanın yanında kendi sahasında da gayet donanımlıydı. 28 Şubat 1997'deki darbenin ardından katsayı uygulaması ile İmam Hatiplilerin üniversiteye gidişleri engellenmişti. Meriç Hoca, Sadettin Ökten'in deyimiyle "yerli, İslâmî endişesi olan ve bunu hayata yansıtan, hayatını İslâmî esaslara göre düzenlemek isteyen, (...) sağlam kökleri olan"[3] öğrencilerin okuması için Viyana'da kurulan WONDER öğrencilerine 2009'da üç ay süreyle

1 Sadettin Ökten, *Örselenmiş Osmanlı'dan Medeniyet Umuduna*, söyleşi: Ayşe Çavdar, Hayy Kitap, İstanbul, 2013, s. 202.

2 Sadettin Ökten & Kemal Sayar, *Dünyaya Geldim Gitmeye*, Turkuvaz Yayınları, İstanbul, 2019, s. 159.

3 Aktaran, Sümeyye Ertekin Yıldız, *WONDER 28 Şubat'ın Söndüremediği Yıldızlar*, Önder Yayınları, İstanbul, 2021, s. 403.

edebiyat dersleri verdi. Bundan sonra çevresindeki yüksek lisans ve doktora yapanları destekleyerek akademik faaliyetlerini sürdürdü. Arkadaşları ve talebeleri üzerinde kalıcı bir tesir bırakmasının sebebi budur. Ömrü hep öğretmek ve yetiştirmekle geçti. 7 Ocak'ta vefat eden Meriç Hoca, Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Beykoz Dereseki Köyü Mezarlığı'na defnedildi.

NESİLLERİN MİRASI

Sadettin Ökten kendisiyle hayat tecrübesinden süzülüp gelenler etrafında yapılan söyleşilerde ve ailesinden simaları anlattığı hatıralarında refikası Meriç Ökten'den çok sınırlı biçimde söz eder. Ama haksızlık etmeyelim, anlattıkları onları imrenilecek bir konuma yerleştirir. Mesela Sadettin Hoca, Mahler'i dinlemek isteyince refikasının rahatsız olması sebebiyle kulaklarının pasını gider başka odada giderir.[4] Yine pederi Celaleddin Ökten'den "nasıl bir babalık öğrendiği ve çocuklarına nasıl bir baba olduğuna" dair bir soruya verdiği cevap nesillerin mirasının kapısını açmanın yanında bizi onların görgüsüne de hayran etmeye yeter: "Biz bu konuyu eşim Meriç Hanım'la hiç konuşmadık, ama tesadüf ya mizaçlarımız uyuştu. Çocuklarımızı büyütürken benim söylediğimi o yanlışlamadı, onun söylediklerini ben yanlışlamadım. Bir tutarlılık vardı aramızda. Onun söylediği bana, benim söylediğim ona ters gelse bile bunu çocuklardan ayrı konuşurduk. Çocuklar çok tutarlı bir çizgi gördüler. Hâlâ da öyle. Hiçbir durum, bir başka durumun koşuluna bağlanmazdı. 'Uslu durursan, sinemaya gidersin' gibi cümleler kurulmazdı. Ayrıca 'Akşam baban gelsin' diye başlayan cümleler de yok. 'Bak annene söylersem şöyle olur' da... Biz kendimizi net bir şekilde ifade edince, çocuklar da çelişkiye düşmeden büyüdüler.

Bir de sahip olduğumuz imkânlar hep açıktı, orta yerdeydi. Çocuklar hemen anlıyorlar ne söylediğinizi. Tutarlı olup olmadığınızı, yalan mı doğru mu söylediğinizi anında çakıyorlar. Tabii ki bizim de çocuklarımızla problemlerimiz oldu. Öte yandan bizimkiler hâlâ bir tatil olduğu zaman illa da bize gelmek, beraber olmak istiyorlar. Oysa bizim nesilden birçok arkadaş çocuklarıyla yıllardır hiçbir şey paylaşamıyorlar. Karımla ben bir nesiliz, çocuklarımız başka bir nesil, torun başka bir nesil."[5]

Meriç Hoca çocuklarına şöyle dermiş: "Burası İstanbul, nereye gittiğinizi ben sormuyorum. Ama siz kendinize mukayyet olun." Kızlarına ise hiçbir zaman "Ablanla, abinle git!" demezmiş. Onlar akşam eve gelmeyeceklerse sormaya yeltenmezmiş. Sadettin Ökten'in aktardığına göre bunun açıklaması da çok enteresandır: "Sormuyorum. Çünkü biliyorum ki beni çok rahat aldatır."[6]

Dediğim gibi kolay değil, "hocaların hocası" Meriç Ökten'i anlatmak, bu bağlamda birkaç yıl öncesine gitmeli. Hocayı yakından tanıyan bir şairin yazdıklarına kulak vermeli. Hocanın üzerinde iz bıraktığı talebelerinden Mehmet Özger bir şiirini ona ithaf etmişti. Şiir insanın hayatında her hatıranın mutlaka inşa edici bir rol oynadığını canlı bir şekilde anlatır. Fethi Gemuhluoğlu duyarlılığıyla ünsiyet kurarak merhametli bir hoca portresi çizen şiir hatırladığım kadarıyla önce *Türk Dili* dergisinde "Mektup" ismiyle yayımlandı. Özger'in bu şiiri kitabına alırken adını "Kadim Mektup" olarak değiştirdiğini fark ettim.

Şiirde bir talebenin hocasına verdiği önemi, ondan öte, her dizesi üzerindeki titizliğini hemen anlamıştım. Bir içyapı tasviri sunan şiirin ilk kısmından bir bölüm şöyle: "sürekli bir yağmurdur merhamet, yalnız iyilerin gördüğü/biliniz istedim, bilmenin yük olduğu bu çağda/ellerin yumruk olup kalplere kalplere indiği bu çağda."[7] Çoğu zaman eyyamcılığın ezdiği değerler hayatta rehber edinildiğinde insanı emin limanlara götürecek niteliktedir. Mehmet Özger'in şiiri Meriç Hoca'nın şahsiyetiyle temsil ettiği kadim değerlere dayalı bir dizi olayın parlak, diri ve derinlikli bir anlatımıdır. Şairin, şiirini yakinen tanıdığı ve şükranla andığı kişiyi son derece saygıdeğer bulduğunu her dizeden anlıyoruz. Şiirin ikinci bölümü de aynı güzellikte.[8] Özellikle öğrencileri, sevenleri arasında büyük yankı yaratmaması imkânsız... Şiirin canlandırdığı duygu ve düşünceler onun ömrü boyunca istikamet üzere yaşadığına şahitlik etmektedir.

Meriç Ökten, artık ebedî yolculuğa çıkacağını hissedince çocuklarına şöyle demiş: "Evlatlarım! Hamdolsun şimdiye kadar ummadığım ve tahmin etmediğim kadar huzurlu ve mutlu bir hayat sürdüm, haklarınızı helal edin!" Merhume Meriç Hoca ile ilgili anlatılanlar şimdilik burada nihayete eriyor, başkaları da yazılacaktır, buna inanıyorum. Fakat ne kadar güzel çizilirse çizilsin, onu böyle bir portreye sığdırmak kabil olmaz. Nur içinde yatsın.

4 Sadettin Ökten & Kemal Sayar, *age.*, s. 58.

5 Sadettin Ökten, *age.*, s. 27-26.

6 Sadettin Ökten, *age.*, s. 27.

7 Mehmet Özger, *Hatır Divanı*, Hece Yayınları, Ankara, 2023, s. 13.

8 Mehmet Özger, *age.*, s. 14.

MAVERA ÖDÜLLERİ
2025

8. YIL

Vicdanın Haykırsın İnsanlık Uyansın!

ŞİİR, HİKAYE VE DENEME YARIŞMASI

ÖDÜLLER
HER KATEGORİDE
İLK 3 KİŞİYE
DİZÜSTÜ BİLGİSAYAR
İLK 10 KİŞİYE
BALKAN TURU

SON BAŞVURU TARİHİ
13 NİSAN 2025

BAŞVURU ADRESİ

ÖN LİSANS VE LİSANS ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİKTİR

Dereceye girenler Yazarlık Eğitimine alınacak ve yazıları kitaplaştırılacaktır.

DEĞERLENDİRME KURULU

ŞİİR	HİKAYE	DENEME
Arif Dülger	Ahmet İşler	Abdulhamit Birışık Prof. Dr.
Ayşe Sevim	Emin Gürdamur	Ali Necip Erdoğan
Hüseyin Karaca	Emine Batar	Duran Boz
Leyla Arsal	Hayrettin Taylan	Mehmet Kurtoğlu
Mustafa Özçelik	Mukadder Gemici	Meliha Yıldıran Sarıkaya Prof. Dr.
Müştehir Karakaya	Nuri Sağlam Doç. Dr.	Müjdat Uluçam Dr.
Namık Açıkgöz Prof. Dr.	Osman Koca	Suavi Kemal Yazgıç
Yasemin Kuloğlu	Şule Köklü	Süleyman Ragıp Yazıcılar

0 (216) 344 41 45
www.maveravakfi.org

mavera
Eğitim ve Sağlık Vakfı

#MaveraÖdülleri
#VicdanınHaykırsın
maveraodulleri